

Stedet Tæller

PERSPEKTIVER
OG ERFARINGER

Stedet Tæller

PERSPEKTIVER
OG ERFARINGER

"Vi bliver ikke flere her. Men vi kan prøve at bremse fraflytningen og vokse på andre måder.

I rummelighed, venskaber og skønhed."

Chresten Søndergaard, én af ildsjælene bag projektet
Landsbyen de 7 Sogne og pensioneret landmand
fra Rakkeby på Mors

Når stedet tæller 7
FORORD

Om kampagnen Stedet Tæller 9
INDLEDNING

Stedbunden udvikling 14
ANALYSE

Mulighedernes Danmark 31
11 PROJEKTER DER TÆLLER

Madkultur i øjenhøjde 34
BORNHOLMS MADKULTURHUS

Unikt udfugtsmål på Mors 48
EJERSLEV HAVN

"Vi vil bevare det fredfyldte" 56
STINESMINDE HAVN

Naturen ind i byen 64
MARIBO SØBRED

Ud i landskabet, ind i kulturhistorien 70
ARBEJDENDE PUMPESTATIONER

Vandreture knytter oplevelser sammen 82
CAMØNOEN

Landskabsoplevelser i særklasse 94
HØJDERYGSTIEN

Frivillige får fyrtårnet til at leve 104
BOVBJERG FYR

En supertanker bygget af ildsjæle 114
JYSKE AAS

Fællesskab skal tiltrække højtuddannede 120
CAREER CAMPUS

Landbynetværk samler sig om naturen 132
LANDSBYEN DE SYV SOGNE

Kvalitet i kysternes turistbyer 139
9 PROJEKTER DER TÆLLER

Udsigt på naturens præmisser 142
SOLNEDGANGSPLADSEN

Der lugter stadig af fisk i Nørre Vorupør 148
NØRRE VORUPØR LANDINGSPLADS

"Folk tør investere i byen nu" 160
MARIELYST TORV

Bækken giver Blokhus nye kvaliteter 172
BLOKHUS BÆK

Mole bygger bro 182
360 GRADER HAVN OG BÆLT

Tilbage til rødderne 188
FANØ BAD

Livskvalitet ved vandet 194
HASMARK STRANDOASE

Læmole forbinder hav og by 204
LØKKEN MOLELEJE

Historisk by genskabt 216
EGIL FISCHERS FERIEBY

FORORD

Når stedet tæller

Udstrakte landskaber og kyst. Velbevarede kultur- miljøer, lokale erhvervstraditioner og fællesskab. Ro og plads. Siden 2011 har kampagnen Stedet Tæller kastet lys over yderområdernes potentialer, og 36 projekter er sat i søen. I dag - seks år efter - er 20 projekter afsluttet, og det er blevet tid til at se tilbage og gøre status. Tilbage på de vilkår og tendenser, der har født og formet kampagnen og status over de resultater, der er skabt. Det gør vi med denne publikation.

Vi deler ud af erfaringerne fra de 20 projekter, der er blevet til virkelighed indtil nu. Projekterne er vidt forskellige, men har det til fælles, at de tager afsæt i de potentialer, der allerede er, og hvis lige, man ikke finder i de større byområder: Nogle steder er lokale fødevarertraditioner blomstret op i nye netværk. Andre steder er særlige bygninger eller bymiljøer, en spektakulær naturoplevelse eller et stærkt, lokalt fællesskab blevet omdrejningspunkt for øget lokal livskvalitet og fremtidstro.

Projekterne er fysiske nedslag, der har skabt mærkbar og bred effekt. Stærkere naturoplevelser, flere besøgende, skønnere kystbyer, længere turistsæson, erhvervsudvikling, afledte projekter, øget lokal stolthed og livskvalitet er blandt de foreløbige resultater. Til gavn for yderområdernes borgere, men også til gavn for de mange turister, som sætter pris på den autentiske, stedsspecifikke oplevelse.

Når projekterne er lykkedes, er det fordi de bygger på stedbundne potentialer, og fordi de er realiseret gennem tætte samarbejder mellem kommune og forskellige lokale aktører - fra ildsjæle til private virksomheder. Styrken er også, at projekterne i høj grad hæfter sig op på lokale, kommunale udviklingsstrategier og -planer, og at de alle har satset på høj arkitektonisk kvalitet,

sikret gennem kvalificeret arkitekturrådgivning. Erfaringer fra kampagnen viser også, at projekterne udfordres, når samarbejdet eller den strategiske kobling halter.

Stedbundne potentialer som afsæt for positiv udvikling i yderområderne har været kampagnes udgangspunkt. Potentialerne er der! Men de skal gribes af de ildsjæle i lokalbefolkningen eller kommunen, som kender dem og brænder for at udvikle dem i nye samarbejdsrelationer mellem kommune, erhvervsliv og lokale borgere.

Skal projekterne for alvor have mulighed for at skabe forandring og udvikling, skal de tænkes ind i en større, strategisk sammenhæng. Den strategiske kobling kan sætte gang i positive udviklingsspiraler i form af nye initiativer og afledte projekter. Tilsammen kan vi se, at mange enkelte projekter kan realisere den overordnede vision for stedet, ét projekt ad gangen. Den samskabende, strategiske tilgang stiller nye krav til både kommuner og borgere, som skal lære at arbejde - og ikke mindst samarbejde - på nye måder.

I denne publikation kan du komme tættere på proces og resultater og læse om kampagnens erfaringer med og perspektiver på stedbunden, positiv udvikling i de danske yderområder. Og du kan møde menneskene bag projekterne og få en fornemmelse af, hvad der får stederne til at tælle.

Tak til alle de gode kræfter, som har båret projekterne igennem.

God læselyst!

Karen Skou
Projektchef, Realdania

Stedet Tæller

Realdanias vision med Stedet Tæller er at vise nye veje til, hvordan livskvaliteten kan øges med udgangspunkt i de stedbundne potentialer i Danmarks yderområder.

Stedet Tæller indeholder tre fokusområder: Mulighedernes Danmark, Kvalitet i kysternes turistbyer og Steder i landskabet.

Under de to fokusområder Mulighedernes Danmark og Kvalitet i kysternes turistbyer er de første 20 projekter nu under afslutning. Yderligere 16 projekter forventes afsluttet i løbet af 2017-18.

Kampagnen har kørt siden 2011, og Realdania har samlet bevilget 114 mio. kr. til kampagnen.

INDLEDNING

Om kampagnen Stedet Tæller

Stedet Tæller blev sat i gang i 2011 som led i Realdanias særlige fokus på yderområdernes potentialer. Formålet med kampagnen har været at vise nye veje til, hvordan man kan øge livskvaliteten i Danmarks yderområder med udgangspunkt i de stedbundne potentialer.

I denne publikation samles der op på de erfaringer og den viden, kampagnen har skabt. I en række case-beskrivelser præsenteres 20 projekter, der har fået støtte til realisering under Stedet Tæller. Case-beskrivelserne fortæller med projekternes egne stemmer den inspirerende og lærerige historie om de processer, resultater og ikke mindst aktører, der har været med til at gøre projekterne til en succes.

Stedet Tæller står blandt andet på skuldrene af Realdanias kampagner Mulighedernes Land og Fremtidens Herregård samt de mange andre projekter, Realdania har støttet gennem årene, hvor der har været fokus på de stedbundne potentialer.

Baggrunden for Stedet Tæller har været et ønske om at se med nye øjne på konsekvenserne af yderområdernes velkendte udfordringer; fraflytning, færre unge og flere ældre, funktionstømte bygninger og nedslidte byer, for blot at nævne nogle få. Håbet har været, at kampagnens projekter kunne bidrage til at styrke livskvaliteten og en positiv og bæredygtig udvikling i de danske yderområder, der ikke nødvendigvis bygger på økonomisk eller befolkningsmæssig vækst.

Kampagnens fokusområder

Stedet Tæller har tre fokusområder, der på hver deres måde sætter fokus på de stedbundne potentialer.

Mulighedernes Danmark sætter fokus på de stedbundne potentialer som afsæt for bæredygtig udvikling. Kommuner, turisterhverv og andre aktører i yderområ-

derne har under dette fokusområde kunnet søge støtte til konkrete, fysiske projekter. I alt har kampagnen støttet realiseringen af 11 projekter, der på forskellig vis har skabt lokal udvikling med afsæt i stedets særlige potentialer. Projekterne har arbejdet med bedre adgang til og formidling af det åbne lands kvaliteter, bedre forbindelser mellem by og natur, lokale fødevarer som udgangspunkt for erhvervsudvikling, turisme og bosætning samt udvikling af historiske kulturmiljøer som det autentiske afsæt for højere besøgs- og livskvalitet.

Det andet fokusområde - Kvalitet i kysternes turistbyer - sætter fokus på hvordan høj kvalitet i kystbyernes byggede miljø kan gavne turismen og de lokale borgere. Kommuner, turisterhverv og andre aktører i yderområderne har også her kunnet søge støtte til fysiske projekter. Mange danske kystbyer trænger til et

- Under kampagnens fokusområder Mulighedernes Danmark og Kvalitet i kysternes turistbyer er der gennemført to ansøgningsrunder.
- Aktører i 34 yderområdekommuner samt ikke-brofaste øer havde mulighed for at byde ind med projektidéer.
- I 2015 kom en tredje ansøgningsrunde under Kvalitet i kysternes turistbyer. Her blev seks ekstra kystbyprojekter i januar 2016 udvalgt til realisering.
- I alt har kampagnen modtaget 242 ansøgninger under de tre ansøgningsrunder. Heraf har 51 projekter fået udviklingsstøtte til at gøre den gode idé bedre, og 26 projekter har fået støtte til at realisere deres idé.

Steder i landskabet

Denne publikation handler om to af Stedet Tællers fokusområder; Mulighedernes Danmark og Kvalitet i kysternes turistbyer. Det tredje fokusområde, **Steder i landskabet**, introduceres kort her:

Steder i landskabet skal vise nye veje til, hvordan man med enkle, ydmyge indgreb kan formidle natur gennem besøgssteder af høj arkitektonisk kvalitet. Inden for dette fokusområde har Realdania i samråd med et ekspertpanel udvalgt 10 særlige steder i den danske natur, hvor et fysisk indgreb skal skabe kontakt mellem menneske og natur. Håbet er, at de udvalgte steder i landskabet, der realiseres gennem kampagnen, vil vise, hvordan man med arkitektonisk nerve kan bidrage positivt - både til naturen og til den samlede oplevelse af stedet.

Steder i landskabet er inspireret af det norske projekt 'Norske Turistveger', der gennem en lang række raste- og udsigtspladser langs 18 vejstrækninger har formået at sætte Norge på verdenskortet som et attraktivt turistmål og en vægtig arkitektturnation.

De 10 projekter under Steder i landskabet er under udvikling og realisering og vil blive formidlet løbende i 2017-18.

kvalitetsløft, både når det handler om kvaliteten i det fysiske miljø og om kvaliteten af service og oplevelser. I alt har kampagnen støttet realiseringen af 9 projekter i danske kystturistbyer. I projekterne er der arbejdet med bedre forbindelser mellem by, strand og hav, flere og bedre oplevelser på og ved vandet og genfortolkning af kystbyernes ofte velbevarede kulturmiljøer som udgangspunkt for nye oplevelser og aktiviteter. Initiativet er fulgt op af endnu en ansøgningsrunde, hvor Realdania har støttet yderligere seks projekter, der realiseres i 2017-18.

Kvalitet i kysternes turistbyer blev lanceret som et koordineret initiativ med det daværende Erhvervs- og Vækstministeriums indsats 'Kvalitetsløft i kystturismen', med det fælles mål at løfte kvaliteten i den danske kystturisme. Erhvervs- og Vækstministeriet har støttet udviklingen af såkaldte potentialeplaner for syv af kystbyprojekterne støttet af Stedet Tæller; Camønoen, Blokhus Bæk, Fanø Bad, Marielyst Torv, Løkken Moleleje, Solnedgangspladsen og Nørre Vorupør Landingsplads. En potentialeplan er en strategi for, hvordan man vil styrke og udvikle turismen i og omkring destinationen, og har bidraget til at styrke en helhedsorienteret udvikling af kystbyerne.

Det tredje fokusområde - Steder i Landskabet - beskrives i boksen til venstre.

Der har været stor interesse for kampagnen inden for begge fokusområder. I alt har kampagnen modtaget 242 ansøgninger. Et fagligt panel har hjulpet med bedømmelsen af de mange projektidéer. Eksperternes input har været med til at sikre, at Realdania på et kvalificeret grundlag har kunnet udvælge de bedste projekter til både udviklingsstøtte og realisering. Det faglige panel bestod af:

- **Anne-Mette Hjalager**, professor og daværende centerleder, Center for Landdistriktsforskning, SDU

- **Peder Baltzer Nielsen**, stadsarkitekt, Aalborg Kommune
- **Bjarne E. Jensen**, daværende direktør, REG LAB
- **Helle Nørgaard**, seniorforsker, SBI

Stedet Tæller deler viden og erfaringer

Som led i kampagnen er der udviklet en række analyser og publikationer.

'Agenda Y - Yderområdernes potentialer' fra 2012 stiller skarpt på yderområdernes potentialer gennem tal og statistik, inspirerende cases, spørgeskemaundersøgelser blandt danskerne samt en række ekspertartikler.

Guiden 'Håndbog i projektudvikling' fra 2014 startede som en skræddersyet 'værktøjskasse' til en udviklingsworkshop for de projekter, der fik støtte af Stedet Tæller. Siden blev den videreudviklet til en håndbog med viden og værktøjer til udvikling af konkrete og bæredygtige projekter.

Analysen 'Fundament for muligheder - Effekter af investeringer i kystbyers byggede miljø' fra 2016 har set nærmere på, hvilke effekter investeringer i det byggede miljø har for kystbyerne. Det kan være mere synlighed, flere gæster eller større omsætning hos de lokale virksomheder.

På den måde har Stedet Tæller allerede kastet viden og erfaringer af sig på flere niveauer, som kan gavne andre med interesse for udvikling og realisering af stedbundne projekter.

Med erfaringer fra de foreløbige 20 realiserede projekter har Stedet Tæller vist, at man med stedbundne projekter, der løfter kvaliteten i det byggede miljø, tilføjer nye funktioner til stedet og bygger på både solid strategisk forankring og et bredt funderet samarbejde kan skabe positiv udvikling og livskvalitet i de danske yderområder.

Stedbunden udvikling

PERSPEKTIVER OG ERFARINGER

Yderområdernes udfordringerne

I løbet af de sidste årtier er Danmark samlet set blevet mere skævvredet, og som land står vi midt i den største omstilling i nyere tid. Under særligt pres er områderne længst væk fra de største byer. Udfordringerne er velkendte: Mens befolkningen vokser i Danmark som helhed - og specielt i de større byer - er en række yderområder udfordret af fraflytning og en ændret sammensætning i befolkningen med færre unge og flere ældre.¹

Udfordringerne kan se forskellige ud fra sted til sted. Ikke to kommuner er ens, og selv inden for kommunegrænserne kan der være store forskelle; i nogle kommuner er byerne i vækst, mens skrumpende landsbyer og tomme, nedslidte boliger præger landområderne. Mange yderområder mangler kvalificeret arbejdskraft, tilflytterne står ofte uden for arbejdsmarkedet², og befolkningen har generelt et lavere uddannelsesniveau end i byerne³.

En anden type udfordring knytter sig desuden til kystbyerne. Ofte kan de prale af en historie som hæderkronede ferie- og badesteder og af store naturmæssige potentialer i form af uberørte kyster og de oplevelsesmuligheder, som nærheden til vand giver. Men med årene er udviklingen gået tilbage flere steder - både for turismen og for kystbyerne selv. Det fysiske miljø er slidt ned, og udbuddet af service og oplevelser matcher ikke den kvalitet, som nutidens turister efterspørger⁴.

Fra landbrugssamfund til videnssamfund

Baggrunden for yderområdernes udfordringer er en række strukturelle forandringer, som begyndte i slutningen af 1800-tallet og tog til, efterhånden som industrialiseringen bed sig fast. Vandringer fra land til by tog sin start, da dele af det fattige landproletariat flyttede mod byerne for at søge arbejde på de nye fabrikker.

I slutningen af 1960'erne blev kimen lagt til det videns- og servicesamfund, vi kender i dag. Lidt efter lidt førte den teknologiske udvikling i denne 'anden industrialiseringsbølge' til, at store, industrialiserede landbrugsbedrifter afløste flere af de mange mindre landbrug rundt omkring i landet. I løbet af de sidste 30 år er 55.000 landbrug blevet nedlagt i Danmark - det svarer til fem hver dag⁵.

I dag er den traditionelle, familiedrevne landbrugsvirksomhed ikke længere konkurrencedygtig og har sammen med en række støtteeenheder mistet sin betydning som omdrejningspunkt for landsbyens sammenhængskraft og fællesskab.

Stedbundne potentialer skaber udvikling

Yderområdernes udfordringer kalder på nye metoder til at sætte gang i en positiv udvikling og omstille landet til de nye vilkår. Realdania har i flere år arbejdet for at styrke en positiv udvikling i Danmarks yderområder, så de også i fremtiden er attraktive steder at bo, arbejde og være turist, og kampagnen Stedet Tæller er en del af denne indsats.

Kongstanken er, at de danske yderområder rummer særlige, stedbundne potentialer. Med en strategisk tilgang kan potentialerne udnyttes og bruges som springbræt til en bæredygtig, positiv udvikling, der ikke nødvendigvis bygger på økonomisk eller befolkningsmæssig vækst. Øget livskvalitet kan også være et mål.

Stedbundne potentialer kan være mange ting. Spørger man danskerne⁶ peger de på kulturlandskaber, uberørte kyster og storslået natur. På bygningsarv og unikke kulturmiljøer. Og på lokalt engagement og fællesskab.

Stedbundne potentialer kan også være lokal kultur, værdier, viden, erhvervstraditioner, lokale fødeva-

Mariagerfjord Kommune bakkede op, da lokale borgere satte sig for at bevare og udvikle det særlige kulturmiljø i Stinesminde.

rer og sociale netværk, der er opstået over tid på et sted. Men potentialerne kan ikke stå alene – de skal bæres frem af den innovative ide, bredt forankret samarbejde og ikke mindst et solidt strategisk udgangspunkt. Stedet Tæller har vist, at det sker i stigende grad.

Mange steder har udfordringerne i yderområderne vækket en interesse for at engagere sig i sit områdes udvikling og selv stable initiativer og projekter på benene, der kan støtte op om den lokale sammenhængskraft. Her har ildsjæle fra både civilsam-

fund og kommune fået en afgørende rolle som resource og dynamo for udvikling.

Stedet Tæller står på skuldrene af Mulighedernes Land

Stedet Tæller bygger videre på erfaringerne fra Realdanias kampagner Mulighedernes Land og Fremtidens Herregård, og en lang række andre projekter, Realdania har støttet som led i fokuset på yderområdernes potentialer.

Mulighedernes Land blev gennemført fra 2007-2012 som et partnerskabsprojekt med Lolland Kommune, Thisted Kommune og Bornholms Regionskommune. Fokus var på nye, bæredygtige veje til en positiv udvikling i landdistrikterne og landsbyerne i Danmarks yderområder⁷. Mulighedernes Land havde fokus

på at udvikle nye strategier og vise nye veje til udvikling af Danmarks yderområder.

Partnerskabsprojektet tog blandt andet afsæt i denne figur, med fokus på at udvikle projekter i øverste, højre hjørne. Det er projekter, der udvikler noget nyt med udgangspunkt i de stedbundne potentialer: Nye funktioner, nye aktiviteter, nye brugere, nye forretningsidéer eller noget helt femte. De positive erfaringer fra partnerskabsprojektet med netop det udgangspunkt er taget med i Stedet Tæller, hvor en lang række projekter har koblet eksisterende, stedbundne potentialer med noget nyt – og med stor succes.

Cold Hawaii – ny brug af stedbundne potentialer

Da tyske surfere i 1980'erne opdagede, at man kunne surfe på bølgerne ud for Klitmøllers kyst i Thisted Kommune, satte det gang i en ny fortælling om kysten som arena for aktivt friluftsliv. Surferne har døbt området omkring Klitmøller "Cold Hawaii", da stedet har nogle særlige vejrforhold, som minder om forholdene på Hawaii.

Stedets udvikling fra rent fiskersamfund til også aktivt surfer-sted blev støttet under Mulighedernes Land. Et tidligere hummerhus blev omdannet til klubhus for surfere og biologisk forening, og en foreningsvej skabte bedre adgang til stranden og vandet for alle.

Et stærkt og samlende arkitektonisk greb skaber bedre rammer for tilgængelighed og livskvalitet i Hasmark på Fyn.

Samlet set har erfaringerne fra Mulighedernes Land bidraget til at forme Stedet Tællers hypoteser, som er:

- Livskvalitet og udvikling skabes når sted-bundne potentialer aktiveres.
- Høj kvalitet og nye funktioner i det byggede miljø skaber værdi i yderområderne.
- Kobling af strategi og fysisk projekt fører til en langsigtet, bæredygtig udvikling.
- Samarbejde mellem civilsamfund, erhvervsliv og kommune er afgørende for projektets succes.

Hvor **Mulighedernes Land** var et tæt samarbejde mellem Realdania og de tre kommuner om udvælgelse og realisering af en række strategiske indsatser, så har **Stedet Tæller** fokuseret på at støtte den gode idé repræsenteret ved det enkelte projekt. I udvælgelsen blev der lagt vægt på, at projektet ved ansøgerens egen drift var tænkt ind i en større strategisk sammenhæng i lokalområdet eller kommunen.

SKAB RINGE I VANDET

Den overordnede læring fra Stedet Tæller er, at en vellykket stedbunden indsats skabes gennem investeringer, der løfter kvaliteten i det byggede miljø, tilføjer nye funktioner til stedet, er solidt strategisk forankret, arbejder med både fysiske og ikke-fysiske udviklingsprojekter og bygger på et bredt samarbejde mellem kommune og lokale aktører. Med det udgangspunkt kan projekter være med til at sætte

gang i en større udviklings- og forandringsproces, der spreder sig som ringe i vandet.

Stedet Tællers hypoteser er nu testet i foreløbig 20 realiserede projekter, og erfaringerne (både de positive og de negative) viser, at de i høj grad holder – og at nye erfaringer kan føjes til de eksisterende. De samlede erfaringer er opsummeret på næste side.

STEDET TÆLLERS SAMLEDE ERFARINGER

- 1
Aktivering af stedbundne potentialer skaber 'bløde' og 'hårde' effekter
- 2
Fysiske projekter er gode greb til at skabe positiv udvikling
- 3
Fælles strategisk afsæt styrker den samlede effekt af flere projekter
- 4
Kobling af 'hardware'- og 'software'-projekter giver ekstra effekt
- 5
Bredt forankret samarbejde skaber bæredygtige projekter

Aktivering af stedbundne potentialer skaber 'bløde' og 'hårde' effekter

Kampagnen har skabt livskvalitet og udvikling af både den 'bløde' og 'hårde' slags gennem aktivering af stedbundne potentialer. Bløde i form af blandt andet øget lokal stolthed, fornyet tro på fremtiden og styrkede fællesskaber. Hårde i form af f.eks. længere turistsæsoner, øget omsætning og flere besøgende. Læs mere om projekternes resultater og effekter i beskrivelserne af de enkelte projekter fra side 30 og frem.

Fysiske projekter er gode greb til at skabe positiv udvikling

Gennem høj arkitektonisk kvalitet har projekterne støttet af kampagnen skabt en fysisk opgradering af stederne, og det har trukket en udvikling med

Camønoen samler flere attraktioner til én destination. Projektet skriver sig ind i en overordnet strategi og vision for Møn.

Projektet **Stinesminde Havn** i Mariagerfjord Kommune har gennem renovering af to bygninger ved havnen samt etablering af shelter, udendørskøkken m.m. med få, enkelte greb bevaret og styrket Stinesminde som et idyllisk og fredfyldt besøgsmaal, med udgangspunkt i de lokales forståelse af stedets kvaliteter. Grebet understreger stedets rolle som den lille, kulturhistoriske perle.

I Blokhuis er fritlægning og forskønnelse af **Blokhuis Bæk** et konkret symbol på og resultat af den nye, kvalitetsorienterede udviklingsretning for byen, som både beboere, sommerhusejere, erhvervsdrivende og kommune støtter op om.

sig. Nogle med store armbevægelser i størrelse og funktioner, andre med enkle, ydmyge greb og mere lavmælte oplevelser. Alle tilpasset stedet, dets forudsætninger, omgivelser og nye funktion.

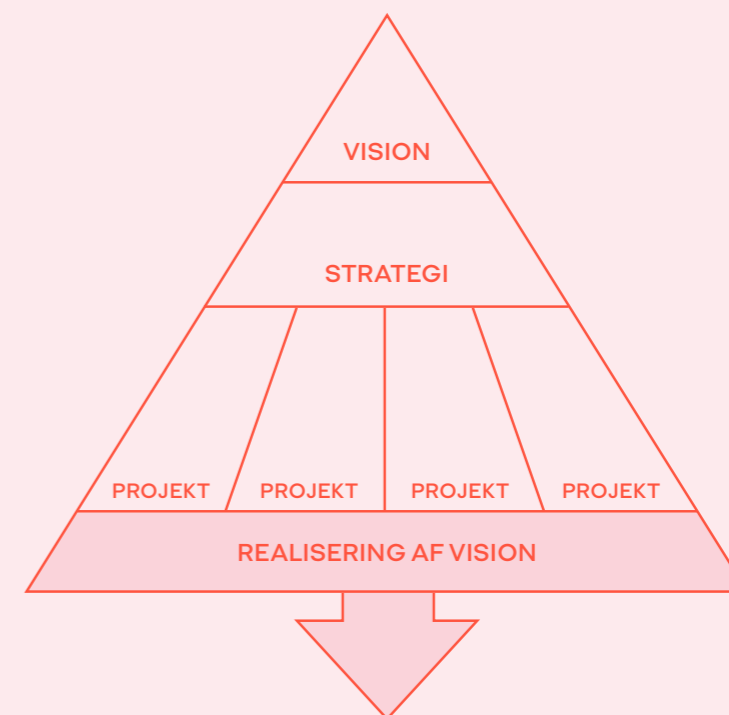
Stedet Tællers erfaringer viser også, at de fysiske projekter fungerer som konkrete manifestationer af en fælles vision. I kraft af deres overskuelige, afgrænsede størrelse og konkrete, fysiske udtryk, har projekterne haft særligt gode forudsætninger for at knytte borgere, kommune og erhvervsliv m.fl. sammen i et frugtbart samarbejde. Det fysiske projekt er et velegnet greb til at skabe udvikling med afsæt i de lokale borgeres engagement, fordi det er med til trinvis at realisere den store vision. Samtidig skaber de konkrete, fysiske projekter en synlig forandring inden for en overskuelig fremtid. Dermed brydes den langsigtede realisering af en større strategi eller plan op i mere 'spiselige' trin for de lokale kræfter,

der er ivrige efter at se resultater af deres engagement og føle, at udviklingen rykker.

Fælles strategisk afsæt styrker den samlede effekt af flere projekter

Koblingen til en overordnet strategi er afgørende, hvis projekterne skal bidrage til en stedbunden udvikling, der skaber resultater ud over den umiddelbare forskønnelse og ændrede funktion. Med andre ord: Er projektet koblet op på en større kommunal strategi, er chancerne større for, at det skaber effekt.

I den rette strategiske sammenhæng kan det enkelte projekt spille sammen med øvrige indsatser og projekter i et område. Et enkelt projekt gør det sjældent alene, men i kombination med andre projekter og indsatser kan det være med til at skabe den 'kritiske masse', der skal til. Som fortløbende perler på

Projektet **Arbejdende Pumpestationer** i Ringkøbing-Skjern Kommune formidler den smukke, anderledes natur i Skjern Ådal. Projektet er gennemført sideløbende med udviklingen af kommunens planstrategi, som udfolder visionen 'Naturens Rige'. Planstrategien fremhæver natur og landskab som kvaliteter, man ønsker at satse på i kommunens udvikling.

I Assens Kommune udspringer projektet **360 grader havn og bælt** af kommunens arbejde med en helhedsplan for havnen. I den sammenhæng fik man øjnene op for molens potentialer som rekreativt byrum. Kommunen opfatter projektet som et startskud og et fundament, der kan bygges videre på. Det enkeltstående, fysiske projekt bliver et stærkt 'åbningstræk', der sætter udviklingen i gang som det første projekt i en række af flere. Alle med samme strategiske udgangspunkt.

I forbindelse med projektet **Løkken Moleleje** i Hjørring Kommune er det lykkedes at koble en lang række projekter sammen i et fælles løft af byen. Udover istandsættelse og transformation af læmolen er der gennemført kompetenceudviklingsforløb for turismeaktørerne. Der er udarbejdet udviklingsplaner for de enkelte restauratører, arbejdet med markedsføring, fødevarer, restaurantindretning og ny skiltning i området, og der er lagt planer for en udvikling af byens torv som et nyt mødested i byen. Kommunen ser selv Løkken Moleleje som første etape i en længere udviklingsproces, der nu er sat på skinner.

I projektet **Nørre Vorupør Landingsplads** i Thisted Kommune lægger forskønnelsen af kulturmiljøet omkring byens landingsplads sig i forlængelse af en kvalitetsmæssig udvikling som turistby, der startede tilbage i 2007 med Mulighedernes Land og projektet 'Foreningsvejen'. I 2010 udviklede borgerne - med støtte fra kommunen - en 2020-helhedsplan for byen. Siden kom Danmarks første havbad og en nyrenoveret mole til. Turismen har været støt stigende i byen siden 2007.

en snor kan projekterne tilsammen bidrage til at realisere visionen bag strategien, fordi den samlede effekt bliver større end effekten af det enkelte tiltag. Projekterne støttet af Stedet Tæller indgår alle på nær ét i en sammenhængende, strategisk funderet udviklingsproces i kommunen, hvor en række projekter bygger videre på hinanden og trækker i samme retning. Det ene projekt, Jyske Aas, der ikke er koblet op på en større strategi, har udfordringer med den efterfølgende drift og udvikling.

Nogle af projekterne støttet af Stedet Tæller tager afsæt i kommunens planstrategi, andre i særlige visionsplaner eller erhvervsudviklingsstrategier og andre igen udspringer af helhedsplaner og byrumsprogrammer. Projekternes strategiske afsæt kan altså være hentet i både den overordnede, kommunale vision og strategi og i mere konkrete, fysiske planer for bestemte byer eller steder. Det strategiske udgangspunkt - hvad enten det er en planstrategi, en potentialeplan, en helhedsplan eller noget helt fjerde - bliver dermed et prioriterings- og styringsredskab til at vælge eller udforme de projekter, der bidrager til at realisere kommunens mål og visioner.

Kobling af 'hardware'- og 'software'-projekter giver ekstra effekt

En supplerende pointe er, at der også kan være en markant effekt at hente ved at kombinere de fysiske projekter med andre typer af udviklingsprojekter. Det kunne for eksempel være udvikling af service, kommunikation og kompetencer hos de lokale turismeaktører.

Pointen er, at indsatsen står stærkere, når de fysiske projekters 'hardware' suppleres af service-,

kommunikations- og kompetenceudviklingsprojekternes 'software'. Til sammen vil tiltagene understøtte og forstærke hinanden i en helhedsorienteret udviklingsproces⁸. Gevinsten er især tydelig i flere af kystbyprojekterne støttet af Stedet Tæller, hvor en række potentialeplaner har været med til at sikre denne kobling (læs om kampagnens kystbyprojekter på side 140 og frem).

Bredt forankret samarbejde skaber bæredygtige projekter

De foreløbigt 20 realiserede projekter, der er støttet af Stedet Tæller, er næsten alle lykkedes med at skabe den forankring og det ejerskab hos projekternes interessenter, der har gjort det muligt at etablere et bredt samarbejde omkring et fælles mål. Bag det velfungerende samarbejde ligger ofte et stort og krævende stykke benarbejde.

Det varierer fra projekt til projekt, om initiativet er kommet fra borgerne, kommunen eller i nogle tilfælde det lokale museum. Dermed er der også forskel på, hvad der skal til, hvis samarbejdet skal fungere.

I projekter, hvor borgerne er den primære drivkraft – den såkaldte bottom-up tilgang – viser erfaringerne, at kommunen med stor fordel kan indtage en støttende, faciliterende rolle og hjælpe med de politiske, formelle og proces tekniske opgaver. Det giver den nødvendige plads til, at ildsjælene kan koncentrere sig om det, de brænder for, nemlig at udvikle og realisere det konkrete projekt. Erfaringen er, at synergi skabes, når kommunen hjælper med at løfte. Læringen er også, at projekterne kan komme i vanskeligheder, hvis kommunen ikke påtager sig en støttende rolle.

Kommunen kan desuden bidrage til at sikre det bredt forankrede samarbejde ved at have blik for også at inddrage relevante erhvervsaktører, foreninger, turismeorganisationer m.fl. Og endelig kan den kommunale involvering i høj grad sikre den førømtalte,

strategiske kobling til relevante planer og strategier i kommunen.

I projekter, hvor kommunen er den primære drivkraft, viser erfaringerne, at der er behov for, at kommunen gør en indsats for at inddrage borgerne og andre lokale interessenter. Erkendelsen er gammelkendt, og typiske metoder er borgermøder, visions- og idéudviklingsworkshops, etablering af et lokalt projektkontor etc. Erfaringerne fra Stedet Tæller viser dog

Camønoen på Møn i Vordingborg Kommune er lykkedes med at skabe et bredt forankret samarbejde mellem Museum Sydøstdanmark, Vordingborg Kommune og lokale turismeaktører og borgere. Vordingborg Kommune tog initiativ til at samle Møns turismeaktører om projektet. Og Museum Sydøstdanmark har stået for det opsøgende arbejde og mødtes med alle, der viste interesse for at blive lokale værter for rutens vandrede. Successen har været overvældende: Siden juni 2016 har næsten 10.000 vandrere lagt vejen forbi og skabt en estimeret stigning i øens turismeomsætning på 12 mio. kr.

I projekterne **Fanø Bad** og **Arbejdende Pumpestationer** i Ringkøbing-Skjern Kommune og **Højderygsti Odsherred** har kommunen alle tre steder gjort et ihærdigt og krævende stykke arbejde ved at tage en personlig, opsøgende dialog med borgere og lodsejere. Den vedholdende indsats for at få alle med ombord har været afgørende for projekternes succes. Uden den var for eksempel Højderygstien ikke blevet placeret så smukt i landskabet, som den er i dag.

Projektet **Jyske Aas** i Brønderslev Kommune viser, hvordan et projekt kan lide under den manglende brede forankring af samarbejdet. Projektet har været udfordret af forsinkelser. Det betød, at det – på trods af en lille gruppe ihærdige og hårdtarbejdende ildsjæle – var svært at fastholde interessen hos de turismeaktører, der var en vigtig forudsætning for projektets succes. Konsekvensen har været, at det har knebet med at få de lokale aktører til at melde sig ind i – og betale kontingent til – den forening, der efter projektets formelle afslutning skal drive initiativet videre. Projektet har også haft den udfordring, at Brønderslev Kommune ikke satser strategisk på turisme.

Den overordnede læring fra Stedet Tæller er, at en vellykket stedbunden indsats skabes gennem investeringer, der løfter kvaliteten i det byggede miljø, tilføjer nye funktioner til stedet, er solidt strategisk forankret, arbejder med både fysiske og ikke-fysiske udviklingsprojekter og bygger på et bredt samarbejde.

også, at nogle projekter kræver en ekstra aktiv indsats i forhold til borgerinddragelsen, især hvis det drejer sig om projekter, der berører private jorder, og hvor lodsejerne derfor er en væsentlig interessent.

Brede samarbejdsprojekter om stedbunden udvikling stiller nye krav til den kommunale projektmedarbejder. For kommunen er det derfor vigtigt at sætte ressourcer af til den ofte omfattende arbejdsopgave med at få samarbejde og dialog med alle interessenter til at bære frugt.

Når det bredt forankrede samarbejde går op i en højere enhed, er forudsætningerne for at lykkes med projektet gode. Både i forhold til gennemførelsen af projektet og i forhold til den videre drift af det færdige projekt. Når både borgere, erhvervsliv og kommune føler ejerskab til projektet og dets resultater, indgydes et fælles mod på at bygge videre på den positive udvikling med udgangspunkt i stedets potentialer.

Noter

- 1 Udviklingen skyldes bl.a. at vi lever længere, føder færre børn samt den generelle udvikling i ind- og udvandring. Kilde: På Forkant, Det lokale Danmark, Realdania, KL, Miljøministeriet, Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter, 2015.
- 2 Urbanisering i Danmark, analysenotat, DI, 2016.
- 3 På Forkant, Det lokale Danmark, Realdania, KL, Miljøministeriet, Ministeriet for By, Bolig og Landdistrikter, 2015.
- 4 Kystturisterne i Danmark, Videncenter for Kystturisme og Visit Denmark, 2013.
- 5 Bosætningstendenser i dagens Danmark, oplæg v. Thorkild Ærø, Statens Byggeforskningsinstitut, 2017.
- 6 Stedet Tæller, Agenda Y – Yderområdernes potentialer, Realdania, 2012.
- 7 Mulighedernes Land – Nye veje til udvikling i yderområder, Realdania, 2012.
- 8 Denne effekt af kombinationen af fysiske og ikke-fysiske udviklingsprojekter beskrives også i analysen Fundament for muligheder – Effekter af investeringer i kystbyers byggede miljø, Realdania, 2016.

1

**Mulighedernes
Danmark**

11 STEDER DER TÆLLER

Mulighedernes Danmark

Bakkedrag og dybe dale. Sandede sletter. Stejle klinter formet af moler, ler eller kridt. Danmark er rig på smukke landskaber og naturoplevelser, formet af istidens smeltevand og fremrykkende gletsjere. Siden da har mennesker levet af og med naturen og i den proces også formet den, så nye kulturlandskaber er opstået. Jorden er dyrket, huse og byer er bygget, fyrtårne rejst.

Under fokusområdet Mulighedernes Danmark er der givet støtte til en række projekter, der har arbejdet med det åbne land, den bynære natur, de lokale fødevarer og de kulturmiljøer, som skiftende tider har næret.

Projekterne under Mulighedernes Danmark har det til fælles, at de bygger videre på de særlige præmisser og kvaliteter, som allerede findes. Med afsæt i de stedbundne potentialer udvikler de stedet på nye måder, der bidrager til en positiv udvikling.

I alt har 11 projekter fået støtte under fokusområdet Mulighedernes Danmark. De stedbundne potentialer, som projekterne især tager afsæt i, er det åbne land, naturen, de lokale fødevarer og kulturmiljøerne.

Det åbne land

Det åbne land er et af yderområdernes store potentialer. Naturen gemmer på storslåede og lavmælte kvaliteter og oplevelser, og områder med rig natur og særlige landskabelige værdier er i høj kurs - både hos beboere og turister. Men mange steder kniber det med at få adgang til naturen og formidle værdierne.

Arbejdende Pumpestationer, Højderygstien, Jyske Aas, Camønoen og Landsbyen de 7 sogne viser nye veje til at gøre det åbne land tilgængeligt.

Natur ved by og havn

Byer og havne i yderområderne ligger ofte i sammenhæng med spændende, naturskønne områder. Men selvom kvaliteterne ligger lige om hjørnet, kan de være svære at få øje på og adgang til.

Maribo Søbred og Ejerslev Havn trækker naturoplevelserne ind i by og havn, gennem både visuelle og fysiske forbindelser.

Fokus på fødevarer

Produktion, forarbejdning og salg af lokale fødevarer er et erhvervmæssigt potentiale med brandingværdi. Potentialet hænger tæt sammen med den stærke iværksættertrang, som også blomstrer i yderområderne.

Gaarden - Bornholms Madkulturhus har arbejdet med at styrke og udvikle lokale fødevarer og madkultur som erhvervs-, turisme- og bosætningsstrategi.

Kulturmiljøer i by og land

Yderområdernes kulturmiljøer rummer store udviklingspotentialer. Det er identitetsmættede, autentiske steder, som kan danne udgangspunkt for både gamle og nye fortællinger om stedet.

Bovbjerg Fyr, Stinesminde Havn og Career Campus har udviklet historiske bygninger og kulturmiljøer, og derigennem styrket lokale mødesteder, fællesskaber og attraktioner.

FAKTA

Bornholms madkulturhus

HVOR

Melstedgård / Gaarden - Bornholms Madkulturhus, landbrugs- og frilandsmuseum og aktivitetshus for bornholmsk madkultur, Melstedvej 25, 3760 Gudhjem, Bornholms Regionskommune

DET FYSISKE GREB

- Opførelsen af et nyt madkulturhus, der er placeret som en ny længebygning over for landbrugsmuseets søndre længe.
- Bygningens form og størrelse tager afsæt i historien, men har fået et let, træbeklædt saddeltag fremfor stråtag, og trækonstruktionerne leder tankerne hen på bindingsværk.
- Store glaspartier trækker sceneriet udenfor ind i bygningen.
- Derudover er Skafferiet, som er gårdbutik og showroom, etableret i Melstedgårds såkaldte 'gårdkone'.

HVORFOR

For at udvikle et regionalt og traditionsbaseret centrum for madkultur og fødevarerproduktion på Bornholm med fokus på kulinariske oplevelser.

INDVIELSE

Maj 2015

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

- 26.000 betalende gæster i løbet af første sæson – en stigning på mere end 60 procent i Melstedgårds årlige, gennemsnitlige besøgstal.
- Presseomtale i mindst 250 artikler, både i regionale, nationale og internationale medier, vurderer Bornholms Museum.

ORGANISATION

Projektejer: Bornholms Museum. Samarbejdspartnere er Gudhjem Mølle/LAG Bornholm og Væksthus Hovedstadens klyngeprojekt. I projektets tidlige stadier var Horesta, Campus Bornholm, Gourmet Bornholm og Bornholms Landbrug med i en følgegruppe.

RÅDGIVER

Via projektkonkurrence er tegnestuen Entasis valgt som rådgiver.

ØKONOMI

Samlet budget på 11 mio. kr. Heraf 4,5 mio. kr. fra Stedet Tæller, 3,6 mio. kr. fra Vækstforum-Regionalfond, 500.000 kr. fra Bornholms Museum, 1,9 mio. kr. fra Netværksordningen og 500.000 kr. fra Fødevarerklynge Bornholm.

Madkultur i øjenhøjde

Et nyopført regionalt madkulturhus hylder og nyfortolker Bornholms madkulturhistorie og understøtter det strategiske fokus på fødevarer, som er allestedsnærværende på øen. Det sker gennem arrangementer og oplevelser for turister og borgere og som branchehus, udviklingscenter og showroom for underskoven af små fødevarerproducenter.

Salens røde gulv er pudret hvidt af mel, generøst drysset ud af ivrige børnehænder. Gennem bygningens store glasfacader ses børn, der leger mellem havens mange, gamle frugttræer. Ann Britt Bolvig fra Bornholms Museums Skoletjeneste har lige haft 35 indskolingsbørn på pizzabagningskursus. Støvsugeren skubbes tålmodigt rundt i det store lokale, og dens sagte brummen kan næppe konkurrere med dagens tidligere støjniveau fra 35 små pizzabagere.

Den nyopførte længe bygger på traditionen og nyfortolker den - både i indhold og byggestil.

"Skolen ville først være kommet med alle 70 børn på én gang, men det sagde jeg altså nej til," siger hun med et smil og tørrer sig over panden med bagsiden af hånden.

Stedet er 'Gaarden - Bornholms madkulturhus'. I daglig tale bare Gaarden, for huset er ét, man hurtigt kommer på fornavn med, hvis man interesserer sig for bornholmske fødevarer. Og det er der mange, der gør.

En bevægelse

Danmarks første regionale madkulturhus er resultatet af en bevægelse, som har fået luft under vingerne, efterhånden som bornholmerne har fået øjnene

Skafferiet er en butik placeret i landbrugsmuseet Melstedgårds gamle bygninger.

Skafferiet er bindeled mellem det nye og det gamle på Melstedgård, og fungerer som udstillingsvindue for Bornholms små fødevarerproducenter. Her kan man købe deres produkter, der også er at finde på hyldeerne i de almindelige supermarkeder rundt omkring på øen. Skafferiet fungerer desuden som café for stedets gæster.

op for, at lokalt producerede fødevarer kan fungere som dynamo for øens erhvervs- og turismeudvikling. Det forklarer Hans Jørgen Jensen, der er LAG-Bornholm koordinator og nu viser rundt i og omkring Gaarden. Madkulturhuset har til huse i en stilig, nyopført længe, der ligger sammen med Melstedgård, det firlængede, stråttækte landbrugs- og fri-landsmuseum under Bornholms Museum.

Idéen om et fysisk fyrtårn for de lokale fødevarerproducenter begyndte allerede at tage form tilbage i 2004, siger han. I dag spiller lokale fødevarer og madkultur en vægtig rolle i Bornholms Regionskommunes erhvervsudviklingsstrategi, nu med Gaarden som det centrale omdrejningspunkt.

Indenfor i den nyopførte længe leder Hans Jørgen Jensen videre ind i det veludrustede industrikøkken, bygningens hjerte. Med arbejdsstationer, spisesal og langbord minder rummet lidt om en luksuriøs udgave af det klassiske skolekøkken. Sammenligningen er ikke helt ved siden af, for i køkkenet udbyder Gaarden kurser og oplevelser, hvor

gæsterne kan arbejde med lokale råvarer og til sidst nyde resultatet sammen med andre.

Stærk organisering sælger produkter

Projektet er forankret hos Bornholms Museum, hvor Jacob Bjerring-Hansen er direktør, og som projektleder har han en stor del af æren for madkulturhusets succes. Over en kop kaffe fortæller han om stedets særlige koncept. Et koncept, som rammer lige ned i en længsel i tiden. Efter kvalitet, efter fællesskab, godt håndværk og eftertragtet autenticitet. Gaarden har det hele.

”Og det er ikke en restaurant, for man skal lave måltidet selv og sammen med andre. Den tilgang er vores dogme og store styrke,” siger han og uddyber: ”Vores hus er et sted, hvor borgere og turister kan erfare og lære om råvarerne, madhistorien og madkulturen på Bornholm. Et sted, som bygger på traditionen - og samtidig peger frem. Det gamle landbrugsmuseum formidler historien, Gaarden nyfortolker den”.

Vi har iværksættere, der arbejder med fødevarer og gastronomi, som nu flytter til Bornholm på grund af det her hus. Og vi taler ikke kun 10 personer. Snarere 100.

HANS JØRGEN JENSEN, LAG-BORNHOLM KOORDINATOR

Det gamle og det nye går hånd i hånd, også når det gælder maden: De traditionelle råvarer og metoder bruges som springbræt for udvikling af nye, innovative retter i Gaardens køkken. Stedet er nemlig også branchehus og udviklingscenter for indtil videre 65 små, regionale fødevarerproducenter, som er samlet i foreningen Gourmet Bornholm.

Foreningen arbejder for at fremme udvikling og salg af bornholmske kvalitetsfødevarer, og sammen med Bornholms Regionskommune og Bornholms Landbrug har man her indgået et strategisk samarbejde med COOP om udvikling af lokale fødevarer. Det foregår bl.a. i den totalrenoverede butik, der også fungerer som billetsalg, Skafferiet i gårdkonen, hvor det bugner af varer fra de Bornholmske madproducenter.

Samarbejdet har gjort det lettere for øens producenter at finde vej ind på supermarkedernes dyre hyldeplads, og Gaarden er den fysiske manifestation af denne organisering. Et uformelt showroom for nogle af øens ypperste madoplevelser, som museumsdirektøren forklarer, inden han svømmer hen i beskrivelser af de fødevarer, der får madører fra ind- og udland til at valfarte til den lille ø i Østersøen: Nyrøgede fisk. Søde æbler, saftige figer og de let krydrede morbær, der trives særlig godt her. Øens helt særlige salt: "Vores salt er ikke helt så salt som andre steder. Ja, jeg ved godt, det er lidt nørdet," siger han med et skævt smil.

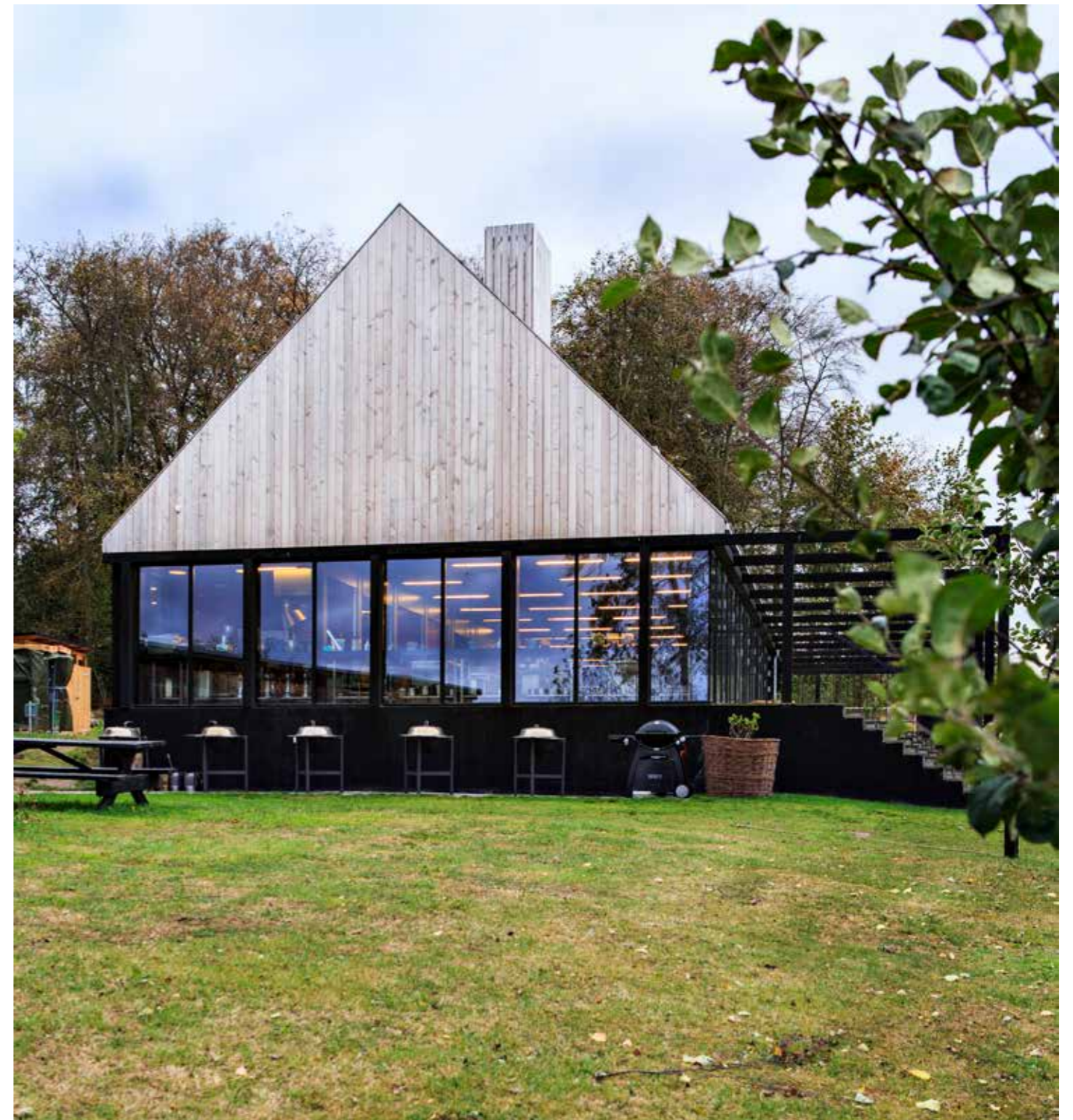
Madkultur for alle

Husets tilbud bruges både af turisterne, der kommer til Gaardens fødevarerfestivaler eller for at få en særlig

ÉT STED – MANGE SAMARBEJDSPARTNERE

"Som museum er vi ikke eksperter i at drive fødevarerbutik eller undervise i madlavning," indrømmer Jacob Bjerring-Hansen. Til gengæld allierer museet sig med forskellige samarbejdspartnere, både offentlige og private, forklarer museumsdirektøren:

"Når vi for eksempel holder 'Fars Køkkenskole' for fædre og deres sønner, er det kommunen, der ansætter en privat kok fra én af de lokale restauranter som underviser. Museet lægger rammer til og stiller med en oplægsholder, der kan fortælle om den historiske madkultur. Den tilgang får vi mere ud af, end hvis vi selv sad på hele stedet og forretningen. Jeg kunne ikke drømme om mere".

Gaarden - Bornholms Madkulturhus ligger i en nyopført længebygning over for Melstedgårds søndre længe. I den ny bygning afholdes kurser for turister og lokale, hvor man blandt andet kan lære at lave mad med lokale råvarer.

Gaarden er også branchehus og udviklingscenter for Bornholms små, regionale fødevarerproducenter.

bornholmeroplevelse, og af de lokale Hr. og Fru Kofoed, der bare gerne vil lære at lave lækker mad.

Da det senere på dagen lykkes at fange Pernille Kofod Lydolph, direktør for destinationsselskabet Destination Bornholm, er hun heller ikke i tvivl. Gaarden er en succes, netop fordi stedet bringer maden ud til folket. Til børnefamilierne, til singler og par, og til børn, unge og ældre.

”Dyrkelsen af den særlige bornholmske madkultur er kommet i øjenhøjde og er langt fra kun et elitært gourmetprojekt. Det skyldes, at Gaarden giver mulighed for selv at få fingre i råvarerne og derigennem få en forståelse for kvalitetene,” siger hun.

Og interessen er til at tage og føle på: Siden åbningen i 2015 har medier fra hele verden skrevet mindst 250 artikler om madkulturhuset, og 26.000 betalende gæster har lagt vejen forbi; en stigning på mere end 60 procent i Melstedgårds årlige gennemsnitlige besøgstal, vurderer Bornholms Museum.

Fokus på fødevarer tiltrækker iværksættere

Rundturen er nået til frugthaven, hvor Hans Jørgen Jensen kan udpege 24 forskellige bornholmske æblesorter. Udenfor i septembersolen bemærker han, at Gaarden ikke kun har sat skub i udviklingen af Bornholm som en destination for danske og udenlandske ‘foodies’. Projektet har også haft effekt på bosætningen, og det glæder LAG-koordinatoren, der selv er født og opvokset på øen:

”Vi har iværksættere, der arbejder med fødevarer og gastronomi, som nu flytter til Bornholm på grund af det her hus. Og vi taler ikke kun 10 personer. Snarere 100.”

Vil du vide mere om projektet? Lyt til Den2Radios reportage fra Gaarden – Bornholms Madkulturhus: <http://den2radio.dk/udsendelser/liv-i-landdistrikterne-regional-madkultur-og-mervaerdi/>

HÅBET ER PERMAGRØNT

På den anden side af vejen, lige ved Melstedgård, ligger en lille mark med grøntsagsbede, der denne eftermiddag bugner af efterårets høstgaver. Marken tilhører virksomheden Permagrønt, som dyrker jorden efter principperne for permakultur, en særlig økologisk og bæredygtig dyrkningsmetode.

Permagrønt består af en geograf fra RUC og hans landbrugsuddannede kæreste. Da Hans Jørgen Jensen fra LAG-Bornholm rendte ind i parret ved et tilfælde, arbejdede geografen som bartender på en lokal restaurant, mens kæresten var ansat i hjemmeplejen i Nexø. Det unge par var faktisk ved at flytte, de havde opgivet at få gang i det økologiske gartneri, de drømte om, men Hans Jørgen Jensen satte en stopper for flytteplanerne:

”I må ikke flytte, det er lige sådan nogle som jer, vi har brug for!” udbød han, og så gik han ellers i gang med at genoplive parrets drøm. En nabo lejede et lille stykke jord ud til dem, og en henvendelse på Facebook kastede flere henvendelser af sig. I dag lejer Permagrønt halvanden hektar jord ved siden af Melstedgård.

Søges: Københavnerne med indre bonderøv

Hans Jørgen Jensen blev grebet af succesen med at få de unge mennesker til at blive. Siden har han sat et projekt gang, som skal sikre, at økologisk landbrug kan trives i en radius omkring Gaarden. Visionen er et oplevelseslandskab, man kan gå tur i, ”ligesom vi gør nu”, siger han. Og det forstår man godt, for den lille grøntsagshave er charmerende som en Astrid Lindgren-historie.

I dag har Bornholms Regionskommune besluttet, at kommunens jord skal omlægges til økologi. Men der skal også skaffes dyrkere af jorden, og derfor planlægger Hans Jørgen Jensen et større ’salgsfremstød’ på landbrugsskoler rundt omkring i landet og hos foreningen CPH Food Space i Købbyen i København.

”Det gælder om at finde de københavnerne, der går rundt med en indre bonderøv, og dem er der mange af, har jeg hørt. Vi vil anvise dem en nem vej til billig jord, bolig, veletableret distributionsapparat, finansieringsbistand og så videre. Vi vil være et drømmested for start-ups.”

Landbrugsmuseet Melstedgård på Bornholm
har haft en stigning i besøgstallet på 60%
med det nye madkulturhus Gaarden.

60

%

FAKTA

Ejerslev Havn

HVOR

Utkærvej 10, 7900 Nykøbing Mors, Morsø Kommune

DET FYSISKE GREB

- Et tidligere havnehus er renoveret og indrettet til formidling og undervisning.
- Et nyt havnehus opført og bruges til cafeteria.
- Frivillige kræfter har desuden etableret et stisystem rundt om lagunen og skabt muligheder for ophold.
- Eksisterende skure og bådehus var renoveret, inden projektet blev sat i gang, og opførelse af nye bådehuse og skure er tidligere opført af frivillige.

HVORFOR

For at bevare og udvikle Ejerslev Havn som et unikt naturområde og formidle og tilgængeliggøre molerforekomsterne med det mål at give turister og sejlere en ekstraordinær naturoplevelse.

INDVIELSE

Maj 2015

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

Ejerslev Havneforening vurderer, at der er kommet mindst 20-30 procent flere besøgende. Estimatet bygger på havneforeningens regnskab, salg i cafeteriaet og antallet af udlejede bådpladser.

ORGANISATION

Projektejer: Ejerslev Havneforening i samarbejde med Morsø Kommune, Morsø Turistbureau og Molermuseet.

RÅDGIVER

Arkitektgruppen Limfjorden ApS

ØKONOMI

Samlet budget på 3,1 mio. kr. Heraf 1,5 mio. kr. fra Stedet Tæller, 106.450 kr. frivilligt arbejde, 500.000 kr. fra Fiskerilag Nord, 439.000 kr. fra LAG Thy Mors og 555.082 kr. fra Morsø Kommune.

Unikt udflugtsmål på Mors

Opgradering af Ejerslev Havn har skabt et udflugtsmål af højeste kvalitet og viser, hvordan man kan bruge et områdes særlige naturkvaliteter som springbræt til mere liv og aktivitet. I juli 2016 satte havnen rekord i antallet af sejlere og autocampere, og i modsætning til før bliver de besøgende nu gerne i flere dage.

Ejerslev Havn har i årtier været anvendt til udskibning af det moler, der blev udvundet i store mængder fra det bakkede landskab. Udviklingen af moleret ebbede ud med tiden, og foruden skrænterne lå en lagune tilbage. Egentlig ønskede kommunen at slette sporene i landskabet og genoprette naturen, som den så ud før industriens indhug, men stedets helt særlige kulturlandskab ville dermed gå tabt for eftertiden.

Så besluttede lokale ildsjæle sig for at tage affære og dannede Ejerslev Havneforening. Sammen med Morsø Kommune, Morsø Turistbureau og det lokale Moler Museet satte den lille gruppe entusiaster et projekt i søen, som skulle bevare havnemiljøet, trække nye mennesker og aktiviteter til Mors og binde øens oplevelser sammen.

Siden har ildsjælene brugt hundredevis af frivillige timer på at udvikle havneområdet. Konkret omfatter projektet et nyt havnehus til cafeteria og renovering af det tidligere havnehus til undervisning og formidling. Og derudover har de frivillige kræfter selv anlagt en sti med opholdsmuligheder rundt omkring lagunen og renoveret eksisterende bådehuse og skure.

Processen har været lang og krævet meget dialog mellem Realdania og projektejerne undervejs: Oprindeligt blev økonomisk tilsagn fra kampagnen givet til at sætte det gamle havnehus i stand, men arkitekten konstaterede, at huset var i for dårlig stand og skulle rives ned. Da huset alligevel kunne bevares, ændrede projektet kurs flere gange, og hver gang skulle Realdania naturligvis godkende kurs-

MAGELØST MOLER

Ejerslev Havn ligger midt i Limfjorden, i den nordlige ende af Mors, beskyttet bag en tange, der lige nøjagtigt vrister sig fri af den stenede kystlinje.

På øens nordkyst knejser de molerklinter, der blev skabt, da istidens gletsjere skubbede havbunden op i folder og overlejringer og dermed blotlagde de hvide lag af moler, gennemskåret af cirka 200 sorte askelag fra gentagende vulkanudbrud. Moler er en blanding af ler og kiselalger, som i mange år blev udvundet og brugt til alt fra mursten til dynamit og kattegrus

Ejerslevs lille naturhavn har ligget beskyttet siden 1911, hvor de første badebroer blev rejst, og alskens sejlbåde begyndte deres daglige pendulfart i jagten efter fisk. Først og fremmest har havnen dog været anvendt til udskibning af moleret, der i Danmark kun findes på Fur og Mors.

I moleret gemmer sig også mange fossiler. På Moler Museet kan man blandt andet opleve det komplette fossil af en havskildpaddeunge, der er fundet på Mors, og som under navnet Luffe fik titel af Danekræ.

Frivillige ildsjæle har knoklet for at udvikle Ejerslev Havn. Og indsatsen har båret frugt. Mindst 20-30 procent flere besøgende har lagt vejen forbi siden indvielsen.

Tre hurtige

Bo Næsby Jensen, ildsjæl, handelsskolelærer og projektudvikler for Ejerslev Havn.

Hvad er der kommet ud af projektet?

"Området omkring havnen er mere brugbart end før. Vi har fået et flot og moderne miljø, der kan bruges til mange ting og af mange forskellige mennesker. Og så betyder den nye sti, at det er meget nemmere at komme ud og opleve naturen, også selvom man har fået lidt flere år på bagen."

Hvordan har I oplevet processen?

"Til tider frustrerende. Der er meget papirarbejde. Projektbeskrivelser, der skal skrives, tilbud fra arkitekter, der skal indhentes. Fondsansøgninger og mails frem og tilbage. Først og fremmest har vi lært, at man skal bruge sine kræfter på det, man brænder for, nemlig at føre ideerne ud i

livet. Og så må man have én person tilknyttet projektet, om det så er i kommunen eller eksternt, der tager sig af alt det formelle. Så vi frivillige kan bruge vores timer på det, der tænder os. Det, der bevæger projektet videre."

Har projektet skabt en positiv forandring lokalt?

"Ja. Det har været en succes fra dag ét. I juli 2016 satte vi rekord med 327 overnattende sejlere og autocampere. Og i modsætning til før, bliver turisterne gerne i flere dage. En ting er, at stadig flere vil betale for at overnatte her. Noget andet er alle dem, der kommer forbi for at opleve vores havn og naturen, og mange spiser i vores café. Moler Museet fragter flittigt deres gæster til lagunen, hvor de leder efter fossiler på egen hånd. Og så har Morsø Kommune udbygget adgangen til havnen med en asfalteret vej, så det er blevet meget lettere at komme frem."

I årtier blev Ejerslev Havn brugt til udskibning af moler. I dag står skrænterne og en lagune tilbage.

ændringen. Processen var hård - særligt for ildsjælene, der brændte mere for stedet end papirarbejdet. Men i sidste ende fik de mere for pengene og et bedre resultat.

Siden indvielsen i 2015 har projektet skabt mærkbare resultater: Flere turister og sejlere er kommet til, og de bliver i længere tid end de gjorde før. De mange gæster har skabt økonomisk grundlag for, at den lokale restauratør Rebwar Bayazidi kan få en forretning ud af at drive havnens cafeteria. I den lille perle omgivet af lyngplantage, lagune og stejle molerbakker serverer den irakiskfødte kurder stjernesud, der ifølge magasinet Euroman, er berømte over hele Mors.

“Effekterne af projektet har været tydelige fra starten. Vi har mindst 20-30 procent flere besøgende end før, og i hvert fald dobbelt så mange overnattende sejlere,” siger Bo Næsby Jensen, ildsjæl, handelsskolelærer og projektudvikler for Ejerslev Havn. Han forventer, at tallet kun vil stige i de kommende år, efterhånden som rygtet om Ejerslev går fra havn til havn.

Vil du vide mere om projektet? Lyt til Den2Radios reportage fra Ejerslev Havn: <http://den2radio.dk/udsendelser/liv-i-landdistrikterne-fremtidens-landskaber-2/>

82% af danskerne mener, at naturskønne områder er en kvalitet ved yderområderne.

82

%

FAKTA

Stinesminde Havn

HVOR

Under Skoven 2, Stinesminde, 9500 Hobro,
Mariagerfjord Kommune

DET FYSISKE GREB

- Renovering og klimasikring af fiskerhus med formidlingsrum og møderum samt et nyrenoveret handicapvenligt toilet.
- På siden af huset er etableret et udendørs, afskærmet brusebad og udendørs køkken med grill mv.
- En lille træhytte er renoveret både indvendigt og udvendigt, og fire primitive sovepladser er etableret.
- Et nyt shelter er på vej. Mariagerfjord Kommune har desuden hævet terrænet ved den vestlige mole, så oversvømmelse undgås.

HVORFOR

For at styrke Stinesminde som et idyllisk og fredfyldt besøgsmaal med udgangspunkt i stedets historie og traditioner. Havnen skal være et autentisk åndehul, uformelt

samlingspunkt og tiltrække alle, der værdsætter historien, naturen og aktiviteter, der knytter sig til vandet.

INDVIELSE

April 2017

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

Projektet er uafsluttet ved redaktionens afslutning.

ORGANISATION

Mariagerfjord Kommune i samarbejde med Stinesminde Borgerforening

RÅDGIVER

Arkitekt Morten Thomassen

ØKONOMI

Samlet budget 1,425 mio. kr. Heraf 1 mio. kr. fra Stedet Tæller og 425.000 kr. fra Mariagerfjord Kommune.

”Vi vil bevare det fredfyldte”

Lokale borgere satte sig for at bevare Stinesmindes identitet som et idyllisk og fredfyldt besøgsmaal, og kommunen bakkede op. I dag har stedets havn fået et løft, så den også i fremtiden kan bidrage til lokal livskvalitet. Mød Paul Arnbak, formand for Stinesminde Borgerforening, og Anders Lynge Haagensen, ingeniør i Mariagerfjord Kommune.

”På havnen lå de gamle fiskerhuse og forfaldt, og den ene mole var begyndt at skride ud. Så var vi nogle beboere, der kiggede på hinanden og spurgte: 'Hvad skal vi nu gøre?'”

Ordene er Paul Arnbaks. Han er formand for Stinesminde Borgerforening, og stedet, han taler om, er Stinesminde Havn. Den blev til i midten af 1800-tallet, samtidig med at godset Ouegaard anlagde området teglværk her tæt på råstofferne og fjorden og med adgang til at udskibe de færdige tegl.

Da værket lukkede i 1950'erne sluttede også en hundredårig epoke, men byen levede videre – til dels på grund af det lille fiskerleje, der var opstået side om side med teglproduktionen. Lidt efter lidt havde lokale fiskere kørt marksten ud til vandet og langsomt, men sikkert var to moler vokset frem. Sammen med stedets fiskerhuse er blandt andet disse moler med til at give stedet sin helt særlige karakter. Men tidens tand havde også sat sit præg, og

i borgerforeningen var man bekymrede for, om kommunen ville gå for hårdt til renoveringen af den lille havn.

Men hvorfor egentlig det?

”Det var vigtigt for os, at moler og huse blev sat i stand på en måde, der passede til stedet og det autentiske fiskermiljø. Mange af havnens historiske elementer er vokset frem af nødvendighed og har fået en skønhed over tid. Den æstetik og stemning vil vi gerne passe på,” siger formanden over telefonen fra det nordjyske.

Det nye bygger på stedets ånd

Udover at stå i spidsen for borgerforeningen er Paul Arnbak også foredragsholder, tidligere sognepræst og kommunalpolitiker. Og selvom barneskoene er trådt i nordsjællandske Rungsted, blev han allerede tidligt knyttet til egnen omkring Stinesminde, hvor næsten alle skoleferier blev holdt.

Fiskerhuset er renoveret og klimasikret med bl.a. udvendig sokkel og har i dag fået nye funktioner. Renoveringen er sket med respekt for stedets oprindelige ånd.

At sikre byens lille havn var hjerteblod, og sammen med foreningens andre aktive gik han i gang med at udvikle et projekt, som skulle genskabe Stinesmindes identitet som et idyllisk og fredfyldt besøgsmaal. Hvordan? Ved at bevare og udvikle den lille havns særlige kvaliteter og samtidig skabe mulighed for nye aktiviteter med relation til fjordkystens historie og natur.

Nu startede kampen om at rejse de livsnødvendige penge, der skulle til for at gøre drømmen til virkelighed. Paul Arnbak og de andre ildsjæle allierede sig med kommunen for at rejse penge til den omfattende renovering af havneanlægget.

I dag står projektet færdigt og omfatter renovering af fiskerhuset med bl.a. formidlingsrum og handicaptolet og istandsættelse af en lille træhytte. Ny, diskret belysning er kommet

til. Rundt om havnen er små tagrørsskove genskabt, og mellem sivene gemmer sig små siddelommer, hvor man kan nyde sine medbragte klemmer eller en sodavand. Kajak- og cykelskelter er kommet til. Derudover har kommunen bekostet klimasikring af fiskerhuset og renoveringen af den ene af stedets to moler, som også er hævet en smule, så oversvømmelse undgås.

Ikke antydningen af Tivoli

Paul Arnbak lægger vægt på, at alle nye tiltag bygger videre på Stinesmindes historie, traditioner og kvaliteter. Stedets ånd om man vil.

Hvad har I konkret fået ud af anstrengelserne?

”Vi har fået bedre adgang til vandet, vi har bevaret et autentisk havnemiljø, og vi har styrket den lokale livskvalitet og turismen med afsæt i lige præcis det, som gør Stinesminde til noget særligt,” slår han fast og tilføjer, at formålet ikke er at udvikle Stinesminde til kommunens populære tilløbsstykke.

Stinesminde er et kanongodt eksempel på, hvordan borgerne kan sætte en udvikling i gang gennem engagement, ejerskab og visioner. Det er dem, der har drevet projektet, og som kommune hjælper vi med det, vi kan.

ANDERS LYNGE HAAGENSEN, INGENIØR, MARIAGERFJORD KOMMUNE

I Stinesminde mærkes suset af det lille, uspolerede fiskerleje. Projektet har bevaret stedets identitet som et lille og fredfyldt besøgsål.

Men hvad er målet så?

”Stinesminde skal være turismål, men i det små. I virkeligheden er der tale om en æstetisk interesse kombineret med ønsket om at blive et uformelt og fredfyldt samlingspunkt for alle, der værdsætter naturen, historien og de aktiviteter, der knytter sig til vandet. Man må ikke kunne mærke antydningen af Tivoli her.”

Klar rollefordeling var afgørende

Projektet har udviklet sig løbende og i tæt dialog mellem driftige borgere på den ene side og kommunen, der ejer havnen og har vedligeholdelsespligten, på den anden. En gruppe entusiaster og en samarbejdsvillig kommune har vist sig at være en særdeles slagkraftig cocktail, forklarer Anders Lynge Haagensen. Han er ingeniør i Mariagerfjord Kommune og har arbejdet sammen med Stinesmindes ildsjæle gennem det meste af processen. Fra starten blev

forventningerne afstemt, og respekten mellem parterne var gensidig, siger han.

Hvordan har rollefordelingen været mellem byens ildsjæle og jer i kommunen?

”Stinesminde er et kanongodt eksempel på, hvordan borgerne kan sætte en udvikling i gang gennem engagement, ejerskab og visioner. Det er dem, der har drevet projektet, og som kommune hjælper vi med det, vi kan. Udvikling og kvalificering af udbudsmaterialet, forankring af projektet på det politiske niveau og alt det budgettekniske. Ansvarsfordelingen har været klar hele vejen, og det har været afgørende.”

Projektet passer også godt ind i den interne rollefordeling mellem byerne inden for kommunegrænsen, pointerer Anders Lynge Haagensen. Mens kystbyen Øster Hurup er kommunens populære omdrejningspunkt for turisme i stor skala, er Stinesminde den lille perle. Og summen af byernes vidt forskellige styrker og kvaliteter skal styrke hele kommunens udvikling.

”Stilheden og det uspolerede gør Stinesminde til noget af det mest unikke og attraktive, vi har i kommunen. Her mærkes suset af det lille fiskerleje. Der er ro, udsyn til skov og bakker og små både, der skulper lige så stille. For borgerne og hele byens fremtid er det fuldstændig afgørende kvaliteter at holde fast i.”

STILHEDENS POTENTIALE

Det siges, at Stinesminde er opkaldt efter kokkepigen på Ouegaard, der i sin tid grundlagde teglværket. Efter tro tjeneste rykkede hun ind i et lille skovløberhus ved fjorden, hvor havnen blev anlagt. Navnet hænger ved, men i dag er både teglværk og erhvervsfiskeri en saga blot, og fjorden gisper efter ilt. Til gengæld har nødvendighed måske igen banet vejen for, at et nyt potentiale kan folde sig ud: Det uspolerede og fredfyldte.

I fiskerhuset er indrettet handikaptoilet, formidlings- og møderum.

Rundt om havnen kan man flere steder slå sig ned og nyde omgivelserne og sin medbragte mad.

FAKTA

Maribo Søbred

HVOR

Kirkestræde 6, 4930 Maribo, Lolland Kommune

DET FYSISKE GREB

- Landskabelig bearbejdning af søbred.
- Belægning udvides og hæves.
- Den tidligere iskiosk omdannes til en formidlingsplatform.
- Ny anløbsbro og etablering af en ny træbrygge langs søbredden.
- Forbedring af forbindelsen til Maribos bymidte.
- Bedre skiltning, digital formidling, lys, lyd og vandelementer.

HVORFOR

For at skabe bedre betingelser for ophold og oplevelser ved søbredden ved Maribo Domkirke gennem aktivering af kulturarven og inddragelse af naturen i byrummet.

INDVIELSE

Primo 2018

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTE

Projektet er uafsluttet ved redaktionens afslutning.

ORGANISATION

Projektejer: Lolland Kommune. Projektet er gennemført i samarbejde med Maribo Domkirke, Museum-Lolland Falster samt Brugerrådet for Nationalpark Maribosøerne og Pilgrimshuset.

RÅDGIVER

Via projektkonkurrence er Kristine Jensens Tegneste udvalgt med Museum Lolland Falster og Gjøde og Povlsgaard Arkitekter som underrådgivere.

ØKONOMI

Samlet budget på 7 mio. kr. Heraf 3,5 mio. kr. fra Stedet Tæller, 0,5 mio. kr. fra Museum Lolland-Falster og 3 mio. kr. fra Lolland Kommune.

Projektet formidler stedets historie og skaber nye forbindelser mellem klosterruin, domkirke og søer. Visualiseringer: Kristine Jensens Tegnestue

Naturen ind i byen

Den lollandske købstad kan bryste sig af markant kulturarv og natur, men mangler også tydelige forbindelser mellem bykernen og Klostersøen, som er den bynære del af Maribosøerne. Med dette projekt skabes en helhed mellem sø, domkirke og klosterruin. Målet er at udvikle en helt ny attraktion. At give bedre betingelser for at bevæge sig fra byen og ud i naturen – og omvendt.

Maribo er en historisk domkirkeby omringet af storslået natur og én af de få danske købstæder, der ligger indenlands uden direkte sejlforbindelse til farvande og havne. Side om side midt i byen ligger både domkirke, klosterruin og Maribosøerne, men mange besøgende lægger slet ikke mærke til de fine 'lommer' af natur. Og selv om Maribo fungerer som oplandets hovedby, er bylivet under pres, blandt andet fordi mange butikker enten lukker eller flytter ud.

Nu skal der pustes nyt liv bykernen, og det skal ske ved at knytte centrum tættere sammen med naturen udenom. Nye forbindelser skal etableres mellem by, domkirke og søer. Afsæt er et byrumsprogram, som skaber en

klar og harmonisk sammenhæng mellem områdets stedbundne kvaliteter. Projektet 'Stedet Tæller' omfatter en forlængelse af belægningen omkring domkirken helt frem til søen. Belægningen hæves og udvides mod øst og vest som et sammenhængende greb, der knytter kirken, byen og søen sammen, forbedrer tilgængeligheden og mindsker risikoen for oversvømmelse. For at vise, hvor stort det gamle kloster oprindeligt var, lægges grafiske spor af de endnu ikke udgravede bygningskonturer ind i belægningen.

Derudover skal stedets tidligere iskosk omdannes til formidlingshus: Bygningens ydre rammer bevares, så huset består af to lukkede teglvoluminer, der udgøres af de eksisterende mure

og adskilles af en åben, tværgående gang. I åbningen ud mod Domkirkepladsen skabes forbindelse til en hævet formidlingsplatform, som også gør det ud for husets tagkonstruktion.

Oppe på platformen kan man se over hele området, og et formidlingsbånd med tekster og tegninger giver mulighed for at dykke ned i stedets fortællinger. En ny anløbsbro anlægges til turbåden Anemonen. Og ikke mindst skal de nedbudte betonkanter langs søbredden fjernes og erstattes af en træbrygge på stolper – en konstruktion, der sikrer, at man kan bevæge sig tørskoet omkring, når vandstanden stiger.

Fire hurtige

Birgitte Rønnow, chef for Udvikling og Erhverv, Lolland Kommune.

Hvordan kom projektet i stand?

"Der var et politisk ønske om at gøre noget ved området omkring klosterruinen og søbredden. Området er vældigt smukt med domkirken, som ligger lige ned til søen, men der var også brug for en fysisk opgradering, så man kan være på søbredden året rundt. Om vinteren bliver søbredden meget våd, så projektet skal helt lavpraktisk løse det problem. Lige nu er udfordringen også, at området er meget usynligt fra byen."

Hvad gør stedet til noget særligt?

"Der er tale om et meget fint lille kulturmiljø, en lollandsk perle. Maribo Domkirke har en tilhørende kirkegård og ligger ud til vandet, hvor søbredden danner en lille vig, og på den anden side af vigen ligger den historiske Restaurant Bangs Have. Og så er der klosterruinen ved kirken, som alle børn vil klatre på. Den benyttes af mange som et sted, man kan slå sig ned om sommeren."

Hænger projektet sammen med andre initiativer i byen?

"Det hele hænger sammen i et samlet byrumsprogram. Vi har fået en bevilling fra Nordea Fonden på 18 mio. kr. til et projekt, der hedder Naturlandet Lolland-Falster. Det er et projekt, som hæfter hele bearbejdningen af landskabet omkring domkirken op på en større formidling af Naturpark Maribosøerne."

Hvad har Stedet Tæller betydet for den måde, I har udviklet projektet på?

"Det er sundt for kommunen, at kampagnen har stillet krav til løsningerne. Hvis stedets potentiale for alvor skal folde sig ud, er der brug for en arkitektonisk løsning, som også tager højde for kulturhistorien. Det får vi med dette projekt. Realdania har været med til at skabe en grundlæggende forståelse for, at løsningerne skal være langtidsholdbare og spille sammen med helheden."

Når stedbundne potentialer aktiveres, skaber det både sorte tal på bundlinjen og mere 'bløde' effekter, som f.eks. lokal stolthed og styrkede fællesskaber.

Stedbundne potentialer

FAKTA

Arbejdende pumpestationer

HVOR

- Pumpestation Nord ved Langkærvej 11, Skjern
- Pumpestation Sydøst mellem Tarm og Lønborg
- Pumpestation Øst ved Damsø Enge
- Sønderby Spang ved Borris Skjern Ådal, Ringkøbing-Skjern Kommune

DET FYSISKE GREB

Små arkitektoniske greb omdanner fungerende pumpestationer til nye formidlingspunkter langs åen:

- Pumpestation Sydøst er udstyret med en udsigtsplatform.
- Pumpestation Øst har fået en tilbygning på taget.
- Ved Pumpestation Nord er etableret udsigtsplatform, elevator og handicap toilet.
- Sønderby Spang er genskabt, så man kan krydse åen et helt 'nyt' sted.

HVORFOR

For at forbedre, udvikle og nyfortolke formidlings- og oplevelsesmulighederne langs Skjern Å. Og for at give borgere og besøgende et bedre grundlag for at opleve og forstå områdets natur og kulturhistorie.

INDVIELSE

August 2015

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

- De 30.000 foldere er snart væk. Det nøjagtige besøgstal kendes dog ikke.
- Projektet har ført til lokal stolthed og national opmærksomhed om Skjern Ådal.
- Pumpestationerne bruges i kommunens branding og formidles af turistinformationen af Hvide Sande.
- Og ikke mindst er et gammelt projekt om at gøre området til nationalpark livet op igen.

ORGANISATION

Projektejer: Ringkøbing-Skjern Kommune Projektet er gennemført i samarbejde med private lodsejere, de private pumpelaug, som ejer og driver pumpestationerne, samt LAG Ringkøbing-Skjern.

RÅDGIVER

Johansen Skovsted Arkitekter (ophavsret) og totalrådgiver Bertelsen og Scheving Arkitekter. Underrådgiver: Ingeniørgruppen Vestjylland ApS

ØKONOMI

Samlet budget på 4,32 mio. kr. Heraf 3 mio. kr. fra Stedet Tæller, 430.000 kr. fra LAG og 890.000 kr. fra Ringkøbing-Skjern Kommune.

Ud i landskabet, ind i kulturhistorien

Formidlingen af Skjern Ådals magiske landskab har fået et løft. Projekt 'Arbejdende Pumpestationer' har skabt nye oplevelsesmuligheder langs Danmarks mest vandrige å. Tre fungerende pumpestationer er forvandlet til graciøse udkigstårne langs åen. En genskabt spang bygger bro mellem fortid og nutid.

Landskabet er fladt og dyngvådt, himlen grå på den poetiske måde. Her er spredte træer og buske, rørskove og sivenge. Højt til himlen. I slutningen af seneste istid skar smeltevand fra en vigende iskappe sig ind mellem to forhøjninger og dannede dermed ådalen, hvor Skjern Å har sit løb. Lige siden har generation efter generation af mennesker levet af og med den store vandstrøm.

Drømmen om at styre åens vej gennem landskabet begyndte med opdyrkningen af de omkringliggende jorde. Senere, i de rationelle 1960'ere, blev nederste del af den 94 kilometer lange å rettet ud, og fem pumpestationer opført for at dræne den nye landbrugsjord for vand. Samtidig fjernede man ét af åens gamle overgangssteder, Sønderby Spang.

Men ikke uden protest: "Da spangen skulle væk satte min søster sig ud på den og læste. Så kunne maskinerne ikke gå i gang. Hun var 18 år og sad der og læste i sin bog i tre dage i træk. Til sidst måtte hun give op, da vores far hentede hende hjem," husker hendes storebror, den i dag 81-årige Mads Rahbek Jensen.

Familien har boet på stedet i mindst 17 generationer, og det var Mads Rahbek Jensens slægtninge, der i sin tid byggede spangen henover åen for at gøre turen til kirken lettere for alle i sognet. Inden den blev revet

I forvandlingen fra rene pumpestationer til formidlingsstationer i landskabet er tilføjet en ny konstruktion i gran. Trækonstruktionen mimer betonforskallingerne og skaber en lethed i udtrykket.

Den lokale ildsjæl Mads Rahbek Jensen har genopført spangen efter en model, han selv lavede i begyndelsen af 1960'erne.

ned, nåede han at måle den op med tommestok og bygge en model af et udsnit af den. Førrige vinter brugte han på at skære tømmer til. Og med en lokal tømrermester ved sin side genopbyggede han spangen i 2015 som led i projekt 'Arbejdende Pumpestationer.'

Pumpestationer fortæller kulturhistorie

Nu viser Mads Rahbek Jensen rundt i det fugtige, fredelige og fuglerige landskab sammen med Søren Fre-

deriksen, der er udviklingskonsulent i Ringkøbing-Skjern Kommune. Udover at være hjemsted for Danmarks mest vandrige å, er det også her, man finder landets eneste ægte floddelta.

Blot 10-15 år gik fra udretningen af åen var en realitet, til konsekvenserne viste sig. Den besungne laks blev sjælden, og antallet af vadefugle, padder og planter svandt ind. Nu startede kampen for at genoprette det næsten udraderede økosystem og få åen til at slynge sig igen. I dag er både laksen, odderen og vadefuglene vendt tilbage. Det samme gælder områdets mange små og store søer, padder og flere sjældne vandplanter.

Og hver dag forandres landskabet af det nu frit strømmende vand.

"Skjern Ådal er unik natur i Danmark, men også et lidt glemt område. Adgangen herud var ikke god nok, og vi ville gerne styrke formidlingen af mødet mellem natur og kultur," siger Søren Frederiksen.

Foran ligger den stadig aktive Pumpestation Nord – én blandt flere langs den kilometerlange å. På én gang rager pumpestationen op i det flade landskab, samtidig med at den nænsomt toner ind i den sarte natur. Et prisvindende arkitektonisk greb har forvandlet den ellers så pragmatiske

og rationelle bygning til et dragende og graciøst udkigstårn.

En trappe og en elevator leder op på toppen, hvor arkitekterne har bygget til, og man nu kan skue udover det hele. Gennem små og store åbninger i den nye konstruktion er det lavmælte landskab delt op i indrammede kig, som iscenesætter naturen i overskuelige bidder. Man ser over åen, kanalen, markerne, digerne, grusvejene og alle 360 grader rundt: Ét sted rammes landskabet ind af konstruktionen som et smalt udsnit i højformat. Et andet sted som bredt panoramabillede. Længere nede langs åen har to andre pumpestationer været igennem

samme tur, og sammen med den genskabte spang indgår de nu som aktive delelementer i fortællingen om stedets natur og kulturhistorie, inklusive den forkætrede del.

Dialog åbner landskabet

Pumpestationerne og den genetablerede spang er også en måde at tiltrække alt fra børnehaver til lystfiskere, ornitologer og turister til området.

"Her formidler vi historien om Danmarks sidste store landvinding og ét af Nordeuropas største naturgenopretningsprojekter," siger Søren Frederiksen om projektet, som bygger på kommunens massive og proaktive

Pumpestationerne er i dag aktive og tilgængelige elementer i formidlingen af stedet.

samarbejde med lokale ildsjæle og lodsejerne langs åen. I månedsvis gav han sig tid til at møde alle lodsejerne, forklare kommunens visioner og lytte til ejernes indvendinger og idéer.

"Dialog åbner landskabet, og projektet var faktisk ikke så svært at sælge ind'. Vi har stort set kun mødt velvilje fra ejerne, som spænder fra lokale landmænd til Forsvaret og ildsjæle, der som Mads var villige til at lægge kræfter i at få det hele til at lykkes," fortsætter han og skutter sig i kulden. Fra luften lyder den

dybe, næsten knurrende lyd af fugletunger, som krydser himlen i fejlfri V-formede formationer. En hejre stiger til vejrs.

Ring i vandet

Naturoplevelsen taler for sig selv, men projektet har også skabt ringe i vandet i form af lokal stolthed, øget livskvalitet og national opmærksomhed. Søren Frederiksen ved ikke, hvor meget besøgstallet i Skjern Ådal konkret er steget, siden projektet blev indviet i 2015, men de 30.000 foldere, som er trykt over tre omgange, er snart væk.

”Og det er altså ikke fordi de ligger og flyder i landskabet,” siger han og opridser nogle af projektets andre afledte effekter: Projektet er blevet et af fyrtårnene i kommunens branding. Den lokale turistinformation i Hvide Sande er begyndt at markedsføre naturoplevelserne i Skjern Ådal. Presseomtalen har været flot, også på landsplan. Senest har en gammel drøm om at få området udpeget til nationalpark fået ny næring. Med vedtagelsen af Ringkøbing-Skjern Kommunes planstrategi er naturen og landskabet formelt blevet kvaliteter, man vil satse på. Ved udgan-

Projektet understøtter Ringkøbing-Skjern Kommunes strategiske satsning på naturen.

PUMPESTATIONER FOR MENNESKER

I omdannelsen af pumpestationerne har arkitekterne gjort meget lidt, men med stor effekt: ”Vi ville ikke udviske eller tilsløre historien om udretningen af Skjern Å, men tage den med og samtidig tilføje et nyt arkitektonisk element for at gøre bygningerne lettere og mere indbydende,” siger Sebastian Skovsted, den ene halvdel af Johansen Skovsted Arkitekter, over telefonen fra Berlin.

De to unge arkitekter er i den tyske hovedstad for at deltage i World Architecture Festival 2016. Pumpestationsprojektet var nomineret i kategorien 'New and Old', men vandt ikke. Til gengæld har det ikke skortet på hæder til projektet, som er belønnet med Renover Specialprisen, kronprinseparrets Stjernedrysprisen, Bisballeprisen, en nominering til Mies Van der Rohe Award 2017 og omtale i alverdens arkitekturmagasiner.

Det arkitektoniske greb omfatter en ny og let trækonstruktion i gran, som er tilføjet bygningernes tunge beton og mimer reliefene i de eksisterende betonforskallinger. Gennem små og store åbninger er det lavmælte landskab delt op i indrammede kig, som iscenesætter naturen i overskuelige bidder.

Søren Johansen supplerer: ”Ved at bruge træ har vi skabt en kontrast mellem det nye og det gamle. Kontrasten giver bygningerne ny betydning og skaber lethed. På afstand er det ikke til at se, hvad der er den oprindelige konstruktion, og hvad der er kommet til. Men kommer man tæt på, kan man se det.”

Skjern Ådal er unik natur i Danmark, men også et lidt glemte område. Adgangen herud var ikke god nok, og vi ville gerne styrke formidlingen af mødet mellem natur og kultur.

SØREN FREDERIKSEN, UDVIKLINGSKONSULENT
I RINGKØBING-SKJERN KOMMUNE

gen af 2016 har byrådet afsat 1,9 mio. kr. til at undersøge, hvad det kræver at gøre drømmen om en nationalpark til virkelighed. "Om det lykkes, ved vi ikke endnu. Men jeg er sikker på, vi er godt på vej," siger Søren Frederiksen.

Sammen med Mads Rahbek Jensen leder han vejen ned til den nu genskabte spang. Den er bygget efter den model, som ildsjælen selv lavede i starten af 1960'erne:

"Vi er rigtig glade for at have fået den tilbage," siger Mads Rahbek Jensen.

"Der har været snak om en hængebro i stedet, men den slags hører ikke til i Vestjylland."

I lommen har han et sort/hvidt fotografi af familien, der, iført tækkeligt badetøj, er samlet for at bade på en sommerdag. En flok børn leger i vandet. Med den genskabte spang er et stykke kulturhistorie kommet tilbage. Tømrerarbejdet er solidt og må have krævet mange kræfter: "Nej, siger Mads Rahbek Jensen med et glimt i øjet. "Dengang var jeg jo ikke fyldt 80 endnu."

Bovbjerg Fyr ved Lemvig har nu årligt
60.000 besøgende. Før lå tallet på
40-50.000 årlige besøgende.

60.000

FAKTA

Camønoen

HVOR

Vandreruten strækker sig over Møn, Nyord og Bogø. Starten går ved Møns Museum, Storegade 75, 4780 Stege.

DET FYSISKE GREB

Etablering af ni 'pauser' i form af opholdssteder med runde bænke udført i bæredygtigt træ. Pauserne er spredt smukt ud over landskabet langs den 175 kilometer lange vandrerute Camønoen på Møn, Nyord og Bogø. De fungerer som pejlemærker langs hele ruten med en dagsvandring imellem.

Andre konkrete tiltag:

- Et udekøkken er indrettet ved Mønbroens camping.
- Ved Bogø Mølle finder man et pauserum med bl.a. handicaptoliet.
- Eksisterende shelterpladser suppleres af et Dark Sky Shelter på Gurkebakken i Borre samt et nyt 'Cityshelter' - dvs. overnatningspladser - i en tidligere lade ved Møns Museum.
- Hjemmesiden www.camoenoen.dk, vandrepas og et trykt kort er også kommet til.

HVORFOR

For at skabe kongerigets venligste vandrerute, hvor gæster kan bevæge sig og få viden og oplevelser inden for kulturhistorie, gastronomi, eventyr og natur. Og for at vise, hvordan et museum kan bidrage til udviklingen af et lokalområde.

INDVIELSE

Juni 2016

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

- Flere end 9.000 vandrere og en estimeret forøgelse af turismeomsætningen på 12 mio. kr. i første sæson.
- Styrket samarbejde på tværs af øens turismeaktører og frivillige værter.

ORGANISATION

Projektejer: Museum Sydøstdanmark i samarbejde med Vordingborg Kommune. Vordingborg Kommune har ansvar for drift af stier, anlæg og afmærkning på ruten. Museum Sydøstdanmark håndterer den del af driften, der omhandler kommunikation og markedsføring, byggeri, servicering af gæster og kontakt til lokale ildsjæle.

RÅDGIVER

Norrøn Arkitekter

ØKONOMI

Samlet budget på 3,52 mio. kr. Heraf 2,46 mio. kr. fra Stedet Tæller, 655.000 kr. fra Museum Østdanmark og 400.000 kr. fra Vordingborg Kommune. Træet til de ni Camønopauser er sponsoreret af det norske firma Kebony, der producerer bæredygtigt og vejrbestandigt træ. Derudover doneret arbejdskraft fra lærere og elever på Center for Erhvervsrettede Uddannelser Lolland Falster.

Vandreture knytter oplevelser sammen

Gæstfrihed, lokalt ildsjæleri og ni nye camøno-pauser er den røde tråd, der forbinder Møns kridhvide klinter og turkisblå hav med oldtidslevn, gravhøje og jættestuer på kongerigets venligste vandrerute. Projektet har været en overvældende succes: På ét år har godt 9.000 vandrere gået den 175 kilometer lange rute henover Møn, Nyord og Bogø. Og den estimerede forøgelse af turismeomsætningen beløber sig indtil videre til 12 mio. kr.

Det banker på døren en sen sommeraften til Den gamle Skole i Tøvelde på Møn. Om det store bord i den lille café sidder Regina Holm sammen med nogle venner og logerende gæster ved en sen aftensmad. Uden for døren står en vandrer, der har søgt ly for natten i et shelter i nærheden. Og selvom hun ikke har ringet i forvejen, bliver hun straks inviteret indenfor til selskabet og bispist med værtens hjemmelavede økologiske lækkerier.

Regina Holm er en af de mange lokale værter langs Camønoen. Hendes økologiske café og stemningsfulde Bed

Skoleklasse på tur. Mere end 9.000 vandrere har gået på Camønoen i første sæson.

og Breakfast er placeret i Tøveldes gamle skole ved en af de i alt ni Camøno-pauser. Pauserne kan kendes på de karakteristiske runde Camøno-bænke, der er placeret med en dagsvandring imellem, tæt på ildsjæle langs ruten. Her kan den vandrende få sig et velfortjent hvil, adgang til både strøm, vand, toilet og mulighed for at lave bål og proviantere.

Den nyankomnes interesse for vandring går langt tilbage. Forud for sit besøg på Møn, har hun taget turen ad den spanske Camino, og det er hun ikke ene om. Mange af Den gamle Skoles gæster har tilbagelagt adskillige kilometer på verdens ældste pilgrimsrute i det nordlige Spanien, forklarer Regina Holm og tilføjer:

”Der er noget særligt over pilgrimsvandrerne. Nogle oplever en særlig frihed og indre lykke ved at gå, har jeg fået at vide. Ofte virker de harmoniske og afbalancerede og kommer med en særlig åbenhed og interesse for de lokale. De tager taknemmeligt imod det, man tilbyder dem, og deler gerne ud af deres egne historier. Den slags møder glemmer man aldrig igen.”

En samlet destination

En vandring på Camønoen kan strække sig over 175 kilometer natur, kulturhistorie, gastronomi og uendelig stjernehimmel, men kan også bare være en smuttur på et par kilometer. Starten går ved Møns Museum, der er Museum Sydøstdanmarks afdeling i Stege. Derfra går turen ud i landskabet, over eng, gennem Klinteskoven, forbi en bronzealderborg. Fra Geocenter Møns Klint og ned til vandet til Møns Klint. Jættestuer og grotter passeres, og om natten er man overladt til stjernerne. Det var Museum Sydøstdanmarks daværende udviklingschef Tine Nygaard, som i sin tid fik idéen til en

pilgrimsrute sammen med sin veninde, Marianne Florman:

”På en af vores mange ture rundt på øen, snakkede vi om, at vi burde lave en vandrerute, så den smukke strækning kunne komme mange flere til gode,” siger hun og tilføjer: ”Hvis man ville udvikle Møn, Nyord og Bogø som en samlet turistdestination, kunne vi se potentialet i at knytte alle de smukke, spændende og eventyrlige steder sammen. At udvikle mellemrummene mellem de kendte destinationer og skabe en stærk forbindelse mellem dem.”

Museet tog bolden videre sammen med Vordingborg Kommune, og i løbet af det næste år var projektet færdigudviklet og fondsansøgningen sendt.

Idéen med at forbinde øens smukke, spændende og eventyrlige steder bakes op af flere tilfredsheds- og kortlægningsanalyser. De peger på behovet for at give gæsten følelsen af at befinde sig på en samlet destination, hvor ikke kun enkeltattraktioner, men også atmo-

Regina Holm er én af de mange lokale, frivillige værter, som er med til at gøre Camønoen til kongerigets venligste vandrerute.

sfære og lokalt værtskab bidrager til den samlede oplevelse.

Netop det er formålet med Camønoen. Konkret har projektet ført til, at eksisterende stier og ruter er forbedret og knyttet sammen. Camønoen er inddelt i etaper, der forbindes af de ni pauser. Afmærkninger langs ruten er også en del af projektet. Det samme gælder et nyt såkaldt Dark Sky-shelter, hvor stjernehimlen tages ind fra den lune plads i soveposen. Hertil overnatningspladser nok til at huse en hel skoleklasse i en gammel lade ved Møns Museum. Og ikke mindst suppleres projektets fysiske tiltag af et trykt kort, et vandrepass og en hjemmeside, hvor potentielle vandrere kan få svar på alt, hvad der er værd at vide om Camønoen.

Stærkt samarbejde

Projektet bygger på en stærk indsats på tværs af museum, kommune og lokale ildsjæle: Camønoen er skrevet ind i turismestrategien for Vordingborg Kommune. Her står man for den daglige drift af de fysiske faciliteter og afmærkningen langs ruten, som er udført af landskabsarkitekt Jette Stauner, Vordingborg Kommune.

I realiseringsfasen tog kommunen desuden initiativ til at samle Møns turismeaktører om projektet. Formålet

SAMARBEJDE OG KOMMUNAL FORANKRING

Et samarbejde mellem Camønoen og initiativet Dark Sky har indtil videre resulteret i etablering af et Dark Sky Shelter og ført til, at én af etaperne langs Camønoen har fået navnet Mælkevejen. Målet for Dark Sky er blandt andet at opnå Dark Sky-certificering af Møn hos International Dark Sky Association, der arbejder for at bevare nattemørket - og dermed stjernehimlen.

Runde bænke er Camønoens signatur og fungerer som pauser langs ruten. Bænken varierer i højden, så den både kan bruges som liggestol, bæk og legemøbel. Ved hver bæk er en række services knyttet til, lige fra mobilopladning til overnatningsmuligheder.

var at koordinere de store turismeinitiativer, så de aktører, der potentielt var konkurrenter, blev samarbejdspartnere i stedet. Grebet skabte synergi mellem indsatserne, forklarer Tine Nygaard.

Museet har ansvar for betjeningen af de mange besøgende og kontakten til lokale ildsjæle – mindst et halvt hundrede lokale borgere, forretningsdrivende og turistaktører, der som uformelle

værter udgør Camønoens rygrad. Af ren og skær interesse formidler de egnens kultur og historier, nogle gange helt ind i egne dagligstuer.

”Det hele var her jo i forvejen”

Gæstfri havnefogeder og præster, lokalhistorisk interesserede, caféejere og Bed og Breakfast-værter er nogle af dem, der har meldt sig på banen, forklarer projektleder Anette Maria Syska fra Museum Sydøstdanmark.

NI PAUSER

Camønopauserne er tegnet af Norrøn arkitekter og bygget af elever fra Center for Erhvervsrettede Uddannelser Lolland Falster. Ved at forankre produktionen af bænke hos eleverne, sikrede man en favorabel pris, samtidig med at eleverne fik en positiv oplevelse af at producere noget, der kommer mange mennesker til gode.

Den organiske form er designet, så bænken passer ind i landskabet og indbyder til ophold og samvær. Bænke er fremstillet i bæredygtigt, vejrbestandigt træ, doneret af det norske firma Kebony.

Camønoprojektet har ikke kun kastet flotte tal af sig. Ruten har også styrket den lokale stolthed, fordi omverdenen har fået øjnene op for alt det, Møn har at byde på.

ANETTE MARIA SYSKA, PROJEKTLEDER,
MUSEUM SYDØSTDANMARK

KYSTDESTINATION MED DANMARKS VILDESTE NATUR

Møn er ét af de steder, der har fået udviklet en potentialeplan som del af det daværende Erhvervs- og Vækstministeriums indsats, 'Kvalitet i kystturismen'. Potentialeplanen for Møn peger på, at øen skal være kendt som kystdestinationen med Danmarks vildeste natur. Udfordrende oplevelser og mulighed for ro, stilhed og fordybelse er blandt de kvaliteter, Møn skal satse på. Camønoprojektet er med i potentialeplanen og skriver sig ind i en overordnet strategi og vision med oplevelser for både krop og sjæl. Projektet deler desuden potentialeplanens fokus på det særlige lokale, mønske værtskab.

"Det hele var her jo i forvejen, både vandrestierne, ildsjælene og de mange små og store attraktioner. Med vandreruten har vi knyttet det hele sammen til én fortælling. Camønoen er især et kommunikationsprojekt," siger Anette Maria Syska fra Museum Sydøstdanmark.

Hun har stået for udvikling, realisering og kommunikation af Camønoen. I tiden inden rutens åbning mødtes hun med alle, der viste interesse for at være med. Sammen med ildsjælene stillede hun skarpt på præcis dét, hver enkelt person kunne tilbyde Camønoens gæster, og hun lagde kræfter i at forbinde lokale kræfter med hinanden:

"Det handler om at drage nytte af alt det, der allerede var her, både vandrestierne, ildsjælene og de mange små og store attraktioner. Med vandreruten har vi knyttet det hele sammen til én fortælling. Camønoen er især et kommunikationsprojekt," siger hun og tilføjer, at museet valgte at kommunikere om Camønoprojektet længe før, der var midler til og muligheder for at realisere projektet. Derfor havde de fleste allerede taget vandreruten til sig som noget givet, da de blev inviteret til at være med. Vil man cementere sin idé solidt i lokalområdet, skal man kommunikere dobbelt så meget, som man forestiller sig, lyder erfaringen.

Siden den officielle åbning i juni 2016 har 5.000 vandrere påbegyndt turen fra Møns Museum. Dertil kommer de estimerede 4.000, der har gået Camønoen uden at registrere sig. Med andre ord: Fra åbningen i juni til 1. august er målsætningen for de første 10 år nået. En overvældende – og indbringende – succes, som efter beregningerne har forøget turismeomsætningen med estimerede 12 mio. kr., forklarer Anette Maria Syska, inden hun afslutter:

"Sidste sommer meldte flere lokale hoteller og Bed og Breakfast om udsolgt flere dage i streg for første gang nogensinde. Det smukke er, at den stigende omsætning kommer de mange lokale forretningsdrivende til gode. Camønoprojektet har ikke kun kastet flotte tal af sig. Ruten har også styrket den lokale stolthed, fordi omverdenen har fået øjnene op for alt det, Møn har at byde på."

Fysiske projekter skaber fremtidstro og synlig forandring på kort tid. Ofte kan projekterne også inspirere borgerne til selv at tage fat.

Fysisisk kvalitet

FAKTA

Højderygstien

HVOR

Højderygstien fra Veddinge over Høve til Dutterhøje, Odsherred Kommune

DET FYSISKE GREB

- Anlæg af en syv kilometer lang højderygsti mellem landsbyerne Veddinge og Høve, mellem Maglehøj og Dutterhøje.
- Derudover er en eksisterende sti mellem Esterhøj og Maglehøj inddraget som en del af Geopark Odsherred.
- Særlige betonsten i underlaget skaber genkendelighed i vejvisningen.
- En nyfortolkning af en gravhøj ved eksisterende shelterplads er etableret.
- Derudover er infostandere, udsigtsposter, bænke og stenter kommet til.

HVORFOR

For at synliggøre og tilgængeliggøre sammenhængen mellem istidslandskab, fortidsminder og landskabet som kunstnerisk motiv og rekreerende faktor.

INDVIELSE

Marts 2016

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

VisitOdsherred vurderer, at der i første sæson er uddelt mellem 10-11.000 informationsfoldere. Stien kræver minimal beskæring på grund af de mange vandrefødder, som holder beplantningen nede. Det nøjagtige besøgstal kendes ikke.

ORGANISATION

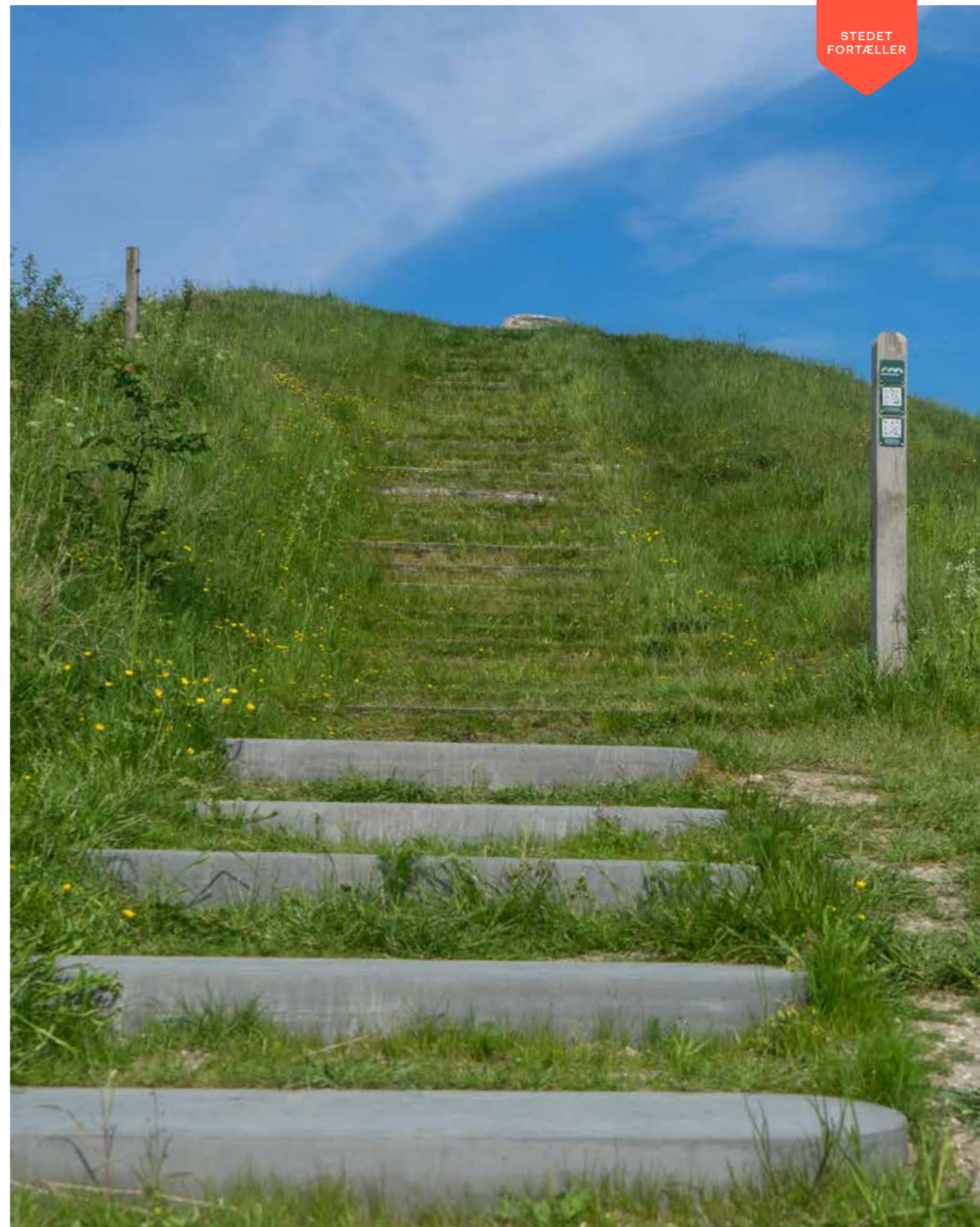
Projektejer: Odsherred Kommune. Projektet er gennemført i samarbejde med private lodsejere, VisitOdsherred, Naturstyrelsen og det lokale erhvervsliv.

RÅDGIVER

GHB Landskabsarkitekter

ØKONOMI

Samlet budget på 4,5 mio. kr. Heraf 3 mio. kr. fra Stedet Tæller og 1,5 mio. kr. fra Odsherred Kommune.

Landskabsoplevelser i særklasse

Højderygstien er rygraden i Geopark Odsherred: Projektet skaber adgang til de særlige geologiske former, der har været grundlag for at give Odsherred Kommune status som UNESCO Geopark. Og det understøtter kommunens langsigtede strategi om at fastholde og udbygge sommerhusturismen - bl.a. gennem oplevelser, der knytter sig til naturen, kulturlandskabet, kunsten og de lokale råvarer.

Del af den nationale vanderrute

Undervejs på stien sørger shelterpladser for, at man kan overnatte midt i naturen. Højderygstien har sammenfald på en lille del af strækningen med den nationale vandrerute, Sjællandsleden. Den forventes at få forbindelse med en kommende Istidsrute - et storstilet samarbejde omkring udviklingen af en 200 kilometer lang cykelrute i Nordvestsjælland. Projektet forener oplevelserne i fem kommuner: Odsherred, Kalundborg, Sorø, Lejre og Holbæk.

Danmarks første geopark

Odsherred er Danmarks første UNESCO Geopark – et landområde med en særlig geologi, som bedst kan sammenlignes med en naturpark eller en nationalpark. Formationerne i området er et skoleeksempel på et landskab skabt af isen og grunden til, at Geopark Odsherred er med i European og Global Geoparks Network under beskyttelse af UNESCO.

Med til områdets status som geopark hører det at skabe vækst for og med lokalbefolkningen. Det kan være i form af øget fokus på bæredygtighed eller geoturisme. Det handler ikke kun om landskabet, men også om kulturhistorien, landskabet som kunstnerisk motiv og de lokale råvarer.

Betonsten viser vej

Hid og did i landskabet ligger særlige betonsten, som skaber genkendelighed og diskret viser vej. Konceptet er at lade stien løbe på så lidt asfalt som muligt og lede vandreren forbi de bedste udsigtspunkter, forbi bronzealderens gravhøje, langs stengærder og gennem lavninger frem for mark.

Kommune satser på turisme og sommerhusejere

I den langsigtede strategiplan "Vision 2025"¹ satser Odsherred Kommune på at gøre natur og landskaber tilgængelige for blandt andre Geoparkens gæster og områdets mange sommerhusturister.

Højderygstien er en vigtig brik i den samlede indsats. Foreløbig har stien været en langt større succes, end kommunen havde turde håbe på. Til indvielsen regnede man med cirka 200 deltagere, men omtrent det tredobbelte mødte op. VisitOdsherred vurderer derudover, at der er uddelt mellem 10-11.000 informationsfoldere i løbet af den første sæson. At stien har vundet fodfæste hos målgruppen kan også måles på det manglende behov for klipning og beskæring af den robust udførte sti - den vedligeholdes i stedet af mange flittige fødder.

¹ Strategien "Vision 2025" er gennemført som led i kampagnen På forkant, der gennemføres af KL, Erhvervsministeriet v/Erhvervsstyrelsen og Realdania. Læs mere på www.påforkant.dk

Kunst i landskabet

Alle kommunens skolebørn har lavet en maske med deres eget personlige udtryk. På pinde rundt omkring i landskabet er maskerne sat op. På bagsiden af hver maske finder man en QR-kode, som ved scanning viser en lille video af eleven, der arbejder med sin maske.

Undervejs er også bænke, infostandere og udsigtspunkter med til at forstærke oplevelsen af landskabets mange herligheder. De fysiske tiltag suppleres af en app, som inviterer på en virtuel rejse tilbage til istiden. Med små temafilm, 360 graders optagelser og **time lapse**-fotografi giver app'en et virtuelt indblik i det, man ser, når man besøger Geopark Odsherred.

Offentlig sti på private jorder

Odsherred Kommune har arbejdet hårdt for at skabe dialog med de lokale lodsejere, hvis jorder Højderygstien skulle føres igennem. Derfor valgte forstkandidat og vildtforvalter Lars Jespersen at tage bilen og køre på besøg hos alle de borgere, der ville blive berørt af projektet. "Det var vigtigt for os at skabe en personlig relation til ejerne, så de ikke kom til at opfatte os som den ansigtsløse kommune, der kom tromlende," siger han.

Lodsejerne har indgået en frivillig eksproprieringsaftale, der giver kommunen tinglyst brugsret over den jord, Højderygstien løber på. Selvom flere tog godt imod projektet, betød dialogen med ejerne også, at ruten blev justeret. I dag er stien syv kilometer lang, men i kommunen håber man, at den med tiden kan forlænges til 40 kilometer.

FAKTA

Bovbjerg Fyr

HVOR

Fyrvej 27, 7620 Lemvig, Lemvig Kommune

DET FYSISKE GREB

Renovering og ombygning af fyrets fyrmesterbolig/sydføj:

- Etablering af nyt produktionskøkken, integrering af butikken i caféen, nye og flere toiletter samt en nænsom renovering af caféen i fyrmesterens gamle stuer.
- Kælderen er indrettet til depot, og derudover har kunstnere fået bedre udstillingsmuligheder i kraft af renovering af udstillings-, møde- og arrangementssal.
- En udvendig lift letter adgangen til bygningen, ligesom etableringen af en elevator sikrer bedre adgangsforhold indenfor.
- Gårdrummet er renoveret og gjort tilgængeligt for alle.
- Endelig er en buegang mellem tårn og fyrmesterbolig blevet åbnet.

HVORFOR

For at skabe en stærk oplevelsesattraktion, der formidler stedets historie, landskab og kulturmiljø til nye målgrupper og sikrer en bæredygtig drift. Målet er, at fyret skal være eksponent for lokal kultur, fødevarer og kunst.

INDVIELSE

Juni 2014

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

60.000 årlige besøgende og opbakning fra omkring 150 frivillige ildsjæle.

ORGANISATION

Projektejer: Fonden Bovbjerg Fyr. Lemvig Kommune samt Miljøministeriets afdeling i Ringkøbing er løbende inddraget i processen.

RÅDGIVER

Vilsbøll og Poulsen Arkitektfirma A/S, Erik Einar Holms Tegnestue og ingeniør Bent Moesby udvalgt som rådgivere.

ØKONOMI

Samlet budget på 6,01 mio. kr. Heraf 4,28 mio. kr. fra Realdania, 500.000 kr. fra Færchfonden, 1 mio. kr. fra LAG Lemvig, 40.000 kr. fra J. Lauritsen Fonden og 450.000 kr. fra Bovbjerg Fyrs Støtteforening, foruden 50.000 kr. fra Bevicafonden, 50.000 kr. fra Vanførefonden og 20.000 kr. fra Bygningsbevaringsfonden.

Derudover har Veluxfonden, Tuborgfondet og Bovbjerg Fyrs egen støtteforening efterfølgende bidraget med et samlet beløb på 100.000 kr. til nye møbler i de renoverede rum.

Frivillige får fyrtårnet til at leve

Siden 2007 har Bovbjerg Fyr fungeret som et blomstrende kulturhus, der tiltrækker folk fra nær og fjern. Men trange rammer satte grænser for de ildsjæle og aktiviteter, der til daglig fylder stedet op. Med en opdatering af de fysiske rammer kan fyret igen udnytte sit fulde potentiale.

Over caféens kasseapparat hænger et billede med teksten: "DM i gæstfrihed 2016. Bovbjerg fyr er af DR P4 kåret som et af Danmarks mest gæstfri steder". Gæstfriheden mærkes med det samme, man træder ind i rummet. I køkkenet er fire kvinder i færd med at gøre kaffen klar. De snakker højtlydt med hinanden. Store smil og latter vidner om, at stemningen er god.

Stedet er kanten af den 40 meter høje Bovbjerg Klint, hvor det rødkalkede Bovbjerg Fyr troner over et dramatisk og uspoleret landskab. Fra toppen af det 26 meter høje fyrtårn kan man skue over landskabet så langt øjet rækker. Over grønne marker, ned til Vesterhavet og klinten; det eneste sted i Danmark, hvor man kan se, hvor isen stoppede under den seneste istid.

Siden 1877 har fyret stået solidt plantet her. Det markante, røde fyrtårn indgår i en kæde af vestjyske fyr, som tidligere angav kursen for skibe, der skulle fra Nordsøen og ind gennem det smalle, strømfyldte Kattegat. I dag er fyret fuldt

automatiseret, og der er ikke længere brug for bolig til fyrmesteren og hans assistenter. De sidste fyrfolk forlod stedet i 2003, men nye folk er kommet til. Omkring 150 frivillige ildsjæle driver nu Bovbjerg Fyr, som i mellemtiden har udviklet sig til et levende kulturhus, lokalt mødested og en turistattraktion, der årligt tiltrækker omkring 60.000 besøgende.

Egnens energicentrum

Med en stigende interesse fra frivillige og turister var fyrtårnets rammer begyndt at sætte grænser for den positive udvikling. Pladsen var trang, og forældet indretning betød, at man på stedet ofte måtte sige nej til arrangementer - og dermed også til øget indtjening.

Det er der nu lavet om på: En ny cafe er indrettet i fyrmesterens gamle stuer. En elevator forbedrer adgangen til bygning, kælder og til formidlings- og møderummet på første sal. Gårdrummet er renoveret. Et produktionskøkken er også kommet til. Derudover giver flere toiletter, en ny verandastue, åbning af buegangen mellem tårn og fyrmester-

I det nyrenoverede gårdrum bliver stylder og spil ofte hevet frem til stor begejstring for de mange besøgende.

Fyret lyste første gang i 1877 som et af de første fyrtårne på Jyllands vestkyst. Fyret skulle vejlede skibsfarten i en tid, hvor der skete uhyggeligt mange skibsforslis. Det er kalket rødt for at undgå forveksling med kirketårnene i Ferring og Trans.

I et langt rum, som tidligere udgjorde fyrmesterens stuer, er diskret tilføjet antydningen af vægge, så man kan se, hvordan den oprindelige ruminddeling var.

Omkring 150 frivillige sørger for – sammen med fyrmøster og en lønnet cafeansvarlig – at de daglige opgaver bliver løst, og sikrer, at kulturhuset løber rundt.

Vi sætter en ære i hele tiden at få nye frivillige ind, for det er vigtigt, at vi ikke lukker os om os selv. Sjove, skæve og interessante idéer opstår, når de frivillige mødes. Når erhvervsmanden krydser klinger med kunstneren. Eller skolelæreren med landmanden eller turisten.

LENE CHRISTIANSEN, FYRMØSTER PÅ BOVBJERG FYR

bolig samt et opgraderet møde- og udstillingsrum mulighed for, at fyret nu kan lægge hus til fællesspisning, udstillinger, kurser og et væld af andre aktiviteter.

"Der sker næsten altid noget," siger fyrmøster Lene Christiansen, mens hun viser op ad en snoet vindeltrappe og ind i fyrets formidlingsrum. Her kan ildsjælene skabe kvalitetsoplevelser for stedets mange besøgende, og især én ny målgruppe er begyndt at henvende sig: "Vi har længe gerne ville inspirere erhvervslivet til at holde møder herude, og vi kan med stor glæde se, at flere og flere virksomheder

og institutioner får øjnene op for, hvad stedet her kan," siger hun.

Under renoveringen af rummet er loftet ført op i kip, væggene er rykket en anelse ud i skunken og trappen flyttet væk fra midten af rummet, så der er kommet mere plads. I den ene ende af det store, lyse rum er der udsigt til Vesterhavet, fra den anden kan man se over grønne marker og græssende får.

Væggene prydes af lokal, national og international kunst. Udstillingen skifter hver måned, så nye kunstnere har muligheden for at vise deres værker frem. Bovbjerg Fyr vil nemlig være

eksponent for lokal kultur, fødevarer og produkter. Fyrets butik sælger bl.a. kunsthåndværk, smykker, hornvarer og fødevarer. Thise Mejeris Vesterhavso-stelager, som ligger blot et stenkast fra fyret, leverer ost og mælk til caféen. Og den lokale Slagter Mortensen, der i 2015 blev kåret til Danmarks bedste, kommer med kødet.

Fyrmøsteren er da heller ikke i tvivl om, at Bovbjerg Fyr allerede har haft en positiv effekt på lokalområdet: "De små landsbysamfund omkring fyret og hele Lemvig Kommune drager fordel af det store antal turister, som fyret trækker til," siger hun.

Stærk organisering giver råderum for de frivillige

I stedets nyrenoverede café og butik står friske sommerblomster på bordene. Det er de frivillige selv, som har haft blomsterne med fra deres egne haver, fortæller Lene Christiansen. En kvinde med kort, mørkt hår sidder ved et af bordene og gør kassen op. Klirren fra mønterne blander sig med den højlydte latter fra køkkenet og lyden af kaffe, der bliver hældt op.

Sammen med fyrmøsteren og en lønnet cafeansvarlig står ildsjælene for, at daglige opgaver fra småreparationer til cafédrift bliver løst. Men de frivillige kræfter har også stor indflydelse på fyrets aktiviteter og tiltag. Og spørger man Lene Christiansen om hemmeligheden bag Bovbjerg Fyrs succes, fremhæver hun netop opbygningen af fyrets organisation, hvor idéerne gerne opstår på gulvet, på kryds og tværs af normale skel:

“Det er vigtigt for motivationen, ejerskabet og ansvaret hos de frivillige, at jeg aldrig mister fokus på det fantastiske fyrfællesskab, på anerkendelsen af deres store indsats og muligheden for at få indflydelse,” siger hun og tilføjer: “Vi sætter en ære i hele tiden at få nye frivillige ind, for det er vigtigt, at vi ikke lukker os om os selv. Sjove, skæve og interessante idéer opstår, når de frivillige mødes. Når erhvervs-

manden går i dialog med kunstneren. Eller skolelæreren med landmanden eller turisten.”

Ildsjælene står også for at etablere et nye udvalg, hvis en idé opstår. Lene Christiansen hjælper til på sidelinjen, indtil udvalget har fundet sin endelige form og kan fortsætte på egen hånd. Den store tiltro til hinanden har efterhånden resulteret i en hel del forskellige udvalg, siger hun: Et kunstudvalg, arrangementsudvalg, markedsføringsudvalg, caféudvalg, lokalhistorisk udvalg og listen forsætter. Alle udvalg har en formand, som har ansvar for, at initiativerne bliver til noget. En gang om måneden er der valgsmøder, hvor overblik skabes og opgaver fordeles.

Bovbjerg Fyr rækker langt

Også fra gårdhaven høres høje grin. Lyden er som en hel skoleklasse på tur. Fyrmøsteren går ud for at se, hvad der sker, og kommer tilbage og fortæller, at en flok tyske turister øver sig i at gå på stylter. Det er ikke ualmindeligt, at folk kommer hele vejen fra Tyskland for at opleve det røde fyr, og nogle bliver så betagede af stedet, at de bliver ved med at vende tilbage.

“Bovbjerg Fyr rækker langt,” siger Lene Christiansen med et smil og fortsætter så: “Og det er jo lige præcis det, vi gerne vil have.”

Når flere enkeltstående projekter kobles til en overordnet strategi, understøtter de hinanden, og den samlede effekt forstærkes.

Strategisk afsæt

FAKTA

Jyske Aas

HVOR

- Stjerneplads Midt:
Landvadhøj 16, 9320 Hjallerup
- Stjerneplads Syd:
Slotsgade 2 st., 9330 Dronninglund
- Stjerneplads Nord:
Håndsbækvej 144, 9740 Jerslev J
(alle steder ligger i Brønderslev Kommune)

DET FYSISKE GREB

Tre stjernepladser, der tager imod de besøgende og leder dem ud i området. Derudover er der etableret enkle standere, der markerer service, aktivitetsmuligheder og særlige natur- og kulturhistoriske områder.

- **Stjerneplads Midt – 'Porten til Jyske Aas':** 'Porten' er et spiralformet udsigtspunkt med toilet, bålplads og informationscenter, og pladsen fungerer også som et blikfang i sig selv.
- **Stjerneplads Syd:** Dronninglund Hovedgaards nordfløj [tegnet af Poul Henningsen] er indrettet til café og informationcenter med mulighed for at afholde arrangementer og udstillinger. Dertil to toiletter og rum til cykeludlejning og redskaber, som de frivillige kræfter bruger til at vedligeholde Stjerneplads Midt og Syd.
- **Stjerneplads Nord:** I forlængelse af projektet har Naturstyrelsen og Brønderslev Kommune givet støtte til at opgradere Lunken Naturskole med parkeringsplads, fotoskjul, legeplads og shelterplads. Jyske Aas-projektet har bidraget med plancher og iPads samt formidlet området med stier osv. på projektets hjemmeside: www.jyskeas.dk.

HVORFOR

For at samle og markedsføre området omkring Jyske Aas som et fælles oplevelsesbælte for helårsturisme i Østvendssyssel.

INDVIELSE

Juni 2015

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER:

Foreløbig har projektet ført til, at der lokalt og i kommunen er skabt opmærksomhed på, at Jyske Aas rummer potentiale som en stedbunden destination i en kommune, der ellers ikke satser nævneværdigt på turisme.

ORGANISATION

Projektejer: Styregruppen Jyske Aas

RÅDGIVER

Rambøll har været bygherrerådgiver. Via projektkonkurrence er CUBO Arkitekter udvalgt med underrådgivere: Schønherr, Bysted og Niras.

ØKONOMI

Samlet budget på 11,254 mio. kr. Heraf 3 mio. kr. fra Stedet Tæller, 2,5 mio. kr. fra Region Nordjylland - Vækstforum, 5,6 mio. kr. fra NaturErhvervstyrelsen og 125.000 kr. fra Brønderslev Kommune. Desuden har Realdania givet en ekstrabevilling på 250.000 kr.

En supertanker bygget af ildsjæle

Højderyggen Jyske Aas er et unikt naturområde med potentiale. Gennem fysiske greb og formidling arbejder en gruppe ihærdige ildsjæle på at gøre området til en stærk destination. Men skal indsatsen lykkes, må erhvervsliv og kommune med på idéen.

Jyske Aas er et udstrakt, delvist naturfredet område. En 30 kilometer lang sti binder Europas nordligste højderyg sammen, men for dem, der kommer udefra, kan området være svært at overskue.

Med Jyske Aas-projektet bliver stedet formidlet som ét samlet oplevelsesbælte. Tre såkaldte 'stjernepladser' sætter spot på stedets særlige natur, geologi og kulturhistorie og viser videre ud i landskabet.

Hver stjerneplads rummer forskellige faciliteter. For eksempel en lille frivilligt drevet café, bålpladser og shelterpladser. De fysiske tiltag suppleres af en hjemmeside, der formidler området og hjælper besøgende med at planlægge deres oplevelse.

Bag projektet står en lille kerne af ildsjæle, som håber, at projektet vil styrke turismen og engagere lokale turistaktører i at udvikle nye oplevelser og attraktioner. Målet er også at skabe nye netværk og mere samarbejde på tværs af områdets mange aktører.

Allerede ved projektets opstart tog de frivillige kræfter rundt i kommunen for at skabe opbakning. Møder blev holdt med borgerforeninger, lokale kunsthåndværkere, turismeaktører og mange andre. Omkring 80 lokale aktører meldte sig på banen for at bakke op, men langstrakt fundraising og en længere ansøgningsproces hos NaturErhvervsstyrelsen trak processen ud, forklarer Hans Jørgen Melvej, der er formand for foreningen Jyske Aas. Efter det store arbejde med at

sætte projektet i søen, løjede det lokale engagement af:

"Vi sendte jævnligt et nyhedsbrev ud, hvor vi informerede om projektets status og bad om en skriftlig tilbage-

STJERNEPLADS MIDT: EN SPIRAL I JORD OG TEGL

Porten til Jyske Aas rejser sig fra omgivelserne, så den på abstrakt vis mimer det dramatiske, langstrakte og slyngede bakke- og daldrag. Porten er formet som en spiral – et typisk ornament i bronzealderen. Ringen i spiralens centrum markerer Nordstjernen, og rundt om er verdenshjørnerne og månens placeringer markeret i forhold til Nordstjernen.

Mindst 12.000-14.000 besøgende har besøgt Stjerneplads Midt siden indvielsen, siger Hans Jørgen Melvej.

Omkring 43.000 hårdtbrændte tegl er, ifølge Hans Jørgen Melvej, lagt i konstruktionen af Stjerneplads Midt. Klinkerne løber fra stien, henover gulvet og op over podiet.

PENGENE HAR ARBEJDET LOKALT

Det fysiske projekt er løftet via lokale entreprenører, som har bidraget til at udvikle og realisere projektet. Det har betydet, at 7 mio. kr. af Jyske Aas-projektets midler er gået til at aflønne lokale virksomheder i arbejdet med at udvikle og gennemføre projektet. Det er knap 60 procent af den samlede sum på 12 mio. kr.

melding på, om aktørerne stadig var med. Da projektet var færdigt, blev det nødvendigt at opkræve kontingent, og mange var lidt tilbageholdende med at yde et økonomisk bidrag før, man var sikker på, at indsatsen lykkedes, og man kunne få noget igen. Det er jo vendelboer, vi har med at gøre,” siger formanden.

Ifølge Hans Jørgen Melvej har et pænt antal siden meldt sig ind i foreningen, men ikke nok. En udfordring er derfor at få informationscenter og café på Stjerneplads Syd til at løbe økonomisk rundt.

En anden udfordring er, at Brønderslev Kommune ikke har turisme som strategisk fokus og derfor heller ingen turismeorganisation til at bakke ildsjælene op. Ildsjælene håber nu, at projektet kan være med til at slå hul på en ny turismestrategi for kommunen. I dag tæller foreningen Jyske Aas mellem 50-60 medlemmer, både virksomheder, privatpersoner og enkelte turismeaktører. Realdania har desuden valgt at støtte projektet med yderligere 250.000 kr. for at undersøge, hvordan stedet kan udvikles til en profileret destination med både lokale aktører og kommune i ryggen. Eller som Hans Jørgen Melvej udtrykker det:

“Supertankeren er bygget, nu skal vi have kaptajn og besætningsmedlemmer til at tage den ud og sejle”.

FAKTA

Career Campus

HVOR

Aldershvilevej 16, 6950 Ringkøbing, Ringkøbing-Skjern Kommune

DET FYSISKE GREB

- Gennemgribende renovering af et tidligere plejehjem tegnet af Ulrik Plesner og siden omdannet til bofællesskab for byens højtuddannede tilflyttere.
- 12 nyrenoverede værelser med eget bad er kommet til, heraf fire dobbeltværelser.
- Derudover er stedets fællesfaciliteter blevet opgraderet.

HVORFOR

For at opgradere og udvikle bofællesskabet Career Campus med det mål at tiltrække og fastholde højtuddannet arbejdskraft.

INDVIELSE

December 2016

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

Projektet er netop indviet ved redaktionens afslutning.

ORGANISATION

Projektejer: Ringkøbing-Skjern Kommune i samarbejde med Ringkøbing-Skjern Erhvervsråd.

RÅDGIVER

Brøgger Arkitekter

ØKONOMI

Samlet budget på 7,35 mio. kr. Heraf 4 mio. kr. fra Stedet Tæller, 2,3 mio. kr. fra Ringkøbing-Skjern Kommune, 600.000 kr. som lån fra Vækstpuljen og 450.000 kr. i tilskud fra Land, By og Kultur, Ringkøbing-Skjern Kommune.

Fællesskab skal tiltrække højtuddannede

I Ringkøbing fungerer et tidligere plejehjem og hæderkronet bygningsarv som Career Campus – midlertidig indkvartering for byens højtuddannede tilflyttere. Nu er stedet renoveret, og her kan nye beboere finde fællesskab med andre, inden de beslutter sig for, om de vil blive i byen. Projektet er én blandt flere brikker i kommunens langsigtede erhvervspolitik.

Øverst på stilladset, helt oppe ved skorstenen, står arkitekt Rasmus Thrane og gestikulerer og forklarer. Omkring ham er håndværkerne godt i gang med at lægge sidste hånd på arbejdet med at forvandle Ringkøbings stovte, tidligere plejehjem til Career Campus – midlertidig indkvartering for højtuddannede eller studerende tilflyttere.

Idéen: At bruge én af Ringkøbings fine, Ulrik Plesner-tegnede bygninger til at skabe et miljø, som giver tilflytterne en chance for et praktik- eller projektløb hos én af områdets virksomheder. Og for at se byen an og skabe sig et socialt netværk, inden de beslutter sig for, om de vil blive i byen.

Egentlig var succesen allerede i hus. Før renoveringen var alle værelser

booket op, beboerne var glade, og lokale virksomheder bakkede op. Men bygningen havde også set bedre dage. Et institutionelt plejehjemslook, fugtproblemer og et tag, der sang på sidste vers var blot nogle af de udfordringer, der stod i vejen for den fortsatte succes. Derfor måtte der rokeres rundt på nogle af beboerne, mens bygningen blev renoveret fra kælder til kvist.

Fællesskab er nøglen

Det store billede ser sådan ud: Fordi det lokale uddannelsessystem kun omfatter ungdoms- og akademiuddannelser, vælger mange unge at forlade byen for at læse videre, og de fleste vender ikke tilbage. Blandt andet derfor er akademikerne blevet færre i den vestjyske by. At tiltrække og fast-

holde højtuddannede medarbejdere til det buldrende vestjyske erhvervsliv står derfor højt på kommunens prioriteringsliste. Job er der nok af.

Det forklarer Lene Hagerup Hindbo, souschef i Erhvervsrådet, fra sit kontor i Skjern. Gennem samarbejder med universiteter, tilflytterjob og matchmaking mellem kandidater og virksomheder arbejder hun for at hjælpe lokale virksomheder med at få adgang til rele-

vant arbejdskraft. I Career Campus får tilflytterne en midlertidig, møbleret bolig for en rimelig husleje. En pedel sørger for, at det hele kører, for småreparationer og for rengøring af fællesarealerne. I cykelkælderens har tidligere beboere efterladt cykler, som de nye kan låne. Og en privat virksomhed har stillet en bil til rådighed, der kan lejes på timebasis.

"I Ringkøbing har vi masser af spændende arbejdspladser til akademi-

kere, men vi ved, at uanset om man kommer hertil fra Aarhus eller Indien, kan det være ensomt at rykke teltpælene til en ny by, hvis ikke man har et netværk i forvejen," siger hun om idéen, der opstod i 2009, da kommunen gik i gang med at udvikle en ny bosætningsstrategi.

Det er især følelsen af at være del af et fællesskab, som gør hele forskellen for, hvor hurtigt tilflytterne finder sig

Det tidligere plejehjem er tegnet af Ulrik Plesner og er én af Ringkøbings markante, bevaringsværdige bygninger.

DEL AF EN LANGSIGTET, STRATEGISK INDSATS

Career Campus er del af en større handlingsplan for erhvervsudvikling i kommunen, som skal sikre attraktive rammevilkår for vækst i det lokale erhvervsliv. Udover Career Campus omfatter planen bl.a. fokus på innovation og iværksætteri, analyser og projekter med fokus på uddannelse og rekruttering, samarbejdsaftaler med Aarhus Universitet, tilflytterjob og en markedsføringsindsats, som skal synliggøre områdets kvaliteter for virksomheder i ind- og udland.

til rette, siger hun: "De færreste akademikere savner kollegielivet, men mange er glade for at have nogen at spise aftensmad sammen med. Det handler om at finde ligesindede at vende dagen med eller gå i svømmehallen eller biografen med. Det sociale element kan ikke overvurderes," slår hun fast.

Et godt sted at starte

Og dén påstand kan Daniel Nguyen nikke genkendende til. I 2015 rykkede den unge ingeniør fra Melbourne til Vestjylland. Han er specialist i vedvarende energi og én af de mange medarbejdere fra hele verden, som har taget turen til Ringkøbing for at arbejde med vindteknologi i det moderne, luftige kontormiljø hos Vestas

"Da jeg først kom til landet kunne jeg ikke sproget, og jeg kendte ikke nogen. Og det er en stor forandring at flytte fra en millionby som Melbourne til Ringkøbing, hvor der kun bor omkring 10.000 mennesker. Career Campus var et godt sted at starte," siger han på flydende dansk.

Bofællerne var tilflyttere fra alle egne af verden, der også skulle finde sig

til rette i en ny kultur. Eller de var danskere, der kendte til det hele, kunne forklare systemerne og hjælpe med sproget. Kom der brev fra kommunen eller banken, var der altid nogen at spørge.

Men vigtigst af alt: "Det betød rigtig meget for mig at flytte ind et sted, hvor jeg hurtigt lærte mennesker at kende, som var i samme situation som mig selv. I Career Campus fik jeg venner, som jeg stadig har. Og så er det jo en flot bygning. Havde det ikke været for renoveringen, ville jeg gerne være blevet boende," siger Daniel Nguyen fra sin arbejdsplads hos Vestas.

Et par skriveborde væk sidder kollega Krista Faurby, der som **Personal Assistent** står for at booke nye medarbejdere ind på Career Campus: "I Vestas ansætter vi højtuddannede ingeniører fra hele verden. For dem er det en stor fordel at rykke ind i en billig, midlertidig bolig, hvor det hele fungerer. Og samtidig kan de lynhurtigt få sig et socialt netværk. Det er vigtigt i en by som Ringkøbing, hvor gaderne er som blæst efter kl. 18," siger hun, inden hun afslutter: "Jeg har allerede reserveret de første værelser. Vi har

Bygningen er renoveret fra kælder til kvist – blandt meget andet har småsprossede, kitfalsede vinduer erstattet de udtjente termovinduer.

savnet Career Campus, mens bygningen blev renoveret.”

Holdbart resultat

Tilbage på Career Campus er Rasmus Thrane kravlet ned fra stilladset igen og viser indenfor i den robuste rødstensbygning. Første stop er det aflange fællesrum, hvor nye, store vinduer lader solen vælde ind:

”Jeg tror det her rum kommer til at leve. Det er husets bedste,” siger arkitekten. ”Her kan man rykke sammen, når det sjasker ned udenfor. Beboerne kan spise sammen, hænge ud med avisen eller drikke kaffe i forårssolen. Og bliver det for meget med alt det sociale kan man trække sig tilbage til privatlivet på sit eget værelse.”

Forrige ombygning var i 1979, og dengang var man ikke bange for at gå hårdt til den. Mange arkitektoniske kvaliteter gik tabt på den konto, og

Det betød rigtig meget for mig at flytte ind et sted, hvor jeg hurtigt lærte mennesker at kende, som var i samme situation som mig selv. I Career Campus fik jeg venner, som jeg stadig har. Og så er det jo en flot bygning.

DANIEL NGUYEN, INGENIØR I VESTAS

arkitektens opgave har derfor været at finde ind til noget af bygningens oprindelige stemning. Så man igen får fornemmelsen af at befinde sig i en bygning fra 1907.

Helt konkret består projektet af en gennemgribende renovering af bygningens 12 værelser med eget bad samt fællesfaciliteter. Fra hjørneværelset, hvor plejehjemmet havde frisørsalon, kan fjordens glitrende blå vand skimtes i det fjerne. Alt dufter nyt i rummet, hvor damerne førhen fik sat curler i det blånede hår, men gulvet skrånar en anelse.

"Man kan godt se, at der er sket noget her. Ikke fordi vi har ønsket det sådan,

men fordi der er nogen før os, som allerede har slettet bygningens oprindelige spor. Det kan vi ikke gøre om, men vi kan sørge for at bevare alle de små skævheder og bruge gode materialer og gennemprøvede tekniske løsninger. Så resultatet bliver gedigent og ærligt og også holder på langt sigt," slår arkitekten fast.

Nye beboere

Da den røde snor godt en måneds tid senere klippes til det tidligere plejehjem, har nylagte, brede planker afløst det brune linoleum fra 1970'erne. Karrygule loftsplader, et andet halvfjerdsrelikt, er også væk. Bedagede termovinduer er erstattet af småsprossede, kitfalsede vinduer.

Den lange gang, som adskiller værelserne, giver beboerne mulighed for at mødes.

Nymalede, lyse værelser er møbleret med moderne møbler fra firmaet Hay. Og nye beboere er klar til at rykke ind.

Når de åbner hoveddøren til det opgraderede Career Campus vil én af de nuværende beboere stå parat til at tage imod og vise rundt. På værelset er sengen redt, og håndklæderne ligger klar. Velkommen til Ringkøbing.

Turismeomsætningen på Møn er vokset med
ca. 12 mio. kr. i Camønoens første sæson.

12

mio.
kr.

FAKTA

Landsbyen de syv sogne

HVOR

Sognene Karby, Redsted, Hvidbjerg, Tæbring, Outrup, Rakkeby og Fjallerslev, Morsø Kommune

DET FYSISKE GREB

- Etablering af Kærstien og en ny vandplatform med opholds- og aktivitetsfunktioner.
- Derudover lægges rørlagte Ejstrup Bæk fri igen, og en helhedsplan er udviklet.
- Endelig er natur- og friluftscenter Karby Kuber på vej i den nedlagte Karby Skole.

HVORFOR

For at genopfinde området gennem et strategisk samarbejde på tværs af tidligere konkurrerende landsbysogne til gavn for udviklingen af og livet i det samlede område.

INDVIELSE

Sommeren 2017

ORGANISATION

Projektejer: Morsø Kommune i samarbejde med de fire beboerforeninger Karby, Redsted, TORF (Tæbring-Outrup-Rakkeby-Fjallerslev) og Hvidbjerg og Redaktion Superlandsbyen.dk.

RÅDGIVER

BSAA og BSAA urban lab. Underrådgiver er Orbicon.

ØKONOMI

Samlet budget på 10,45 mio. kr. Heraf 2,5 mio. kr. fra Stedet Tæller, 70.000 kr. fra Landdistriktsrådet og 130.000 kr. fra Morsø Kommune. Morsø Kommune, Lokale og Anlægsfonden, Staten, Landdistriktsrådet m.fl. bidrager desuden med 7,75 mio. kr. til realisering af natur- og friluftcenter Karby Kuber.

Landbynetværk samler sig om naturen

Naturen skal være løftestang for Landsbyen de 7 Sogne. En sti, en vandplatform og et naturformidlingscenter udgør tilsammen det hovedgreb, som skal styrke hverdagslivet og den lokale livskvalitet. Men målet er også at tiltrække flere besøgende fra hele regionen.

På den sydvestlige del af Mors er naturen og fællesskabet løftestang i et projekt, som skal styrke livskvaliteten i området. Afsæt er en helhedsplan, som peger på, at området især skal kendes på den særlige frivillige ånd, der hersker på stedet, og på områdets enkle, åbne landskab med bakker, ådale og dyrkede marker.

Helhedsplanen har skabt afsæt for en række fysiske forandringer. Formålet er at styrke relationen og den fysiske forbindelse til landskabet og forbinde sociale mødesteder på tværs af syv

landsbyer, som har slået sig sammen i en klynge under ét fælles navn: Landsbyen de 7 Sogne.

Konkrete tiltag er en ny sti – Kærstien – som forbinder fjord og agerland med hinanden og gør det nemmere at komme ud i naturen. Derudover lægges det rørlagte vandløb Ejstrup Bæk frit igen. Bækken formidler den landskabelige og topografiske fortælling om naturforløbet, der kobler landsbyen Karby, agerlandet og fjorden tættere sammen. En vandplatform, som kan bruges til undervisning

og forskellige former for friluftaktiviteter ved og på vandet, er også på vej. Platformen bliver et landskabeligt element, der markerer ankomsten til Karby Kuber - et nyt natur- og friluftcenter, som er under udvikling i den nedlagte Karby Skole og skal drives af områdets frivillige kræfter.

Frontløbere for landsbyudvikling
Under én hat og sammen med kommunen står borgerforeningerne i de tidligere kirkesogne TORF, Redsted, Hvidbjerg og Karby sammen bag landsbyklyngen og projektet

Projektet skal styrke forbindelsen til landskabet og skabe sociale mødesteder på tværs af landsbyerne.
Illustration: BSAA Arkitekter

På vej er en ny sti, som skal skabe sammenhæng mellem agerland og fjord og gøre det nemmere at komme ud i naturen. [Foto: Chresten Søndergaard]

En vandplatform skal bruges til undervisning og friluftaktiviteter på og ved den fritlagte Ejstrup Bæk. Illustration: BSAA Arkitekter

Landsbyen de 7 Sogne. Før kæmpede hver landsby for at undgå faldende befolkningstal og truende landsbydød, i dag er de én landsby med 2.000 indbyggere.

Fordi projektet er vokset nedefra, tager det tid at forankre og modne de mange idéer og tiltag. Af kommunen kræver det, at man skal holde gryden i kog, være åben og tæt på processen - uden at diktere.

Det forklarer Ann-Sophie Øberg, chefkonsulent i Morsø Kommune, og hun tilføjer: "Første gang jeg kom ud til området borgere, var de ikke interesserede i at tale om at tilpasse faciliteter og aktiviteter til befolkningsudviklingen. 'Vi vil skabe udvikling,' sagde de. Jeg synes, det er imponerende, hvordan de har rykket sig og er blevet frontløbere for en helt ny måde at tænke på".

2

**Kvalitet i
kysternes
turistbyer**

9 STEDER DER TÆLLER

Kvalitet i kysternes turistbyer

Badeferien opstod i slutningen af 1800-tallet. Indtil da var kysterne beboet af fiskere, badebyerne var endnu blot små fiskerlejer. Senere kom kunstnerne og borgerskabet, og fra 1920'erne begyndte også arbejderne at søge mod kysten. I dag synes de fleste, at sommerferien er noget, man tilbringer ved havet.

I Danmark er vi rige på fine, traditionsrige kystbyer og uberørte strande. Udfordringen er at tilbyde høj nok kvalitet, såvel i det fysiske miljø som i service og oplevelser, der matcher det forholdsvis høje prisniveau i Danmark.

Fokusområdet Kvalitet i kysternes turistbyer er koordineret med Erhvervs- og Vækstministeriets indsats 'Kvalitetsløft i kystturismen', hvor der er udviklet potentielle planer og gennemført kompetenceudvikling for turismeerhvervet.

Den koordinerede indsats har netop givet mulighed for at løfte kvaliteten af det fysiske miljø såvel som service og udbud af produkter. Målet er at øge den samlede kvalitet i turismeprodukterne, og dermed skabe øget turisme, nye arbejdspladser og bosætning.

I kysternes turistbyer er der mange steder brug for bedre forbindelser mellem by, strand og hav. For flere og bedre oplevelser på og ved vandet. Og for at genfortolke kystbyernes ofte velbevarede kulturmiljøer. Kystbyprojekterne støttet af Stedet Tæller gør netop dét. Med flere turister, højere omsætning og en længere turistsæson til følge.

I alt har ni projekter fået støtte under fokusområdet Kvalitet i kysternes turistbyer. De stedbundne potentialer, som projekterne især tager afsæt i, er adgang til vandet, de åbne kyster og kystbyernes kulturmiljøer.

Vandet

Forbindelsen mellem kyst og by er et stærkt potentiale. Som gæst skal man kunne mærke havet helt ind i byen, og man skal nemt og naturligt ledes ned til stranden.

Nærheden til havet giver også mulighed for udvikle og videreudvikle de aktive og rekreative oplevelser, som vandet indbyder til.

Blokhus Bæk, Løkken Moleleje, 360 grader havn og bælt, Hasmark Strandoase og Marielyst Torv har skabt bedre fysiske forbindelser mellem kyst og by, og gennem arkitektonisk stærke greb er formidlingen af kystbyens naturoplevelser blevet løftet.

De åbne kyster

Danmark er ét af de lande i Europa, der råder over mest kyst pr. indbygger. Og netop naturoplevelserne langs kysten, stranden og havet er et af de danske yderområders største kvaliteter og stærkeste turismepotentialer.

Solnedgangspladsen i Skagen skaber høj kvalitet i formidlingen af den åbne kysts kvaliteter.

Kystbyernes kulturmiljøer

Kysternes turistbyer byder ikke kun på unikke naturoplevelser, men også på historiske kulturmiljøer, hvis potentialer venter på at blive forløst. Det handler om at fremhæve og bygge videre på de eksisterende kvaliteter, der ligger i den fysiske fortælling om kystbyernes historie.

Nørre Vorupør Landingsplads, Egil Fischers Ferieby og Fanø Bad har bidraget til at videreudvikle de historiske og identitetsmæssige kvaliteter i kysternes turistbyer. Til glæde for både beboere og turister.

FAKTA

Solnedgangs- pladsen

HVOR

Gammel Skagen, 9990 Skagen, Frederikshavn
Kommune

DET FYSISKE GREB

- Renovering og opgradering af Solnedgangspladsen, så pladsen kan rumme flere forskellige typer ophold.
- Der etableres en cirkulær 'plads' mod stranden og nye muligheder for ophold og læ.
- Klitten retableres i ny form med højder på to-tre meter rundt om Solnedgangskiosken, så der skabes læ og en beskyttende amfi-teatralsk zone omkring pladsens centrale solskive.

HVORFOR

For at udfolde Solnedgangspladsens potentiale som samlingspunkt ved at hæve kvaliteten af de fysiske rammer. Så forholdene forbedres for turister og lokale, og Gammel Skagen styrkes som kystbydestination.

INDVIELSE

Realisering af Solnedgangspladsen afventer kystsikringsprojekt.

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

Projektet er uafsluttet ved redaktionens afslutning.

ORGANISATION:

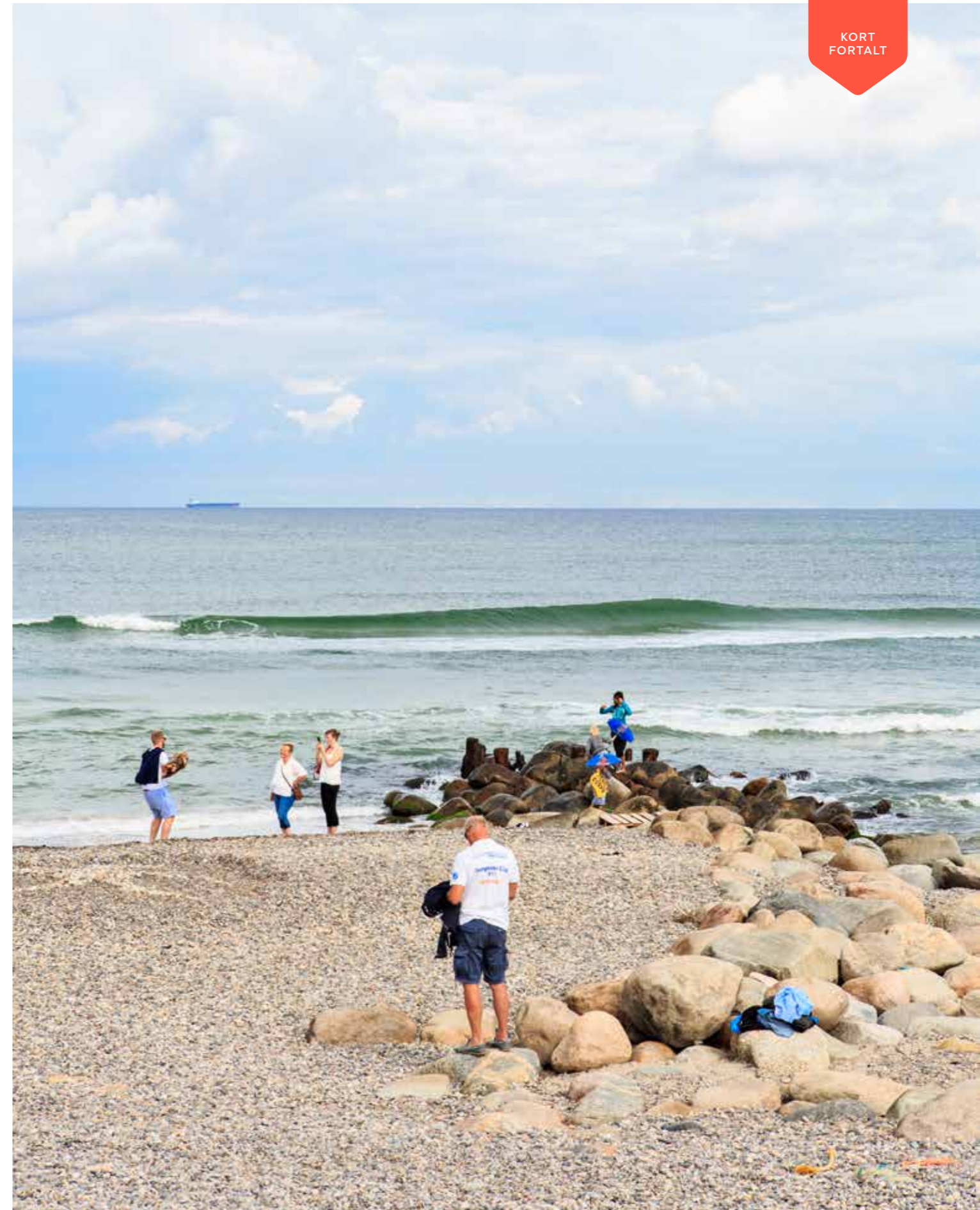
Projektejer: Frederikshavn Kommune i samarbejde med Grundejerforeningen Gammel Skagen.

RÅDGIVER

Via projektkonkurrence er Kristine Jensens Tegnestue udvalgt som rådgiver i samarbejde med billedhugger Ingvar Cronhamner og Bjarne Frost Design.

ØKONOMI

Samlet budget på 9 mio. kr. Heraf 5 mio. kr. fra Stedet Tæller, 1 mio. kr. fra ENV-Fonden, 2 mio. kr. fra Frederikshavn Kommune og 1 mio. kr. fra Inge og Asker Larsens Fond.

Udsigt på naturens præmisser

Solnedgangspladsen er stedet, der tæller i Gammel Skagen. Men i dag yder den asfalterede plads ikke beliggenheden retfærdighed. Et respektfuldt arkitektonisk greb skal understrege oplevelsen af hele stedet og styrke stedet som kystbydestination.

Pladsen skal være et væsentligt knudepunkt på Kulturstien, der forbinder skagensbyerne med kyst og natur.

SKAGEN SOM INTERNATIONAL KYSTFERIEBY

Skagen er ét af de steder, der har fået udviklet en potentialeplan som del af det daværende Erhvervs- og Vækstministeriums indsats, 'Kvalitet i kystturismen'.

I 'Potentialeplan for Skagen som international kystferieby' fremhæves i tråd med Solnedgangspladsen et fokus på at styrke og udvikle de fysiske og landskabelige kvaliteter med målet om at tiltrække internationale gæster. Herunder at styrke sammenhæng mellem by og landskab, mellem ankomst og by og mellem områdets attraktioner og oplevelser. Derfor ses et klart udviklingspotentiale i at forbinde destinationer, herunder Solnedgangspladsen, ved hjælp af et cykel-, vandre-, løbestystem.

Området omkring Solnedgangspladsen er én af de mest velbesøgte pletter i Frederikshavn Kommune.

Illustration: Kristine Jensens Tegnestue

ligger cykelparkeringen med pumper og lappemuligheder som et lille miljø i sig selv. I den endelige udformning er taget højde for logistikken omkring pladsen, inklusive tilkørselsforhold, iskiosk og omlægning af stedets parkeringsplads.

Solnedgangspladsen i Gammel Skagen er måske den mest kendte og velbesøgte plet i Frederikshavn Kommune, og potentialet er til at få øje på. Her på toppen af Danmark kan solnedgangen følges langs havets horisontlinje året rundt, og netop fra Solnedgangspladsen har man spektakulært udsyn til forestillingen, der hver dag er ny.

Men mens der ikke kan sættes en finger på udsigten, er pladsen ikke noget at prale af. Den slidte asfalt er en uværdig ramme om den populære, naturskabte turistattraktion, og derfor gik den lokale

grundejerforening af sommerhusejere forrest, da muligheden for at give pladsen et tiltrængt løft meldte sig. Foreløbig er det blevet til realiseringsstøtte, projektering og valg af rådgiver via en projektkonkurrence.

Når Solnedgangspladsen står færdig vil den bestå af to dele i fint samspil med hinanden: En solskive og en række nye klitter. Solskiven er i centrum. Den bliver over 20 meter i diameter og kommer til at fremstå som det primære element, klitterne det sekundære. Langs klitterne placeres nye muligheder for ophold, og på den anden side

Projektet bygger på anbefalingerne fra den potentialeplan for Skagen, som blev udarbejdet i regi af det daværende Videncenter for Kystturisme i 2014. Ifølge planen skal pladsen være et væsentligt knudepunkt på Kulturnaturstien, der forbinder skagensbyerne på Odden med kysten og naturen og skabe flere, nye oplevelsesmuligheder for fastliggere og turister.

Den renoverede plads kommer til at ligge helt frem til en kommende kystbeskyttelse, der skal stabilisere den nuværende kyststrækning mod yderligere tilbagetrækning.

Værdi skabes, når fysiske projekter
['hardware'] knyttes til andre typer
udviklingsprojekter ['software'] - f.eks. udvikling
af service, produkter og oplevelser.

Hardware og software

FAKTA

Nørre Vorupør Landingsplads

HVOR

Vesterhavsgade, Nørre Vorupør,
7700 Thisted, Thisted Kommune

DET FYSISKE GREB

- Nænsom renovering og genopførelse af landingspladsens gamle kulturbærende fiskeribygninger.
- Husene udgør Kystkulturens Oplevelsescenter og indeholder bl.a. omklædning med bad og toilet, faciliteter for surfere, formidling af stedets og fiskeriets rolle, fiskekompagniets renselokaler og plads til detailsalg.
- Herudover etablering af kaffestue, opbevaringsfaciliteter og madpakkehus med borde-bænkesæt til 72 personer.

HVORFOR

For at udvikle det byggede miljø i det gamle fiskersamfund med udgangspunkt i det værdifulde kulturmiljø omkring landingspladsen. Projektet handler om at videreudvikle og fortsætte en positiv udvikling, som allerede var sat gang i byen, blandt andet med renovering af kirke, fiskefabrik, mole og etablering af havbad og foreningsvej.

INDVIELSE

August 2014

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

- Rekord for udlejning af sommerhuse i 2016.
- Øget omsætning i forretningerne.

ORGANISATION

Projektejer: Nørre Vorupørs Fiskercompagni og Fiskeriforenings Fond i samarbejde med Thisted Kommune.

RÅDGIVER

P+P Arkitekter i samarbejde med Keld Abrahamsen og Grue + Kirkgaard

ØKONOMI

Samlet budget på 8,18 mio. kr. Heraf 2 mio. kr. fra Stedet Tæller, 215.000 kr. fra Vækstforum, 1,86 mio. kr. fra EU, 3 mio. kr. fra A.P. Møller Fonden og 1,1 mio. kr. fra Thisted Kommune.

Der lugter stadig af fisk i Nørre Vorupør

I århundreder har fiskeriet tegnet nordjyske Nørre Vorupørs kultur og historie, og erhvervet udgør stadig et særligt potentiale. Gennem et løft af stedets byggede miljø er kulturhistorien sat i centrum. Projektet er ét af flere i byen, og øget turisme er blandt resultaterne.

Vorupør Slagter ligger på Vesterhavsgade. Slagtermester Søren Jensen byder indenfor, og over en kop kaffe i butikkens baglokale fortæller han om det stærke, frivillige og foreningsbase-rede engagement, der er byens styrke. Det er endnu en travl højsæsondag i slagterbutikken, og Søren Jensen – der også er medlem af Nørre Vorupør Fiskercompagni og Fiskeriforenings Fond og formand for Vorupør Erhvervsforening – må jævnligt afbryde sin talestrøm for at svare på medarbejdernes spørgsmål om marinering af kyllingefileter og kiloprisen på nakkesteg.

“Da jeg var med til at starte Vorupør Erhvervsforening for 11 år siden, gik det sløjt med både fiskeri og sammenhold. Men i dag er der et fantastisk samarbejde mellem foreningerne, både erhvervsforeningen, borgerforeningen og fonden. Alle har trukket i den samme retning,” siger Søren Jensen om den ændring, byen har været igennem,

siden det døende erhvervsfiskeri satte Nørre Vorupør kniven for struben.

Den sidste erhvervsfisker

Nørre Vorupør er Nordsøland. Den lille fiskerby er omgivet af Nationalpark Thy på tre sider og Vesterhavet på den fjerde. Her fisker man stadig med havbåde fra åben strand. På strandens landingsplads trækkes fiskerbådene op på land, og sammen med den lange havmole fra 1909 skaber landingspladsen et værdifuldt kulturmiljø, som over årene er blevet en magnet for turister. Og det skyldes ikke mindst dette projekt, som konkret har ført til renovering og genopførelse af seks gamle huse.

Husene bliver brugt som madpakkehus, til fiskebutik, surferfaciliteter og opbevaring af ophalerspil, der anvendes til at trække fiskerbådene op på stranden. Nyopførte fiskerskure bliver brugt til redskabsskure for fiskerne. Og endelig er et mødelokale kommet til,

MULIGHEDERNES LAND

Projektets store styrke er, at det bygger videre på Mulighedernes Land. Partnerskabsprojektet gav Nørre Vorupør Foreningsvejen, der har skabt bedre forbindelse til stranden. Som opfølgning på Mulighedernes Land kom også havbadet og en nyrenoveret mole til. Oprindeligt ville borgerne i byen ikke have Foreningsvejen, og på paradoksal vis blev denne modstand startskuddet til, at borgerne fandt sammen om selv at udvikle en 2020 helhedsplan for byen.

Sammen med Lolland Kommune, Thisted Kommune og Bornholm Kommune satte Realdania med projektet Mulighedernes Land fokus på nye, bæredygtige veje til en positiv udvikling i landdistrikterne og landsbyerne i Danmarks yderområder. Mulighedernes Land varede fra 2007 til 2012.

Nørre Vorupør Landingsplads er blevet en velbesøgt turistattraktion, og det skyldes ikke mindst stedets levende kulturmiljø. [FOTO: Leif Tuxen]

Fortællingen om fiskeriet er bærende i projektet og i byens turismeindsats.

Projektet har fået folks øjne op for, at det nytter noget at arbejde for det sted, hvor man er, og gøre en indsats for fællesskabet. Ikke kun på grund af ren idealisme, men simpelthen fordi dit hus og din forretning bliver mere værd. Det er ren cool cash.

GERD DAM, PLANLÆGGER I THISTED KOMMUNE

Lokale fiskere bruger stadig landingspladsen.

hvor byens sidste erhvervsfisker denne dag er mødt op. Sammen med sin bror, trak Anders Munk Jensen deres fælles båd på land for sidste gang i 2010. I dag er han formand for Nørre Vorupør Fiskercompagni og Fiskeriforenings Fond, som overtog de dengang funktionstømte og nedslidte fiskeribygninger i byen.

“Spørgsmålet var, hvad vi så skulle stille op med dem, for det så jo ikke så kønt ud med alle de tomme bygninger. De var meget nedslidte, og det betyder jo noget, at det ser pænt ud, hvis man vil have, at folk skal komme,” siger han.

Liv på landingspladsen

Projektet er ét blandt flere i byen, der indgår i et fiskerisamfund, som strækker sig fra Skagen i nord til Thyborøn Kanal i syd. Første skridt blev taget i 2009, hvor kirken blev renoveret, og i 2011 blev også fiskefabrikken sat i stand. I 2012 fulgte Foreningsvejen, som skaber bedre adgang til vandet og giver mulighed for forskellige aktiviteter. Siden blev molen renoveret, og i 2014 blev Danmarks første havbad etableret. Med dette projekt har landingspladsen også fået et løft.

Pænt er der blevet, og projektet har også pustet nyt liv i stedet, som trods heftige augustbyger stadig summer af

Med støtte fra Realdania er en lang række projekter spiret frem i byen i de senere år. Projekterne understøtter til sammen udviklingen af Nørre Vorupør.

KULTURHISTORIE ER DYNAMO FOR TURISME

Nørre Vorupør er ét af de steder, der har fået udviklet en potentialeplan som del af det daværende Erhvervs- og Vækstministeriums indsats, 'Kvalitet i kystturismen'. Sammen med nabobyen Klitmøller er byen udnævnt til destinationen 'Cold Hawaii' - levende byer skabt af fiskeriet. Og netop kulturhistorien skal være med til at tiltrække flere højtforbrugende turister, som det fremgår af potentialeplanen 'Cold Hawaii - to byer, én bølge'.

Landingspladsen i Nørre Vorupør, som stadig bruges af lokale fiskere, er derfor nævnt i planen som en central del af den kulturhistorie, man kan opleve, og som er blevet styrket i kraft af stedets renoverede fiskehuse. Planen fremhæver også behovet for fortsat at styrke samarbejdet i erhvervslivet efter bottom-up-princippet, som hidtil har været en stærk drivkraft i byens udvikling.

liv. De to havbåde, der er tilbage, sejler nu med lystfiskere, når de ikke som i dag troner på stranden blandt fritidsfiskernes samling af mindre joller.

Nu kan de besøgende opleve kulturhistoriens vingesus og lære om fiskeri og anvendelsen af den fisk, der kan fanges lige ud for kysten. Og selv på en regnvåd dag sidst på sæsonen strømmer turisterne ind og ud af fiskebutik og café. De går tur langs den nyanlagte promenade ved landingspladsen. Eller de søger ly i det ny madpakkehus, som, Anders Munk Jensen fortæller, bliver flittigt brugt. Det har vist sig at være verdens bedste idé at opføre sådan ét ved Nørre Vorupørs vestvendte kyst, hvor vejr, vind og uventet nedbør hurtigt kan overraske en skoleklasse eller et par cykelturister på tur, siger han.

Ildsjæle udviklede helhedsplan

Fra Thorkild Sodborg Jensens lille kontor er der ikke langt fra computer-skærmen til skuderne på landingspladsen. Den selvstændige konsulent og ildsjæl har en finger med i det meste af det, der foregår i byen, og har også hjulpet med at udarbejde den 2020 helhedsplan, som Nørre Vorupørs lokale ildsjæle gik sammen om i 2010. Netop helhedsplanen var

med til at bane vejen for projektet på landingspladsen.

"Turismen har været byens eksistensgrundlag i mange år, men i begyndelsen af nullerne begyndte turisterne at svingte, så der var brug for at tage et grundigt kig på, hvad vi kunne gøre for at vende udviklingen," siger han.

I tidens løb er mange forskellige projekter spiret frem i byen, men den overordnede retning manglede: "Og det har vi rådet bod på med helhedsplanen, som samler og koordinerer kommende tiltag og skaber sammenhæng. Det er afgørende, hvis vi skal lykkes med vores lokalsamfund på langt sigt," slår Thorkild Sodborg Jensen fast, og på uimponeret nordjysk tilføjer han, at 2020-helhedsplanen stort set allerede er gennemført. I støbeskeen er en ny plan, som rækker frem til 2025.

Kulturmiljø er cool cash

Ude på landingspladsen er solen brudt nådigt frem, og med jakker over armen og vaffelis i hånden har folk vovet sig udenfor igen. Rykindet i byen er taget til de sidste par år. Det lokale sommerhusudlejningsbureau bekræfter, at de aldrig har haft så mange turister som i 2016, og tyskerne er kommet tilbage.

En helhedsplan samler og koordinerer kommende tiltag og skaber sammenhæng mellem de mange projekter i byen. [FOTO: Leif Tuxen]

Pointen bekræftes et par dage senere over telefonen af Gerd Dam, planlægger i Thisted Kommune: "Nørre Vorupørs udvikling viser, at et gammelt fiskersamfund kan live op igen, hvis man aktiverer kulturhistorien," siger hun og tilføjer så: "Projektet har fået folks øjne op for, at det nytter noget at arbejde for det sted, hvor man er, og gøre en indsats for fællesskabet. Og ikke kun på grund af ren idealisme, men simpelthen fordi dit hus og din forretning bliver mere værd. Det er ren cool cash."

Slagteren satser på fisk

Tilbage i slagterbutikken er Søren Jensen enig: "Vi vidste godt, vi skulle satse på kulturarven og fiskerimiljøet omkring landingspladsen, så fortællingen om fiskeriet blev det bærende element. I dag melder forretningerne om 20 procent mere i omsætning i højsæsonen, hvilket vi også kan tilslutte os her i butikken. Det er jo et tal, der er til at tage og føle på", siger han med tilfreds mine, inden dørklokken igen kalder ham om bag slagterdisken. Der lugter stadig af fisk i Nørre Vorupør.

83

83% af danskerne mener, at kulturarven har stor betydning, når de skal udvælge mål for ture, ferier og udflugter.

%

FAKTA

Marielyst Torv

HVOR

Marielyst, 4873 Væggerløse, Guldborgsund Kommune

DET FYSISKE GREB

- Byens torv er omdannet og forskønnet med et nyt 'gulv' i egetræsplanker, stakitter, beplantning med marehalm og mobile strandstole.
- På torvet er opført et sømærke, man kan pejle efter, og som skaber et stærkt samlingspunkt.
- Stiforbindelsen mellem by og strand er opgraderet ved at videreføre torvets egetræsplanker i belægningen og gennem strandbeplantning, opholdsmuligheder og en ny naturlegeplads.

HVORFOR

For at genrejse den gamle badeby som et familievenligt, sikkert, kønt og naturskønt feriested og bygge videre på en helhedsorienteret udvikling i Marielyst.

INDVIELSE

April 2014

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

- Turister er begyndt at bruge torvet mere, sæsonen er forlænget, og der er ingen ledige butikslokaler.
- Forretningernes omsætning er steget.
- Forskønnelsen har bredt sig som ringe i vandet blandt torvets erhvervsdrivende, der selv har sat deres facader i stand.

ORGANISATION

Projektejer: Guldborgsund Kommune, Sydfalster Turisme og Erhvervsforening, Marielyst Grundejerforening, Facaderådet-Marielyst, Det Sydfalsterske Digelag og Business LF er inddraget undervejs.

RÅDGIVER

Via projektkonkurrence er GHB Landskabsarkitekter i samarbejde med Grontmij og ETN arkitekter udvalgt som rådgivere.

ØKONOMI

Samlet budget på knap 22,6 mio. kr. Heraf 5,7 mio. kr. fra Stedet Tæller, 14,9 mio. kr. fra Guldborg Sund Kommune, 500.000 kr. fra Erhvervs- og Turismeudvalget og 1,5 mio. kr. i øvrige fondsmidler.

”Folk tør investere i byen nu”

Bedre forbindelse til stranden og et nyt stærkt mødested har skabt en mærkbar og positiv effekt på byliv og omsætning i Marielyst. Projektet er koblet tæt sammen med den overordnede helhedsplan for byen. Christian Smith, erhvervs- og udviklingschef i Guldborgsund Kommune, og Ole Beck, lokal restauratør i Marielyst, fortæller om projektet.

Marielysts historie som badeby strækker sig tilbage til 1896, hvor det første sommerpensionat åbnede i en af de gamle strandgårde. Med godt 7.000 feriehuse langs den knap 20 kilometer lange sandstrand er Marielyst Guldborgsund Kommunes største turistby. Men indtil for nylig havde mange år med massiv, fritvoksende kystturisme sat deres spor.

Hvordan kom udfordringerne konkret til udtryk?

”Byens torv var ikke-eksisterende, for der løb en trafikeret vej henover. Torvet var heller ikke et sted, man tog hen med sin familie efter mørkets frem-

brud. Og fordi forbindelsen mellem by og vand manglede, kunne man ikke længere mærke, at man var i en badeby. Vores mål med projektet var at få følelsen af sommerhus og badeferie tilbage. At gøre byen attraktiv og familievenlig igen,” fastslår Christian Smith. Han er erhvervs- og udviklingschef i Guldborgsund Kommune og har fulgt projektet i Marielyst fra start til slut.

Hovedidéen er et samlende arkitektonisk greb i form af enormt, nyt ’plankegulv’ i egetræ, som nu breder sig udover byens torv:

”Idéen med det store trægulv er, at det skal fungere som et samlende element

og dermed skabe et godt opholdsrum. Trædækket dæmper lyden, man kan gå på det med bare fødder, og her er behageligt at være, både på stille og travle dage. Torvet skaber den hyggelige stemning, som manglede før. Det giver ro i et byrum, der ellers har været præget af en meget mangfoldig arkitektur - for nu at sige det pænt”, siger Christian Smith med henvisning til Marielysts mere selvgroede kvaliteter.

Havet kan mærkes i byen

Midt på det nye torv står et lige så nyt sømærke, der symboliserer byens maritime identitet. Fra toppen har man en formidabel udsigt over by og hav hele året rundt. Egentlig skulle sømærket

Egetræsgulvet samler Marielyst og skaber et nyt, stærkt mødested.

have været meget mindre, men kommunen ville give mulighed for, at man kunne komme op i det. Sømærket er mere end bare en symbolsk kobling til det maritime, for man kan se havet fra toppen. ”Og det synes jeg er stærkt,” siger Christian Smith.

Stakitter, bede med marehalm, mobile strandstole og en naturlegeplads er andre af projektets konkrete tiltag. Derudover forbinder Strandstrøget, der er belagt med de selvsamme ege-

POTENTIALEPLAN SÆTTER KURSEN FOR EN SMUKKERE BADEBY

Marielyst er ét af de steder, der har fået udviklet en potentialeplan som del af det daværende Erhvervs- og Vækstministeriums indsats, ’Kvalitet i kystturismen’. Her skal turister mødes af en smukkere, mere trafikssikker badeby med flere aktiviteter og faciliteter, der gør strandlivet både komfortabelt, sikkert og sjovt året rundt.

Heri ligger også et fokus på at tydeliggøre adgangen til naturområder og landskaber omkring samt indretning af Marielyst Strandvej og Torv, så de i højere grad bliver steder, man har lyst til at opholde sig, og hvor man kan afholde arrangementer. Torvet beskrives i potentialeplanen som rammen om både faste og midlertidige aktiviteter for fastboende og turister.

Udover de fysiske greb har fokus også været på bedre skiltning, formidling og storytelling ved turismeaktørerne og et generelt kompetenceløft. Samlet har man i byen arbejdet med kompetencer, produkter, identitet, historiefortælling og fysiske rammer.

Før var det ikke til at gennemskue, hvordan man kom fra byen og ned til stranden. I dag er forbindelsen blevet klar.

træsplanker som torvet, bymidten med vandet.

For at vise vej til stranden?

“Ja. I projektet har vi arbejdet meget med forbindelsen til havet. Torvet ligger bag diget, og før var det ikke til at gennemskue, hvordan man kom ned til stranden. Det er jo lidt af et problem for en badeby,” konstaterer Christian Smith lakonisk.

Mærkbar effekt

I starten var de lokale erhvervsdrivende bekymrede for, om det nye, bilfri opholdsrum ville betyde færre kunder og dalende omsætning. Men det er gået lige omvendt. Ole Beck ejer restauranten Larsens Plads og flere spisesteder i området, og han kan berette om et torv fuld af liv og en stigning i omsætningen på 15 procent:

“For os forretningsdrivende er Torvet en gave. Folk tør investere i byen nu, og der er ingen tomme butikker. Torvet

FERIEBY FOR BORGERSKABET - OG FOR FOLKET

Bag et modstandsdygtigt dige, der skjuler en af de mest udsøgte badestrande i Danmark, ligger Marielyst. Fundamentet for den traditionsrige ferieby blev lagt i 1906 med Marielyst Østersøbad – to somerpensionater, som blev indrettet i to nedlagte gårde. For at appellere til det velstående københavnske borgerskab fulgte tre sommervillaer, som blev opført i jugendstil. Markedsføringen af Marielyst spillede bevidst på at fremstille byen som et nyt Skagen, og villaernes navne – Troldtøj, Kitzwalde og Tannhäuser – er titler hentet hos forfatteren Holger Drachmann.

Skuespillere, sangere og dansere flokkedes til Marielyst, og i 1908 lykkedes det at få Henrik Malberg, der var direktør for Nykøbing Sommerteater, til at tilbringe sommeren i et landarbejderhus lidt nord for Østersøbadet. Hovedstadens borgerskab fulgte, og fra 1920'erne begyndte også det lokale borgerskab at bygge sommerhuse i byen. Omkring 1940 bredte 5-600 sommerhuse sig udover området, og Dansk Folkeferie fulgte trop med en ferieby syd for Bøtø i 1942.

Ifølge Guldborgsund Kommune besøger mellem 15-30.000 gæster byen hver sommer. Cirka 1.000 borgere bor i byen hele året rundt.

De forretningsdrivende omkring Torvet har valgt at få malet deres facader i den samme skagensgule farve. Det danner en harmonisk ramme om Torvet.

har helt sikkert betydet flere turister i Marielyst by. Før kom de ikke på Torvet, for der var ikke noget at se. I dag er der et leben som aldrig før."

Turistsæsonen er ifølge Ole Beck også blevet længere. Nu strækker den sig helt ind i efterårsferien, hvor restauratøren før ville have lukket ned, så snart det sidste barn var taget hjem for at spidse blyanterne til første skoledag, siger han og fortsætter: "Det er nærmest umuligt at finde et ledigt sommerhus i højsæsonen. Havde vi ikke gennemført det her projekt, var Marielyst død. Turismen betyder alt for os, det er hele vores overlevelse. Så vi har svært ved at få armene ned."

Faktisk er Ole Beck så begejstret for projektet, at han selv har bekostet, at Torvets elegante egetræsgulv strækker sig hele vejen op til Larsens Plads. Restauranten har en facade på omkring 40 meter ud til Torvet, og det skulle jo se ordentligt ud, forklarer han.

Har du lavet andre forandringer i kolvandet på projektet?

"Vi valgte at køre med på bølgen og male vores andre forretninger omkring Torvet i den samme skagensgule farve. Vi ville gerne investere penge i at være

en del af projektet og sørge for, at det kunne blive en succes."

Markant kvalitetsløft

Torvet bygger på den potentialeplan, som er lavet for Marielyst i forbindelse med det daværende Erhvervs- og Vækstministeriums indsats, 'Kvalitet i kystturismen'. Målet var og er at skabe en arkitektur, der samler byen og styrker forbindelsen til stranden.

Da planen skulle udvikles, sad borgerne med om bordet, og det blev hurtigt klart, at byens udvikling skulle koncentrere sig om byens hjerte – Torvet. Torvet og Strandstrøget er fysiske manifestationer af visionerne om at genrejse den gamle badeby som et familievenligt, sikkert, kønt og naturskønt feriested. Udover de fysiske greb har fokus også været på bedre skiltning, formidling og storytelling ved turismeaktørerne, flere aktiviteter på stranden og et generelt kompetenceløft, som Christian Smith forklarer. Om samspillet mellem de to initiativer tilføjer han:

"Projektet og potentialeplanen har været hinandens forudsætninger, og de har muliggjort det strategiske og udviklingsmæssige kvantespring, som byen har været igennem. Samlet set har vi

”For os forretningsdrivende er Torvet en gave. Folk tør investere i byen nu, og der er ingen ledige butikker. Torvet har helt sikkert betydet flere turister i Marielyst by. Før kom de ikke på Torvet, før der var ikke noget at se. I dag er der et leben som aldrig før.”

OLE BECK, EJER AF BL.A. RESTAURANT LARSENS PLADS

SIVEGADEN LØB UD I SANDET

I projektets spæde begyndelse var forretningerne på Marielysts torv bekymrede for at miste kunder og omsætning, hvis bilerne blev forment adgang.

Kommunen lyttede og lovede, at det nye torv ville fungere som sivegade – som kompensation for, at hovedvejen ikke længere skulle løbe tværs over Torvet. Men første sæson med det afspærrede torv var så stor en omsætningsmæssig succes, at de forretningsdrivende selv henvendte sig til kommunen og bad dem droppe sivegadeløsningen. I dag er Torvet kun for gående gæster.

arbejdet med kompetencer, produkter, identitet, historiefortælling og fysiske rammer. Alle de enkelte udviklingsprojekter har peget smukt frem mod det samme mål og den samme vision.

Hvordan har projektet skabt forandring i byen?

”Det viser, hvordan en nedslidt badeby kan få nyt liv gennem et markant kvalitetsløft af det fysiske miljø, der samtidig er en brik i en helhedsorienteret, strategisk udvikling af hele byen,” siger Christian Smith og afslutter: ”Og udover det fysiske løft og de hardcore, målbarre effekter, er borgerne virkelig stolte af resultatet. Før var man lidt flov over Torvet, i dag viser man det stolt frem”.

Som en effekt af investeringer i det byggede miljø melder lokale virksomheder, at der i fire ud af seks kystbyer langs den jyske vestkyst er kommet flere turister og besøgende, og at sæsonen er forlænget. I alle seks byer er der skabt en større omsætning.

4

6

FAKTA

Blokhus Bæk

HVOR:

9492 Blokhus, Jammerbugt Kommune

DET FYSISKE GREB:

- Fritlægning og re-design af rammer omkring Blokhus Bæks forløb med grønne skråninger, opholdsrum langs bækforløbet samt torveplads ved bækkens udmunding.
- Det fysiske miljø langs bækken er forbedret gennem rydning, stier, ny beplantning og belægning samt etablering af mindre træbroer, der skaber forbindelser over bækken.
- Problemer med afledning af regnvand er afhjulpet ved hjælp af et bredere bækforløb.
- Klimasikring er desuden foretaget ved at fjerne smalle rør, som bækken før løb igennem.

HVORFOR:

For at genetablere Blokhus Bæk som en central og synlig, fysisk struktur i Blokhus og derved undgå oversvømmelser i byen. Målet er også at motivere til øget kvalitet i feriebyens byrum gennem fysiske opgraderinger og styrkelse af den kulturelle infrastruktur. Projektet er i tråd med en større kommunal indsats om at hæve byens fysiske og kulturelle kvaliteter.

INDVIELSE:

Juni 2015

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER:

Blokhus Bæk er ét projekt blandt flere udviklings- og forskønnelsesprojekter i byen, der samlet set har bidraget til at give beboere, tilflyttere og investorer ny tro på byens fremtid.

ORGANISATION:

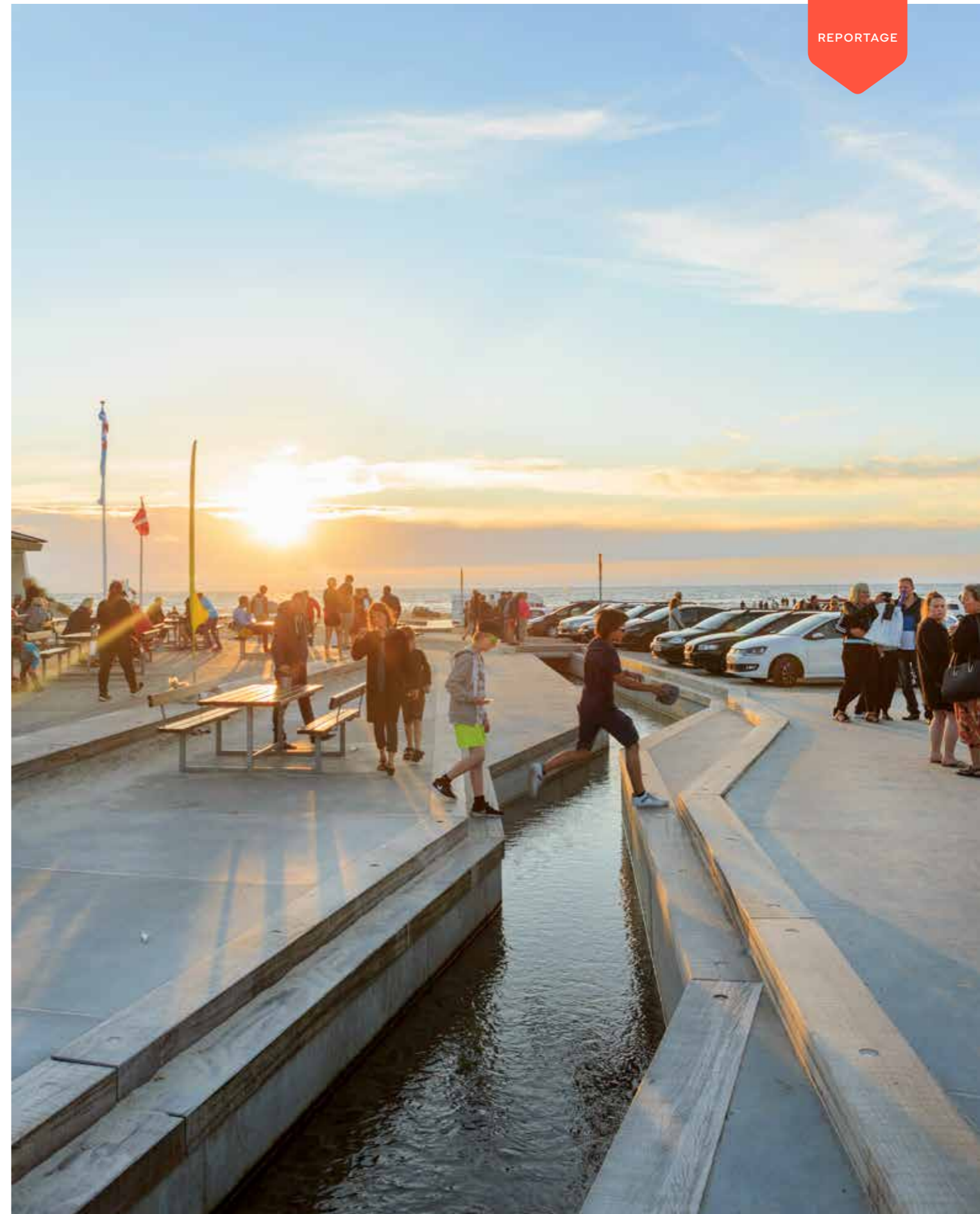
Projektejer: Jammerbugt Kommune i samarbejde med Den Erhvervsdrivende Fond Strandcenter Blokhus

RÅDGIVER:

Møller og Grønborg med underrådgiver Alectia

ØKONOMI:

Samlet budget på 6,05 mio. kr. Heraf 3 mio. kr. fra Stedet Tæller, 2 mio. kr. fra Grøn Vækst, LAG bevilling, 254.500 kr. fra Jammerbugt Kommune Anlægsafdeling og 800.000 kr. fra Jammerbugt Forsyning.

Bækken giver Blokhus nye kvaliteter

Siden midten af 1800-tallet har Blokhus været tilløbsstykke for turister, som kom for den friske vesterhavsluft og brede sandstrand. Men det 20. århundredes masseturisme havde mærket stedet, som sukkede efter forskønnelse. Med afsæt i en større klimasikring er Blokhus Bæk lagt fri igen, og byen har fået et markant kvalitetsløft.

En solrig formiddag i Blokhus i starten af august. Turister i bil og på gåben fylder langsomt byens gader og skaber en tæt, feriedoven trafik på Strandvejen. Blokhus er en kystby i ordets mest bogstavelige betydning. Her skiller høje klitter akkurat byen fra den brede, hvide sandstrand, hvor man må køre sin bil helt ned i vandkanten.

Før havet, møder man dog en anden slags vand, der i høj grad også er en del af byens identitet. Blokhus Bæk risler sig gennem byen og ud i havet. Tidligere skabte den indimellem oversvømmelser i Blokhus, som var særligt

udsat på grund af de mange asfalterede flader.

Med indvielsen af den nu delvist fritlagte Blokhus Bæk er problemerne med regnvandet løst, og det arkitektoniske niveau hævet i området. Bækken binder byens pladser og kulturelementer sammen og løber nu gennem smukke, zigzaggede rammer af beton og træ, inspireret af drivtømmer. Betonrammerne inviterer til at lege eller sætte sig ned, og det er der mange, der gør på denne sensommerdag. At dømme efter bækkenes popularitet må mere end ét barn have fået våde

sandaler i et modigt forsøg på at tilbagelægge afstanden fra den ene side af bækken til den anden.

Peter Dahl, bestyrelsesmedlem i Blokhusfonden - en lokal, erhvervsdrivende fond, der står bag mange andre små og store projekter i byen - viser rundt: "Bækken har altid været her. Den udspringer ved Mølleplads, så det er virkelig Blokhus' egen bæk.

Bækken skaber liv i Blokhus. Den binder pladser og kulturelementer sammen og forbinder by med strand.

Blokhus Bæk har altid være der, men før var den ikke til at se. Med et større klimasikringsprojekt som afsæt er bækken nu lagt fri igen.

Men før var den helt groet til og løb i en cementrende med grimt jerngælænder,” siger han og tilføjer spøgefuldt, at han også er ph.d. - som i Pensionist Hele Dagen. ‘Titlen’ har givet tid til arbejdet med at udvikle Blokhus til en attraktiv by for både turister og beboere, siger han.

Kvalt i diskoteker og pølseaffald
Blot 398 mennesker bor i Blokhus by om vinteren, men når højsæsonen rammer, stiger indbyggertallet markant: I 2015 var der omkring 1,1 mio. overnatninger i og omkring byen, fordelt på forskellige overnatningsformer, vurderer Jammerbugt Kommune. Populariteten har dog ikke altid været forvaltet med lige stor sans for stedets iboende

kvaliteter. Med andre ord: Blokhus er ikke en by, som masseturismen er gået nænsomt henover.

Rundvisningen er nået til en smuk og gammel toetages bygning, der oprindeligt tjente som anneks til et hotel i byen. Her har Kristian Engsigts familie haft sommerhus, siden hans farfar købte huset i 1930'erne. I dag holder han ferie her med sin kone, søn og to sorte labradorhunde, der stadig er småvåde efter formiddagens svømmetur i Vesterhavet. I den hyggelige stue med de småsprossede vinduer er der dårligt skiftet et møbel ud siden farfarens tid. Her har tiden stået stille, og kontrasten til byen omkring ham er til at få øje på:

POTENTIALEPLAN SÆTTER FOKUS PÅ FORBINDELSER

Blokhus er ét af de steder, der har fået udviklet en potentialeplan som del af det daværende Erhvervs- og Vækstministeriums indsats, ‘Kvalitet i kystturismen’. Planen for Blokhus har fokus på at forbinde by og landskab, og målet er, at byen og stranden skal opleves som et samlet resort. Blokhus Bæk-projektet er med opgraderingen af bækkens forløb med til at understøtte koblingen mellem by og natur, både gennem en tydelig, fysisk forbindelse og ved at trække naturen frem i byens rum.

Mange store og små projekter har løftet det samlede indtryk af Blokhus og genskabt byen som en familieturistby.

"Det er grotesk, hvad der er sket i Blokhus gennem tiden. I midten af 1970'erne byggede man blandt andet et hotel midt på torvet, der var så grimt, så grimt. Dengang var kommunen ligeglad med, hvordan der så ud, og byen var ved at blive kvalt i diskoteker, pølsebutikker og affald," siger Kristian Engsig.

Til sidst gik hotellet på torvet konkurs og blev siden revet ned. Men den kulturhistoriske perle af en badeby skulle bruge endnu nogle årtier på at komme sig over den hårdhændede, tilfældige tilgang, der i 1970'erne og 1980'erne syntes at være den filtrerede rettesnor for planlægningen.

Perlen skinner igen

Blokhus Bæk løber over Kristian Engsig's grund. Iført gummistøvler og shorts viser han rundt i den nu lette støvregn, der ser ud til at blive eftermiddagens vejrtema. Sommerhusejeren er glad for Blokhus Bæk-projektet på flere niveauer. Projektet har løst et presserende afvandsingsproblem, fordi bækken før gik over sine bredder

ved kraftige regnskyl. Og samtidig har byrummet fået et tiltrængt, kvalitetsmæssigt løft, især på den trafikerede strækning ned mod stranden. Projektet ser han som del af en generel opstramning fra Jammerbugt Kommunes side:

"Byen er blevet meget pænere, det sejler ikke længere. For 20 år siden var det hele druk, slagsmål og politi. Nu er diskotekerne væk, spisestederne er bedre, og Blokhus er igen blevet en familieturistby", siger han og roser både Jammerbugt Kommune og de lokale ildsjæle, som har sørget for de mange små og store projekter, der i dag bidrager til at løfte det samlede indtryk af byen.

"Det er de små ting, der er blevet pænere: Et nyt sømærke er sat op i byen, og redningsstationen er renoveret, begge dele som en kombination af privat initiativ i regi af Blokhusfonden og med opbakning fra kommunen. Før var Blokhus Det Vilde Vesten, men den æra er heldigvis forbi. Nu kan man igen

Bækken er blevet noget, man gerne vil fremhæve. Et positivt element, der er med til at brande stedet og byen.

PETER DAHL, ILDSJÆL OG BESTYRELSESMEDLEM I BLOKHUSFONDEN

fornemme den perle, som byen virkelig er,” siger han.

Mange bække små

Blokhusfondens mødelokale på første sal er udstyret med en altan, fra hvilken man har udsigt over byens centrale torv:

”Tidligere var torvets butiksvinduer en gul skov af outlet-skilte, men de er alle sammen væk i dag. Nu er det mærkevarer i stedet for, og de sidste fem år har vi nok fået 10-12 nye butikker i byen”, siger Peter Dahl og peger et par stykker af dem ud fra altanen.

Også et nyt hotel på vej: Et stort byggeri med 38 værelser, gourmetrestau-

rant og konferencefaciliteter. Bækken løber over hotellets grund, og bygherren har tænkt den ind som en del af hotellets uderum.

”Bækken er blevet noget, man gerne vil fremhæve. Et positivt element, der er med til at brande stedet og byen,” siger Peter Dahl.

Blokhus er en sæsonby, der stadig peaker i liv og beboere i sommerferieugerne fra juni til august. Men Peter Dahl oplever også, at der efterhånden er besøgende i alle weekender året rundt. Blokhus Bæk har ikke skabt udviklingen alene, siger han, men som delprojekt i en samlet, strategisk indsats er bækken en vigtig del af den

samlede succes. Folk lægger mærke til bækken, og den forskønner og skaber liv i et helt centralt rum i Blokhus by, nemlig nedgangen til stranden.

Senere på dagen, på vej ned langs bækken til havet, bliver alle de lovprisende ord bekræftet ved selvsyn: Fortovet langs bækken er tætpakket med voksne og børn, som slentrer, sidder eller springer og får stedet til at ligne en levende visualisering af den slags, arkitekter ynder at lave. Men på den anden side af klitterne, dér hvor stranden breder sin uendelige, hvide flade ud, slipper byrum, træ og beton deres tag i bækken og lader den løbe ud i sandet i et langsomt, rislende kys med Vesterhavets salte vand.

Fire hurtige

Kell Agerbo, leder af planafdelingen i Jammerbugt Kommune

Hvad har projekt Blokhus Bæk betydet for byen?

”Først og fremmest at torvet og stranden nu hænger pænt sammen. Vi er kommet af med den slidte nedkørsel, der før bare var en død transportstrækning. Og så er der noget spændende ved at følge vand. Vi kan se, at folk går på det fortov, hvor vandet løber, og ikke på det andet. Med opførelsen af det nye hotel er jeg heller ikke i tvivl om, at de ville have rørlagt bækken, hvis ikke den havde set ud, som den gør i dag. Nu føler de en forpligtelse til at føre den videre ind igennem deres have, og det er jo superpositivt, at projektet

også smitter af på private investorer. At det ikke kun er kommunen, der bærer det frem.”

Hvordan hænger projektet sammen med andre udviklingstiltag i byen?

”Naturstyrelsen har lavet en ny gateway til Blokhus Klitplantage med mountainbike- og vandrerruter, shelterpladser og naturlegeplads. Det er den anden store offentlige investering i området, udover bækken, som nuværende og kommende beboere kan glæde sig over.”

Hvordan styrer man et projekt, der trækker tråde til flere forskellige forvaltninger?

”Internt i kommunen var det en udfordring, at dem, der havde fokus på kloakering og vandløb ofte ville noget andet end planlæggere og arkitekturrådgivere – og omvendt. Den udfordring er løst ved, at vi har haft to stærke projektledere på projektet, som formåede at rykke tingene igennem, og så måtte alle andre rette ind.”

Kan et projekt, der handler om forskønnelse af en bæk, få folk til at flytte til byen?

”Blokhus vil gerne være en by for mennesker over 40 år med børn. I 2015 flyttede 170 personer til Jammerbugt Kommune, og godt halvdelen valgte at slå sig ned i Blokhus. Jeg tror da, at de mange projekter i byen har haft en effekt på bosætningen, fordi her er blevet pænere, og efterhånden er der liv året rundt. Der sker relativt meget i byen, og private investorer kan se, at kommunen går forrest og bruger penge på byen. Vi viser, at vi tror på Blokhus.

Der bliver også bygget almene boliger. Det er typisk folk fra Aalborg, der flytter hertil. 60 nye byggegrunde er solgt i området, og det er jo ikke direkte på grund af bækken, men alligevel. Det hele hænger sammen i det samlede løft af byen. 17 almene boliger og et nyt hotel får folk til at tænke: ’Okay, her tør jeg også godt smide mine penge’. Her kan man godt investere i sin fremtid.”

FAKTA

360 grader havn og bælt

HVOR

Næsvej, 5610 Assens, Assens Kommune

DET FYSISKE GREB

- Havnens kvaliteter skal udfoldes ved at gøre en eksisterende mole tilgængelig for alle. Det sker gennem etablering af en ny udsigtsplatform på det renoverede molehoved.
- På toppen af læmolen etableres en adgangsbro i træ, og en gennemgående træbelægning samler området.

HVORFOR

For at udvikle og tilgængeliggøre molehovedet til fritid og turisme og skabe en tættere forbindelse mellem by, havn og bælt i Assens.

INDVIELSE

April 2017

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER:

Projektet er uafsluttet ved redaktionens afslutning.

ORGANISATION

Projektejer: Assens Kommune i samarbejde med Assens Søsportscenter, Assens Marina og Assens Havn.

RÅDGIVER

Schul Landskabsarkitekter og ingeniørfirmaet Orbicon er rådgivere

ØKONOMI

Samlet budget på 6,25 mio. kr. Heraf 3,3 mio. kr. fra Stedet Tæller og 2,95 mio. kr. fra Assens Kommune.

For nogle år siden lagde jeg til med min båd i Ystad. Der så jeg, hvor godt en mole kan fungere som et sted, man kan fiske, dykke eller sejle ud i sin kajak fra. Eller hvor man kan sidde en lun sommeraften, se solen dale over vandet og meditere lidt over verdenssituationen. Nogle af klubberne i Søsportscentret var lidt skeptiske i starten, men i dag er de fleste kommet med ombord.

HANS MØRKEBJERG, FORMAND FOR ASSENS MARINA

Mole bygger bro

Panoramaudsigten fra molehovedet ved Assens er spektakulær, men før skulle man ud på en mindre klatretur for at opleve den. Nu renoveres og gentænkes molen, så enhver kan komme derud. Projektet er første skridt i en langsigtet indsats, som skal bringe havn og by tættere sammen.

Da Assens Kommune for nogle år siden gik i gang med at udvikle en helhedsplan for havnen, så man sig efterhånden varm på idéen om også at åbne og gentænke byens mole som et sted for udsyn, ro og oplevelser i det fri. Fra spidsen af molen kan man se 360 grader ud over Lillebælt. Til Årø og Bågø, til Mariendal Gods, Assens' velbevarede historiske bykerne og den aktive erhvervshavn. Fornemmelsen er som at være på et skib, samtidig med, at man har fast grund under fødderne.

Sammen med Assens Marina, ferie-husejerne, lokale foreninger og handicapråd gik kommunen i gang med at udvikle projektet. De første idéer var lidt vilde, husker Anders Dam, der er planlægger i Assens Kommune. Et undervandsakvarium og et dykkerrev var blandt andet oppe at vende.

Det færdige resultat bliver mere lavmælt, men effektivt: Det gamle molehoved renoveres med en ny spunsvæg og et plant stendæk i granit. På spidsen kommer bænke, man kan slå sig ned på. En ny rampe giver adgang fra havnesiden, og en tribunelignende trappe bliver det oplagte sted at hænge ud og betragte havnelivet og aktiviteterne på vandet.

Områdets samlende element er en belægning af træ, og det hele bliver niveaufrit, så enhver kan komme fra havnen og ud på molehovedet.

Den renoverede mole bringer vand og natur tættere på byen og iscenesætter hele stedet på en ny måde. Molen giver plads til mødet mellem mennesker, der dyrker søsport, og dem, der ikke gør. Og mens nogle af de tidlige idéer blev skrottet, lever andre videre i en langsigtet visionsplan for havneom-

rådet. En badetrappe, en opgraderet havneplads og en ny promenade står blandt andet på ønskelisten.

I kommunen lægger man vægt på, at moleprojektet er et ankerprojekt, der kan bygges videre på efterhånden, som Anders Dam forklarer:

”De fynske købstæder ligner lidt hinanden. Vi kan mange af de samme ting. I Assens har vi købstadsmiljøet, Lillebælt og havnen, som projektet samler. Med udviklingen af molen giver vi mulighed for nye oplevelser og livskvalitet. Og samtidig viser vi, at havnen ikke bare får lov at stå hen. At vi vil noget med den og byen. Det signal er mindst lige så vigtigt.”

Før skulle man ud på en mindre klatretur for at nyde den spektakulære udsigt fra molehovedet.

BRED OPBAKNING

Idéen til projektet opstod første gang hos Hans Mørkebjerg, der er formand for Assens Marina. Kommunen tog godt imod tanken om at gentænke byens mole, og siden kom flere andre aktører med i den videre idéudvikling. I dag er der bred opbakning.

FAKTA

Fanø Bad

HVOR

Fanø Bad, 6720 Fanø, Fanø Kommune

DET FYSISKE GREB

- Et arkitektonisk kvalitetsløft skal genopfinde byen gennem nyfortolkning af promenadekulturen.
- Det sker ved hjælp af et nyt byrum, der fungerer som et samlende element - blandt andet ved hjælp af en ny teglstensbelægning, som binder området visuelt sammen.
- Derudover anlæggelse af en mindre opholdsplads.

HVORFOR

For at genopfinde og genskabe den klassiske kystbys identitet gennem et arkitektonisk løft og dermed styrke feriedestinationen.

INDVIELSE

Sommeren 2017

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

Projektet er uafsluttet ved redaktionens afslutning.

ORGANISATION

Projektejer: Fanø Kommune

RÅDGIVER

Via konkurrence er MASU PLANNING, EVERYDAY STUDIO og Jesper Kongshaug udvalgt som rådgivere. Aticon ApS Rådgivende Ingeniører er underrådgivere. Skælskør Anlægsgartnere er entreprenør.

ØKONOMI

Samlet budget 4,49 mio. kr. Heraf 3,14 mio. kr. fra Stedet Tæller og 1,35 mio. kr. fra Fanø Kommune m.fl. Udover den del af projektet, der vedrører Stedet Tæller, støtter Statens Kunstfond udvikling af nye byrumsmøbler.

KORT
FORTALT

Tilbage til rødderne

Det slentrede byliv skal tilbage til Fanø Bad. Første skridt er en teglstensbelægning, som giver byen et tiltrængt arkitektonisk løft og fungerer som et samlende element. I kommunen håber man på afsmittende effekt.

Danmarks første internationale bade-
sted blev født i 1890'erne. Fanø Bad
var stedet, som borgerskabet valfarte-
de til for at opnå de gavnlige effekter
af Vesterhavets salte vand, for at nyde
tonerne fra stedets promenadekoncer-
ter og fremfor alt for at blive set.

Feriekulturen blomstrede ad flere
omgange. I 1910'erne, 1920'erne og
igen i 1960'erne, men senere vendte
udviklingen, og særligt fattigfirserne
var hårde ved byen: Nogle af de histo-
riske bygninger brændte, andre blev
revet ned og i stedet kom en bred vej,
asfalterede parkeringspladser og
forskelligartet byggeri til at skygge for
stedets kvaliteter.

Med dette projekt skal udviklingen
vendes i den klassiske ferieby. Hove-
didéen er en ny belægning i tegl, der

fungerer som et samlende element.
Der skabes et mindre torv, som breder
sig ud i byen langs fortove, cykelstier
og udvalgte vejstrækninger.

Torvets teglklinker er udviklet specielt
til Fanø Bad; den dæmpede farve-
blanding er inspireret af stranden og
skaber sammenhæng i området. Nye
byrumsmøbler og belysning - som
også er tegnet til stedet - skal indby-
de til ophold, aktiviteter og leg. Og
endelig vil ny beplantning i form af
klitplantager trække området lands-
kabelige elementer ind i byen, helt
op til fortovet. I kommunen håber man,
at projektet vil motivere til, at lokale
kræfter arbejder videre med at udvik-
le byens liv og kvaliteter:

"For et par år siden lagde vi en ny pig-
stensbelægning i den gamle bymidte

i Sønderho. Så gik der ikke længe, før
private husejere også begyndte at
lægge pigsten og rejse nye planke-
værker. Hele byrummet løftede sig.
Forhåbentlig vil noget lignende ske
med Fanø Bad," siger Jacob Bay, pro-
jektkoordinator og fundraiser i Fanø
Kommune.

Foreløbig har tre ud af seks erhvervs-
drivende valgt at holde åbent året
rundt i stedet for kun i turistsæsonen.
Og måske vil restauratørerne tilbyde
udeservering, når torvet står færdigt til
sommersæsonen 2017.

Udover den del af projektet, der gen-
nemføres som led i Stedet Tæller, støt-
ter Statens Kunstfond udvikling af de
nye byrumsmøbler.

Over tid er en bred vej, forskelligartet bygge-
ri og asfalterede parkeringspladser kommet
til at overskygge stedets oprindelige kvalite-
ter. Det rettes der op på nu med blandt andet
en ny teglstensbelægning.

(Foto: Fanø Kommune)

DET TAGER TID AT FÅ ALLE MED

For at bringe projektet godt fra start allierede kom-
munen sig med lokale borgere, erhvervsliv og ejerfor-
eninger, og den grundige inddragelse har skabt lokalt
ejerskab til projektet:

"At få borgerne til at bakke op og byde ind med deres
idéer har krævet meget tid. Jeg har aldrig før været
med i en så intensiv, langstrakt og grundig proces.
Men indsatsen har også båret frugt. Det er lykkedes
at gå i partnerskab med langt de fleste ejerforeninger
og virksomheder om projektet."

(Jacob Bay, projektkoordinator og fundraiser i Fanø
Kommune)

Det er afgørende, at kommune, borgere og
erhvervsliv arbejder sammen, hvis projektet
skal blive en succes og fortsætte med at
sprede ringe i vandet.

Bredt samarbejde

FAKTA

Hasmark Strandoase

HVOR

Hasmark, 5450 Otterup, Nordfyns Kommune

DET FYSISKE GREB

- Ny adgang til vandet, bedre ankomstforhold og anlæggelse af en helt ny strandpark med grønne arealer, små bakker og dale, buske og træer.
- Legeplads, boldbane, bålplads, petanquebane, shelterpladser, friluftscene, toiletter og omklædningsrum er også etableret.
- Desuden etablering af en rummelig parkeringsplads og en kørestolsvenlig sti.

HVORFOR

For at skabe en forbedret ankomst og attraktiv destination for besøgende og gøre Hasmark til Fyns mest besøgte badestrand.

INDVIELSE

Oktober 2014

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

Der er skabt bedre rammer for tilgængelighed, aktiviteter og ophold gennem et stærkt og samlende arkitektonisk greb. Projektet bidrager desuden til at tiltrække kommunens turismemålgrupper, som er børnefamilier og moderne livsnydere.

ORGANISATION

Projektejer: Nordfyns Kommune

RÅDGIVER

Land+ er totalrådgiver med ingeniørfirmaet Henry Jensen A/S som underrådgiver.

ØKONOMI

Samlet budget på 4,8 mio. kr. Heraf 2 mio. kr. fra Stedet Tæller og 2,8 mio. kr. fra Nordfyns Kommune.

Livskvalitet ved vandet

Hasmark har én af Fyns længste og bedste badestrande og er omgivet af mange små, fine attraktioner. Men området var også nedslidt og havde brug for et løft. Et stærkt og samlende arkitektonisk greb har skabt bedre rammer for tilgængelighed og livskvalitet.

ARBEJDET FORTSÆTTER

Hasmark har været udflugtsmål for lokale og odenseanere i næsten 100 år. Udviklingen begyndte med bedsteborgerskabet, som kom for at danse under lysekronerne på de mondæne badehoteller. Men langt de fleste strandgæster kom cyklende fra Odense og slog sig ned i primitive hytter med tangtage. Den dag i dag er Hasmark et populært sommerhus- og campingområde, og badestranden er én af Fyns mest velbesøgte.

Området er én blandt mange, mindre og fine oplevelser, som Nordfyns Kommune har at byde på. Og det er summen af det hele, som kommune og turistforening nu arbejder videre med.

Flere initiativer er sat i søen: Udover projekt Hasmark Strandoase er nabobyen Otterup i gang med en større områdefornyelse og markedsfører sig selv som byen ved stranden. Bogens havn og marina har fået et løft. Drømmen er også at udbygge strandoasen med en pier, som kan bruges til aktiviteter i, på og omkring vandet.

”Vi er nødt til at være på tæerne og blive ved med at udvikle os, hvis vi skal fortsætte med at tiltrække de børnefamilier og moderne livsnydere, som er vores primære målgruppe. Projekt Hasmark Strandoase er et godt skridt på vejen. Strandoasen er ikke en attraktion i sig selv, men den passer rigtig fint til stedet og løfter de kvaliteter, som findes i forvejen,” siger Hanne Bille, landdistriktskoordinator i Nordfyns Kommune.

En god ankomst

Små bakker og dale, buske og træer, shelterpladser og boldbane markerer ankomsten til Fyns længste badestrand.

I 2008 blev Hasmarks nedbrændte Diskotek Perlen jævnet med jorden, og området op til stranden fik karakter af ingenmandsland. I dag er den tidligere brandtomt ikke længere til at kende. Et samlende arkitektonisk greb har skabt en form for forstrand, så gæsterne møder strandlandskabet allerede i det øjeblik, de lander på stedets opgraderede og rummelige parkeringsplads.

Arkitektur møder natur

En central platform er den ellipsoformede, støbte betonplatform, som ligger på grænsen til stranden. Borde-bænkesættene krummer med ellipsen og er tilpasset kørestolebrugere.

Materialer er holdt i egetræ, der patinerer gråt, beton og cortensstål, som indpasser sig i naturen. Siv og marehalm breder sig i udvalgte zoner. Områdets gamle popler er bevaret og nye træer er plantet.

Lige adgang for alle

En niveaufri sti leder hele vejen fra parkeringspladsen og ned til vandet. Hasmark Strandoase bygger på tanken om, at alle skal kunne bruge området og komme omkring, uanset om de kommer med barnevogn, rollator eller i kørestol. Det er også muligt at låne en rullende strandstol, som kan køre i sandet, og særlige parkeringspladser er reserveret mennesker med bevægelseshandicap.

Tilgængelighed helt ned til vandkanten

En sti af træ gør det muligt at køre i kørestol ned til vandkanten af den 10 kilometer lange sandstrand. I Nordfyns Kommune arbejder man på at finde på en løsning, som på sigt skal sikre fuld tilgængelighed helt ud i vandet.

Leg skaber livskvalitet

En legeplads er kommet til, og ved borde og bænke kan man sætte sig med sin medbragte madpakke eller grille. Før var Hasmark et sted, man tog hen for at gå på stranden. Der var ikke andet at lave. Med projektet ønskede kommunen at give bedre muligheder for leg og bevægelse. Dermed understøtter de fysiske tiltag Nordfyn Kommunes turismeindsats, som har børnefamilier og moderne livsnydere som den primære målgruppe. Med en årlig omsætning på godt 231 mio. kr. og 450 helårsjob er turismeerhvervet en hjørnesten i kommunens udvikling. Samlet set kan man på Nordfyn bryste sig af 230.000 turistovernatninger hvert år, og omkring 150.000 af dem knytter sig til Hasmark, oplyser Per Olesen, direktør for Nordfyns Erhverv og Turisme.

Gæsterne passer på stedet

Om dagen er det især børnefamilier, der fylder området op, og om aftenen kommer omegnens unge og hygger. Og gæsterne er gode til at passe på stedet. Det fortæller Mette Skifter, ejer af Hasmark Strand Camping, der ligger blot et stenkast væk: "Folk rydder op efter sig selv, og der er en god stemning. Hver morgen går jeg ned til strandoasen med min hund, og der ligger højest en knust flaske eller to. Forandringen fra før er markant. Projektet har virkelig været et løft," siger hun.

FAKTA

Løkken Moleleje

HVOR

Søndre Strandvej 1, 9480 Løkken, Hjørring Kommune

DET FYSISKE GREB

- Etablering af rekreative oplevelser i form af promenade, bænke, siddeplint og 'solskinspladsen', hvor man kan slå sig ned og nyde sol og hav, samt ny belysning.
- Spidsen af molen er indrettet til lystfiskere.
- Hertil kommer, at Hjørring Kommune har renoveret selve molen.

HVORFOR

For at revitalisere den klassiske kystdestination, skabe mulighed for nye aktiviteter året rundt og styrke sammenhængen mellem by og hav. Projektet er stærkt strategisk forankret - både i en lokal områdefornyelse og i et projekt under VisitNordjyllands initiativ 'Udvikling af stedbundne turismekoncepter i danske kystferiebyer'.

INDVIELSE

Juni 2015

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

Projektet er en del af en større indsats, hvor flere små projekter føder ind i et samlet kvalitets- og kompetenceløft af by og turismeaktører.

Resultatet er indtil videre, at sæsonen er forlænget. Derudover har de erhvervsdrivende investeret i deres virksomheder og omsætningen er steget, som det fremgår af analysen 'Fundament for muligheder, effekt af investeringer i kystbyernes byggede miljø', Realdania, 2016.

ORGANISATION

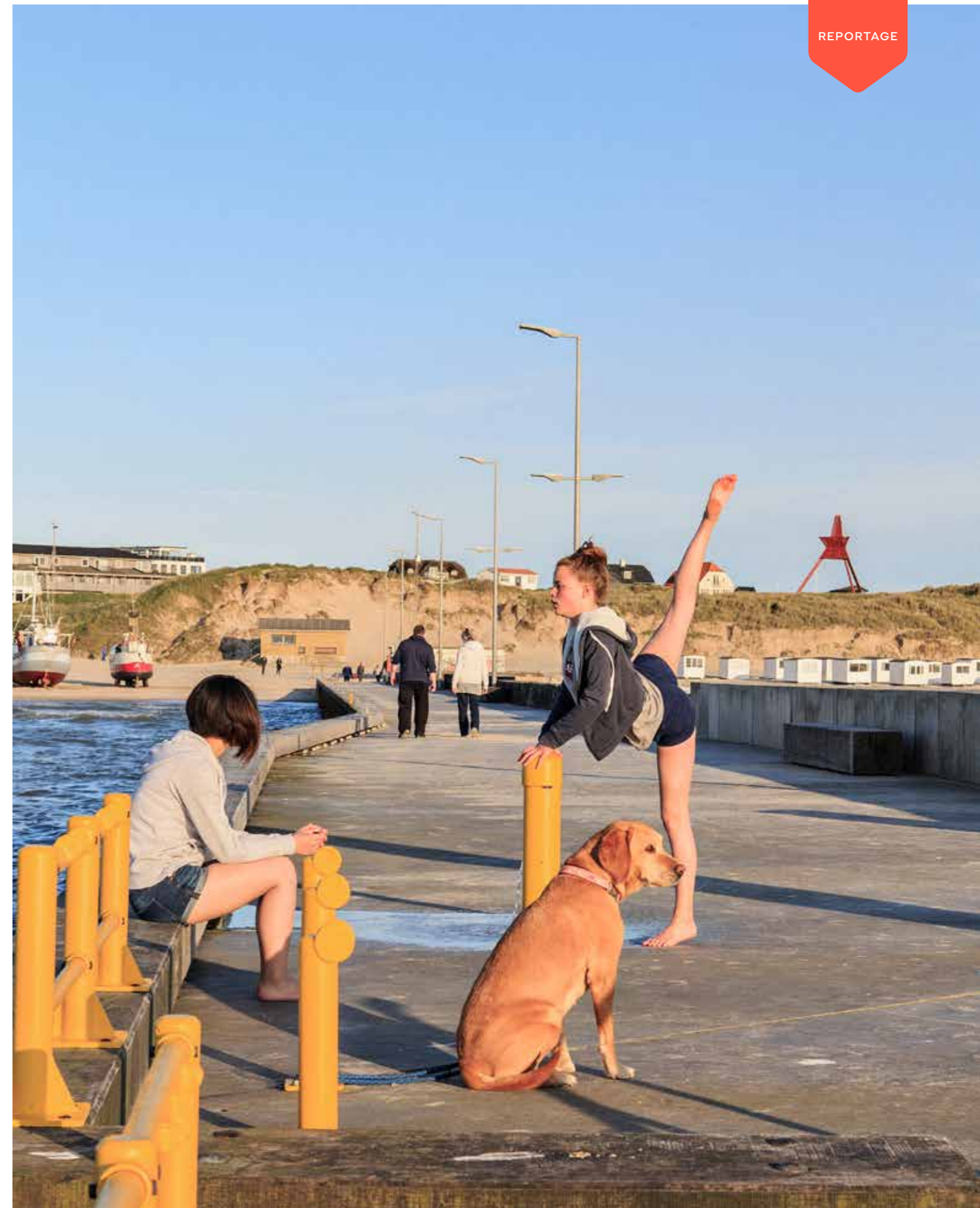
Projektejer: Hjørring Kommune

RÅDGIVER

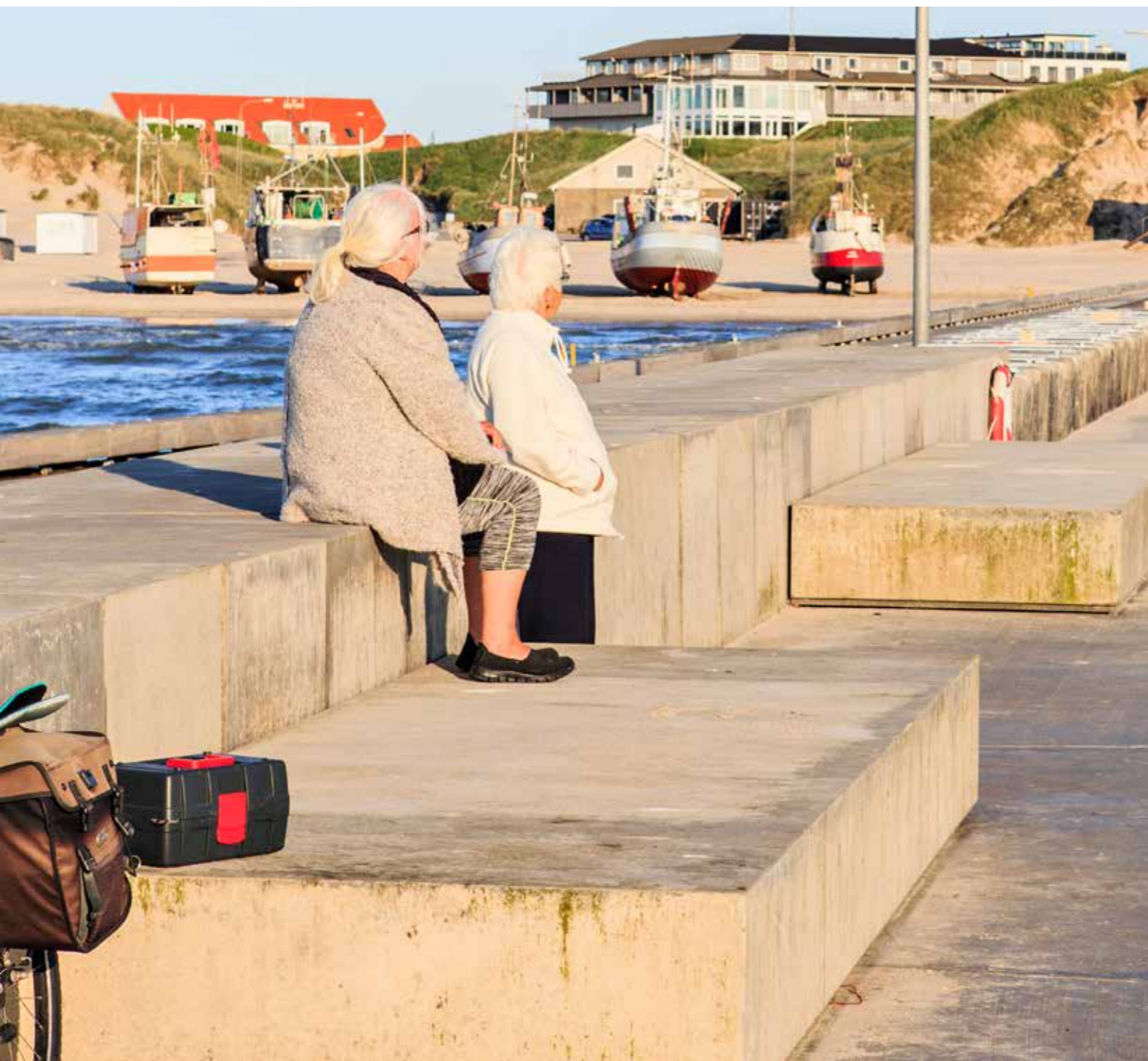
Via projektkonkurrence er Preben Skaarup Landskabsarkitekt udvalgt med underrådgiver KPF arkitekter og Orbicon.

ØKONOMI

Samlet budget var 9,27 mio. kr. Heraf 4,24 mio. kr. fra Stedet Tæller, 700.000 kr. fra Grøn Vækst og LAG samt 4,57 mio. kr. fra Hjørring Kommune. Renovering af molen er støttet af EU-midler fra 'Puljer til projekter i fiskerihavne og på landingssteder', som administreres af NaturErhvervsstyrelsen.

Læmole forbinder hav og by

Læmolen i Løkken er gennemrenoveret og omdannet, så den både kan bruges til friluftsliv og fiskeri. Projektet bygger videre på Løkkens historie og identitet som fiskerby og understøtter kommunens planstrategi. Målet er også at cementere positionen som en aktiv ferieby med kvaliteten i højsædet.

Løkken i Nordjylland. Som altid smager luften stærkt af salt. Blæsten er hård på denne efterårsdag, skyerne tunge. Foran den lille, undseelige bygning, lige dér, hvor Søndre Strandvej bliver til strand, er 28-årige Kasper Brix ved at gøre klar til ti mænd fra et lokalt forsikringsselskab. Senere på eftermiddagen kommer de herved til sauna: "Det er nyt, at der er aktivitet på stranden året rundt. Da jeg var barn, var det kun om sommeren, der skete noget," husker han. Også bylivet har ændret sig: "Da jeg var 15, var der mange diskoteker i byen. Jeg nåede lige at være med et års tid, før kommunen lukkede festen."

I et tidligere ishuse har Kasper Brix indrettet surfskolen, butikken og caféen

Læmolen i Løkken kan i dag også bruges til rekreative formål, som for eksempel til at nyde sol, hav og udsigt.

North Shore Surf sammen med sin bror, Jonas, og den lokale ildsjæl, Martin Svendsen, der ejer eventvirksomheden VestEvent.

Selv lærte Kasper Brix at surfe i 2004. Siden rejste han ud i verden med et surfbræt og en uddannelse som tømrer under armen og arbejdede og surfede sig frem. Efter nogle år i København og en færdiggjort uddannelse i oplevelsesøkonomi, er han nu tilbage i sin barndoms by:

"Vi er her på grund af læmolen. Løkken er det perfekte sted at lære at surfe, og det skyldes molen, som skaber læ og styrer bølgerne. Hvis ikke den var her, ville havet være én stor tumult," siger han og uddyber visionen for forretningen: "Vi vil gøre Løkken til surfcenter og skabe et stærkt foreningsliv ved stranden. Men vi satser på mere end surfing; på sunde aktiviteter i bred forstand, på gode fødeva-

rer og på kvalitet. I sommer havde vi også yoga og crossfit hernede."

Fiskere og turister mødes på molen
Motsat de fleste andre vestjyske kystbyer, hvor husene putter sig bag hinanden, ligger Løkken på langs, langs den nordvestjyske kyst. Siden slutningen af 1800-tallet, da de første badegæster fik øje på fiskerbyen, har Løkken udviklet sig som centrum for et større ferieområde. Men byen havde også brug for at genopfinde sig selv efter en mindre årrække som de unges festby.

Da kommunen overtog byens læmole fra Kystdirektoratet, blev overdragelsen anledning til at bygge videre på en positiv udvikling, som allerede var i gang. Med ansvaret fulgte også penge til at sætte molen i stand, og kommunen søgte Stedet Tæller om støtte til et tillægsprojekt, der skulle omdanne dele af den til rekreative formål. Målet var at styrke forbindelsen mellem by

Vi er her på grund af læmolen. Løkken er det perfekte sted at lære at surfe, og det skyldes molen, som skaber læ og styrer bølgerne. Hvis ikke den var her, ville havet været være én stor tumult.

KASPER BRIX, NORTH SHORE SURF

og hav og gøre molen til drivkraft for det daglige liv og nye aktiviteter på stranden.

Med andre ord: I kølvandet på den gennemgribende renovering har et samlet arkitektonisk greb skabt muligheder for ophold og aktiviteter, som fremhæver og underordner sig stedets særlige kvaliteter. På molens nye 'solskinsplads' kan man nyde solen og mærke havet. Spidsen er indrettet til lystfiskere – også i kørestol – og den nye promenade indbyder til en slentretur.

Men lige så vigtigt giver den opgraderede læmole plads til, at turisme og erhvervsfiskeri kan trives side om side. Ny belysning giver desuden mulighed for, at fiskerne med deres både kan tage ud og komme hjem i mørke, og for at man kan surfe om natten. Med andre ord: Løkken er både turismeby, fiskerby og bosætningsby, og projekt Løkken Moleleje rammer ned i alle tre dele.

På rådhuset midt i Hjørring forklarer Helle Lyngbak, udviklingskonsulent i Hjørring Kommune: "For nogle år siden spurgte vi borgerne, hvad de syntes, var særligt ved Løkken, og et kæmpe flertal fremhævede tilknytningen til havet og det aktive erhvervsfiskeri. Fiskeriet er en indgroet del af byens identitet, og vi var ikke i tvivl om, at vi skulle gøre, hvad vi kunne for at holde på erhvervet. Derfor valgte vi at bevare læmolen som en mole, der også kan anvendes af fiskerne."

En blandt mange indsatser

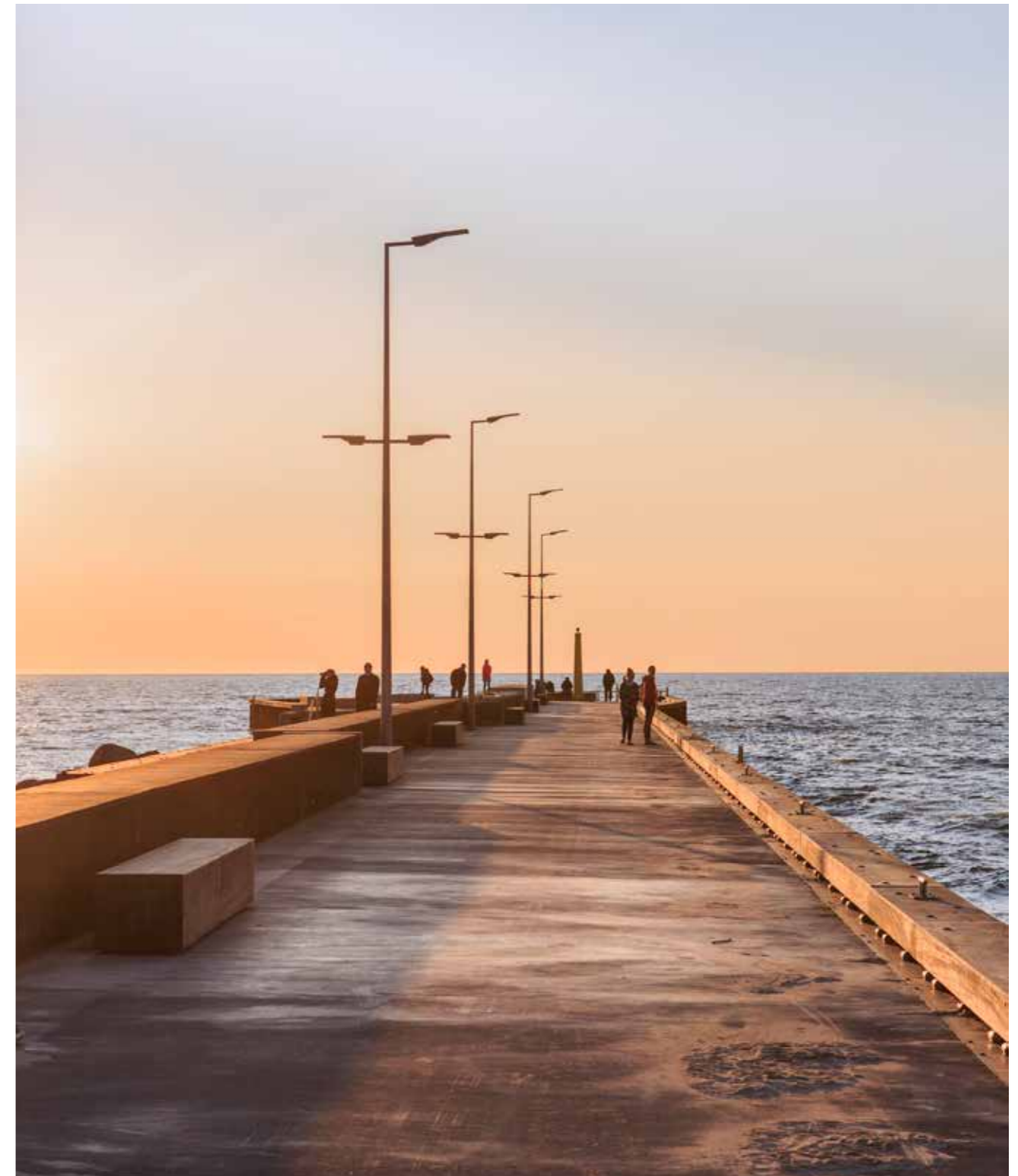
Projektet føder ind i en større sammenhæng: Hjørring Kommune er danmarkskendt for at satse på udvikling og afvikling på én gang. Mens Hjørring og andre udvalgte byer blomstrer, bliver borgerne færre i landsbyerne. I landområderne rives hus ned, skolerne lukker, og offentlig service droser ned. Satsningen er bevidst og del af en langsigtet strategi, som skal ruste

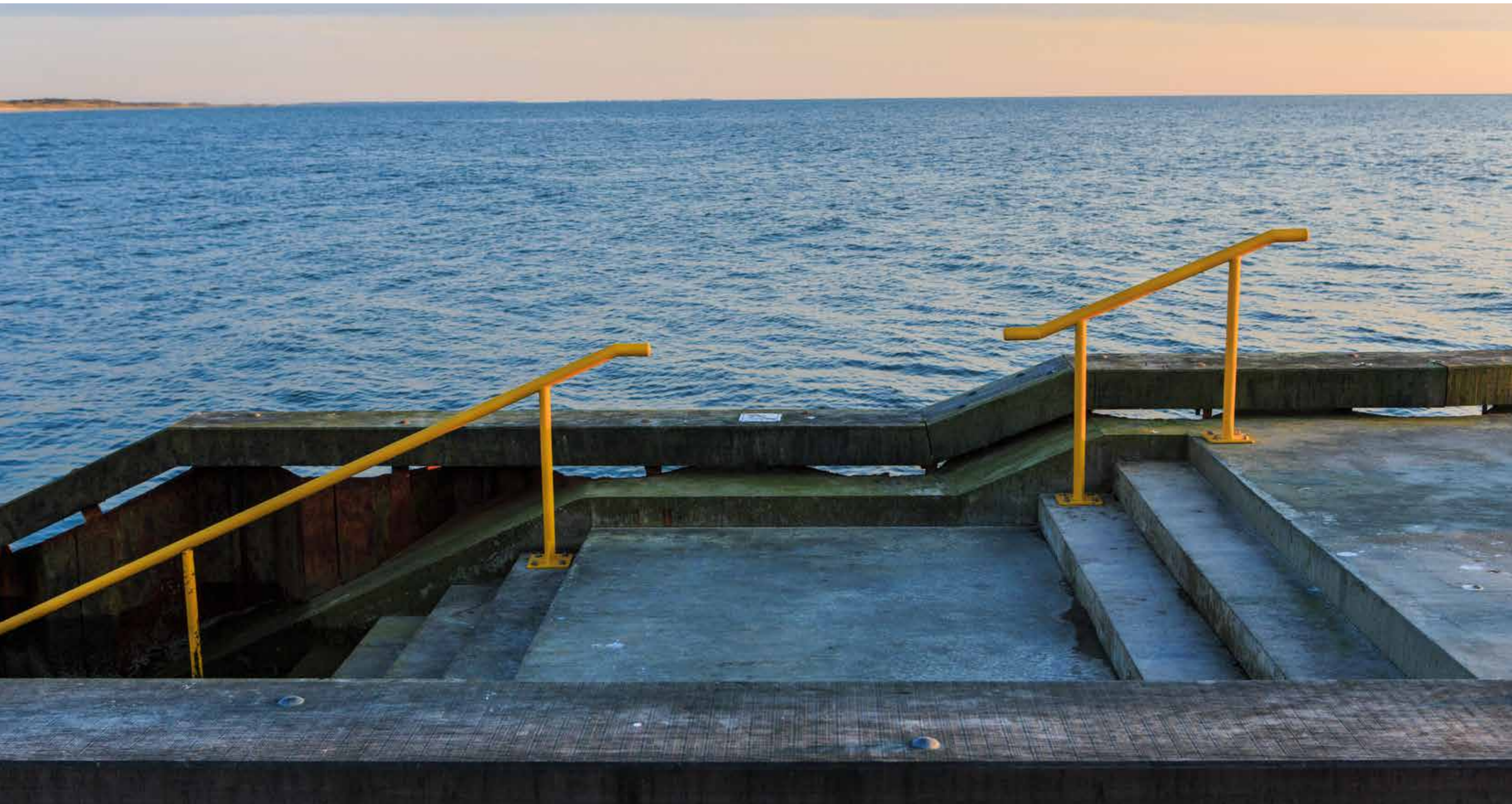
Nye trin, ramper og plinte skaber en lang række muligheder for aktiviteter og ophold på molen. På spidsen holder lystfiskerne til.

AKTIV LØKKEN

Friluftsliv og aktiv fritid er hovedfokus i den videre turismeudvikling, forklarer Claus Brøndum, turistchef i Løkken og Lønstrup:

"Vi fokuserer turismeindsatsen på sunde aktiviteter, som knytter sig til strand, vand og natur. Efterhånden er familierne og de unge mennesker begyndt at vende tilbage til byen, men på andre præmisser, end da Løkken var de unges festby. Diskotekerne er erstattet af restauranter, hvor man kan spise tre retter mad og slutte af med en cognac. Sæsonen er forlænget, omsætningen er steget, og en ældre palæagtig bygning er ved at blive lavet om til badehotel. Renoveringen af molen har været en medvirkende årsag til, at alt det er sket."

kommunen til fremtiden. Løkken er en af de byer, man satser på. En hjørnestein i kommunens turismeindsats, men også et sted, hvor der er et rigtigt liv, et helårsliv, og hvor byens omkring 1.600 indbyggere bruger de samme faciliteter som turisterne året rundt. Helle Lyngbak tilføjer, at projektet blot er én indsats blandt flere i den nordvestjyske kystby: Restauratører har fået hjælp til at udvikle hver

sin plan til at styrke deres eget steds potentiale. Det handler om kvalitet i fødevarer, om restaurantindretning og skiltning, siger hun. Hjørring Kommune har også etableret et netværk mellem turismeaktører, som nu kører videre på egen hånd. Og sammen med borgerne og de lokale virksomheder er strategiske udviklings- og potentialeplaner blevet til.

Planerne kan bruges direkte i områdefornyelsen: Næste projekt er en videreudvikling af byens torv, som skal møbleres om, så det kan fungere som mødested året rundt. Her skal være flere opholdsmuligheder, så man kan slå sig ned uden at købe noget. Plantekasser med marehalm, et stort træ og eventuelt ny belysning er på vej. Derudover pønser man i kommunen på at udvikle en møbleringsguide til

de erhvervsdrivende på torvet. "Og vi har mange flere planer," slår Helle Lyngbak fast. "Løkken Moleleje er bare én af indsatserne."

Kommunen arbejder nu på fundraising af kommende tiltag i området. Næste etape handler om at skabe adgang for alle fra Sønder Strandvej og helt ud på molen. Dertil badestier og forskønnelse af området. I etape

Moleprojektet er blot ét projekt blandt mange andre i Løkken, der tilsammen skal løfte byens kvaliteter.

tre er fokus på anlæg af et nyt friluftshus og forskønnelse af eksisterende bygninger. Og målet for etape fire er at renovere Fiskernes Hus under hensyn til erhvervet.

Helle Lyngbak lægger ikke skjul på sin begejstring for byen og samarbejdet med borgerne: "Løkken har et fantastisk potentiale. Min glæde ved byen skyldes dels, at den rummer mange fine kvaliteter, og dels at vi har en virkelig god alliance med borgerne og erhvervslivet. Det er et reelt samarbejde, hvor vi lytter og kun stiller det i udsigt, vi er sikre på, vi kan holde. Borgerne har indflydelse i meget høj grad, og de kan se deres aftryk på byens udvikling."

"Vi skal passe på fiskerne"

Tilbage på stranden rigger Kasper Brix til med tapas og lokal øl. Fra terrassen kan han se ud på molen og over mod de lyseblå fiskerbåde, som er trukket op på land. Én af dem, LN49, har lagt navn til surfskolens berømte fiskefrikadeller. Spørgsmålet om, hvor byen er om fem år, fører til en længere monolog:

"Jeg ser Løkken som en by med en ny generation med nye visioner. I går var jeg ude på havet i fem timer sammen med otte andre drenge. Sådan noget kommer der meget mere af. Jeg håber, vi har 3-4000 mennesker på havet om et par år i vores område, og jeg tror på, at vi også kan blive familieby nr. ét," siger Kasper Brix med engagement i stemmen og afslutter så:

"Og vi skal passe på fiskerne! Vi skulle gerne have 10 fiskerbåde på

stranden om fem år, hvis du spørger mig. Det bedste, vi ved, er, når Claus, én af fiskerne, kommer forbi og spørger, om vi vil aftage 35 kilo krabbeklør til vores Sørf Food madvogn. Det er den slags, der gør, at vi kan give vores gæster den ultimative, autentiske oplevelse."

RESPEKT FOR STEDBUNDNE VÆRDIER

Løkken er ét af de steder, der har fået udviklet en potentialeplan som del af det daværende Erhvervs- og Vækstministeriets indsats, 'Kvalitet i kystturismen'. Planen har overordnet fokus på kvalitetsløft, det særlige ved Løkken og fysisk forskønnelse.

I planen fremhæves koblingen mellem by og strand - herunder moleområdet - som et centralt element i udviklingen af et aktivt Løkken. En by, hvor aktiviteter og nye faciliteter knyttes til de bymæssige og landskabelige rum. Overordnet set skal udviklingen ske med respekt for de stedbundne værdier og med målet om at fastholde og tiltrække aktive befolkningsgrupper.

Kompetenceforløbet, hvor en række restauratører har fået hjælp til udvikling af en individuel potentialeplan med fokus på visuel identitet, kommunikation og fødevarerudvikling, spiller desuden sammen med Løkkens potentialeplan.

87

87% af danskerne er enige om, at naturskønne kyster, strande og hav er en kvalitet ved yderområderne.

%

FAKTA

Egil Fischers Ferieby

HVOR

Egil Fischers Vej, 8400 Ebeltoft, Syddjurs Kommune

DET FYSISKE GREB

- Revitalisering af den historiske ferieby med genskabelse af grønne områder.
- Udvikling af Femmøller Strand med en række oplevelsespladser.
- Bedre adgangsforhold og stiforløb, som styrker og gendanner forbindelsen mellem hav, kyst og bymiljø.

HVORFOR

For at udvikle, formidle og synliggøre Danmarks første planlagte ferieby, stedets kulturarv, identitet og byggede miljø og derved styrke turismen. Det strategiske kvalitetsløft har sikret, at rekreative områder er restaureret og revitaliseret, så stedets samlede herlighedsværdi er blevet forøget.

INDVIELSE

Juni 2016

RESULTAT OG AFLEDTE EFFEKTER

Fremtidssikring af et bevaringsværdigt kulturmiljø.

ORGANISATION

Projektejer: Syddjurs Kommune i samarbejde med Destination Djursland, Grundejerforeningen Femmøller Strand og Nationalpark Mols Bjerge

RÅDGIVER

Schønher A/S

ØKONOMI

Samlet budget på 5,9 mio. kr. Heraf 3,45 mio. kr. fra Realdania, 1 mio. kr. fra N.C. Nielsens Fond, 800.000 kr. fra LAG Djursland, 500.000 kr. fra Nationalpark Mols Bjerge og 150.000 kr. fra Destination Djursland.

STEDET
FORTÆLLER

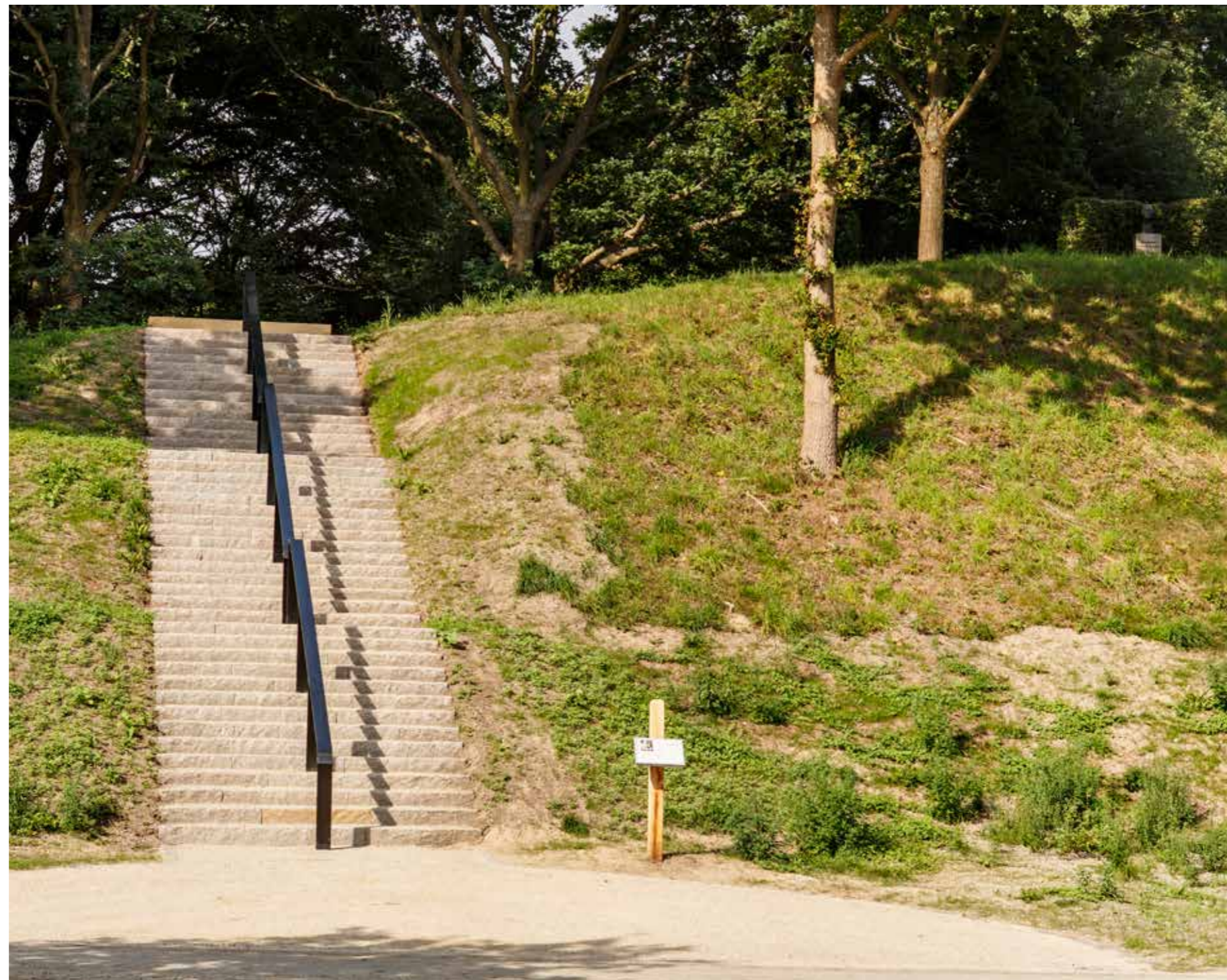
Historisk by genskabt

Med alléer, akser, pladser og en særlig karakteristisk byggestil blev arkitekt Egil Fischers Ferieby anlagt i 1920'erne. Siden da har tiden haft tænderne i Danmarks første planlagte ferieby. Med arkitektens oprindelige visioner som løftestang er stedets kulturhistorie nyfortolket og sikret for eftertiden. Stedet skal være det naturlige knudepunkt for områdets mange udflugtsmål og aktiviteter.

SPYDSPIDS FOR BEVARING OG STYRET UDVIKLING

Egil Fischer var blandt de første, som så udfordringer i den stigende bebyggelse af Danmark, og allerede ved århundredskiftet forudså han nødvendigheden af at styre udviklingen i de stadig større byer. Arkitekten så også, at danskerne med tiden ville fremelske et stigende behov for fritidshuse, og derfor opkøbte han i 1924 det store område ved Femmøller Strand sammen med Ellen Dahl, Karen Blixens søster. De to lagde servitutter på området med henblik på at bevare det, som det var. Ellen Dahl beholdt selv et mindre areal omkring det sommerhus, hun fik Egil Fischer til at tegne til sig.

Kilde: Egil Fischer og Femmøller Strand af Lars Morell, Forlaget System, udgivet 2015

Et naturligt knudepunkt

I Syddjurs Kommune håber man, at Egil Fischers Ferieby vil blive et naturligt knudepunkt for områdets mange udflugtsmål og aktiviteter. Femmøller Strand, Nationalpark Mols Bjerge og Molskroen er blot nogle af de turistmagneter, som Fischers Ferieby skal binde sammen, forklarer arkitekt Alette Skov-Hansen:

”Området har mange kendte attraktioner, men kun få kender Egil Fischers fantastiske anlæg. Vi håber, projektet vil kaste lys over stedets kvaliteter og styrke sammenhængen med områdets andre attraktioner.”

Arbejdet med at synliggøre den oprindelige plan for området skal også skabe plads til nye aktiviteter som fødevarermarkeder og mountainbikeruter. Alt sammen i overensstemmelse med Egil Fischers oprindelige plan for området - men i en moderne udgave.

En sund krop

Egil Fischers Ferieby blev planlagt ud fra tre kriterier: lys, luft og udsigt, og med den tanke, at byen skulle leve året rundt. Derfor er både boliger, butikker og en attraktiv placering tæt ved Fæmmøller Strand og Mols Bjerge tænkt ind i den omfattende plan.

I midten blev Kulturaksen anlagt - stedet for boldspil og hygge. Sportspladsen ligger på et genskabt engareal, og den afspejler, at tidens ideal om det ranke, sunde legeme blev tænkt ind i feriekulturen.

Visioner videreført

Egil Fischers Ferieby blev anlagt i 1920'erne ved Fæmmøller Strand på Djursland. Men tidens tand havde gnavet i den pittoreske overflade: Selvsåede træer og buske blokerede for de planlagte udsigter, og et stort antal sommerhuse, vej- og parkeringsanlæg samt et par butikker var kommet til.

I 2012 besluttede Grundejerforeningen for Fæmmøller Strand, Nationalpark Mols Bjerge og Syddjurs Kommune, at noget måtte gøres. De ville sikre og genskabe arkitektens intentioner med feriebyen. Med dette projekt er veje, stisystemer og trappen til et udkigspunkt tilbage. Selvsåede træer og buske er fjernet og erstattet af de oprindeligt tiltænkte beplantninger. Et engareal er genskabt, og forbindelsen mellem by og kyst er igen helt tydelig.

Danmarks første planlagte ferieby

Egil Fischers byggestil er genkendelig og karakteristisk for feriebyen. Man er aldrig i tvivl, når man støder på et af hans huse i romantisk stil. De kan kendes på deres bindingsværk, tegl- eller stråtag og ofte også en sokkel af kampesten. For det meste byggede arkitekten småt, men godt. Husene er enkle og var oprindeligt designet, så de kunne rumme alt til en hel familie. Hver kvadratmeter var i brug, og mange af de indbyggede møbler havde flere funktioner.

Hjernen bag Danmarks første planlagte ferieby var arkitekten og maleren Egil Fischer, og han gjorde sig tanker om alt: Fra den overordnede plan med aksselfaste alléer og lange kig til områdets mange egetræer, som arkitekten plantede, når han på spadsereture stak stokken i jorden og efterlod agern i hullerne. Egil Fischer fik også tinglyst adskillige servitutter. Han ville være sikker på, at den overordnede plan blev bevaret og at de bygninger, han ikke selv kunne nå at tegne i sin levetid, blev opført i samklang med de oprindelige visioner.

Stedet Tæller

© Realdania

UDGIVELSEÅR

2017

REDAKTION

BARK Rådgivning A/S og Realdania

DESIGN OG LAYOUT

Le bureau ApS

FOTOS

Lars Engelgaard

(medmindre andet er anført ved billedet)

TRYK

Tarm Bogtryk A/S

OPLAG

1.500 stk.

STEDET
TÆLLER

Et nyt torv samler Marielyst på Falster og har genrejst den gamle badeby som et kønt, sikkert og familievenligt feriested. På Møn har vandrerruten, Camønoen, bundet en lang række attraktioner sammen og øget turismeomsætningen med 12 mio. kr. Og nær Lemvig sørger frivillige kræfter for, at et nyrenoveret Bovbjerg Fyr kan blomstre som lokalområdets kulturhus og turistattraktion med 60.000 besøgende årligt. Dét er blot nogle af de projektidéer, der er blevet til virkelighed som del af Realdanias kampagne Stedet Tæller.

Siden 2011 har kampagnen støttet kommuner og ildsjæle i at udvikle yderområdernes potentialer. Projekterne i kampagnen spænder vidt, men fælles er, at de bygger på det særlige, der får et sted til at tælle. Det kan være natur eller landskaber, bygningsarv, kulturmiljøer eller fællesskaber, som nu er blevet aktiveret og genopfundet som omdrejningspunkt for nye oplevelser, lokal stolthed og livskvalitet.

I denne publikation kan du komme tættere på proces og resultater og læse om kampagnens erfaringer med stedbunden, lokal udvikling i de danske yderområder.

Realdania